

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
PARA VE BANKA PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KREDİ PİYASALARINDA
ASİMETRİK BİLGİNİN
BANKACILIK SİSTEMİ ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ:“TÜRKİYE ÖRNEĞİ”**

Nermin ŞENYÜZ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Nilgün A. Balaylar

2008

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilginin Bankacılık Sistemi Üzerindeki Etkileri: “Türkiye Örneği”**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../.....

Adı SOYADI

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı :
Anabilim Dalı :
Programı :
Tez Konusu :
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA	O	OY BİRLİĞİ	O
DÜZELTİLMESİNE	O*	OY ÇOKLUĞU	O
REDDİNE	O**		

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

	Evet
Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.	O
Tez mevcut hali ile basılabilir.	O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	O
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red

ÖZET

KREDİ PİYASALARINDA ASİMETRİK BİLGİNİN BANKACILIK SİSTEMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: “TÜRKİYE ÖRNEĞİ”

Nermin ŞENYÜZ

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
Para ve Banka Programı

Bu çalışmanın amacı, finansal sistemin en önemli alt unsuru olan kredi piyasalarında asimetrik bilgi ve asimetrik bilgidен kaynaklanan ters seçim, ahlaki tehlike ve temsilcilik sorunlarına açıklık getirerek asimetrik bilginin Türk bankacılık sektörü üzerine etkilerini sorgulamaktır. Bu amaçla çalışmamızda Türk bankacılık sektörünün aktif ve pasif yapısı oran ve rasyolar kullanılarak karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş, toplam kredi hacmi, takipteki krediler, faiz oranları ve vergi öncesi kar verileri dikkate alınarak Türk bankacılık sektörü üzerinde asimetrik bilginin varlığı incelenmiştir.

Ayrıca Türk bankacılık sisteminde asimetrik bilginin varlığı, faiz oranları ile takipteki krediler arasındaki ilişkinin 2001:4-2007:3 dönemi için test edilmesiyle sorgulanmıştır. Bu analizin sonucunda asimetrik bilgi ve kredi tayinlaması teorisinin ortaya koyduğu sonuçlarla uyumlu olarak Türk bankacılık sektöründe faiz oranlarındaki bir artışın takipteki kredileri arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Söz konusu veriler ve yapılan çalışmalar sonucunda Türk bankacılık sektöründe geçtiğimiz yıllarda asimetrik bilgi kaynaklı sorunların olduğu ancak bu sorunların büyük ölçüde azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Piyasalar, Kredi Piyasaları, Tam Bilgi, Asimetrik Bilgi, Ters Seçim, Ahlaki Tehlike, Temsilcilik Sorunu, Kredi Tayınlaması

ABSTRACT

THE IMPACTS OF THE ASYMMETRIC INFORMATION ON BANKING SYSTEM WITHIN THE LOAN MARKETS: “TURKEY EXAMPLE”

Nermin ŞENYÜZ

**Dokuz Eylül University Institute of Social Sciences
Economy Major Branch
Program of Money and Banking**

The purpose of this study is to examine the impacts of the asymmetric information on banking industry by means of explaining the asymmetric information in the loan markets which is the most important sub-branch of financial system, and the concerns arising from asymmetric information namely reverse selection, ethical danger and representation. For this purpose, our study has comparatively analyzed the assets and liabilities structure of Turkish banking industry by making use of ratios and proportions; and the existence of asymmetric information in Turkish banking industry has been examined by considering the total loan volume, non-accruing loans, interest rates and profit before tax data.

In addition, the presence of asymmetric information in Turkish banking industry has been examined by testing the relation between the interest rates and non-accruing loans for the period 2001:4-2007:3. At the end of this analysis, in accordance with the results shown by asymmetric information and loan rations theory, it has been understood that an increase in the interest rates would have increased the non-accruing loans in Turkish banking industry.

The aforementioned data and performed studies have shown that there had been problems arising from asymmetric information in the Turkish

banking industry in the past years, however, have been reduced in great portion.

Key Words: Financial markets, Loan Markets, Complete Information, Asymmetric Information, Reverse Selection, Ethical Danger, Representative Concern, Loan Rationing

**KREDİ PİYASALARINDA ASİMETRİK BİLGİNİN BANKACILIK
SİSTEMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: “TÜRKİYE ÖRNEĞİ”**

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	viii
GRAFİK ŞEKİL VE TABLO LİSTESİ	xi
GİRİŞ	xiii

BİRİNCİ BÖLÜM

**FİNANSAL SİSTEMİN ALT UNSURU OLARAK KREDİ PİYASALARI,
BANKACILIK VE KREDİLER**

1.FİNANSAL SİSTEM VE FONKSİYONLARI	2
1.1.Finansal Sisteme İlişkin Temel Kavramlar	2
1.2.Finansal Sistemin Fonksiyonları	5
1.3.Finansal Sistemi Oluşturan Alt Piyasalar	7
1.3.1.Örgütlenmiş ve Örgütlenmemiş Piyasalar	9
1.3.2.Para, Sermaye ve Kredi Piyasaları	10
1.3.3.Birincil ve İkincil Piyasalar.....	16
1.3.4.Diğer Piyasalar	18
1.3.4.1.Mevduat Piyasası	18

1.3.4.2.Kamu Borçlanma Araçları Piyasası	20
1.3.4.3.Özel Kesim Borçlanma Araçları Piyasası	21
1.3.4.4.Bankalararası Para Piyasası.....	22
2.FİNANSAL SİTEMİN ALT UNSURU OLARAK BANKACILIK.....	23
2.1.Banka ve Bankacılık.....	24
2.2. Bankaların Temel Faaliyetleri ve Finansal Sistem İçindeki Fonksiyonları.	26
2.3.Bankaların Karşılaştıkları Temel Riskler	29
3.FİNANSAL SİTEMİN ALT UNSURU OLARAK KREDİLER.....	36
3.1.Kredilerin Sınıflandırılması	39
3.2.Kredi Risk.....	41
3.3.Kredilendirme Süreci	43

İKİNCİ BÖLÜM

ASİMETRİK BİLGİ VE KREDİ PİYASALARI

1.BİLGİ	47
2.TAM BİLGİ.....	53
3.PİYASA BAŞARISIZLIĞI VE PİYASA BAŞARISIZLIĞI OLARAK ASİMETRİK BİLGİ	54
3.1.Piyasa Gücü	56
3.2.Kamu Malları.....	56
3.3. Dışsallıklar.....	58
3.4.Asimetrik Bilgi.....	59
4.KREDİ PİYASASINDA ASİMETRİK BİLGİ SORUNU	64
4.1.Kredi Piyasasında Ters Seçim (Adverse Selection) Sorunu.....	66
4.2.Kredi Piyasasında Ahlaki Tehlike (Moral Hazard) Sorunu	69
4.3.Kredi piyasasında Temsilcilik Sorunu (Agency Problem).....	74
5.ASİMETRİK BİLGİ İÇEREN DİĞER PİYASALAR	75

5.1.Sigorta Piyasaları	75
5.2.Canlı Hayvan Piyasası.....	77
5.3.Emek Piyasası.....	77
5.4.Menkul Kıymetler Piyasası	78
6. ASİMETRİK BİLGİ VE FİNANSAL KRİZ	80
7.ASİMETRİK BİLGİ PROBLEMİNİ ÖNLEMeye YARDIMCI OLACAK YOLLAR.....	84
8. ASİMETRİK BİLGİ PROBLEMİNİ ÖNLEMEK İÇİN ÖNERİLEN “KREDİ TAYINLAMASI TEORİSİ”.....	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ VE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ASİMETRİK BİLGİ

1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YAPISI VE SORUNLARI.....	99
1.1. Türk Bankacılık Sektörünün Yapısı.....	99
1.2. Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları	111
1.2.1.Yüksek Enflasyon	111
1.2.2.Yüksek Kaynak Maliyeti	113
1.2.3.Öz kaynak Yetersizliği	114
1.2.4.Oligopolistik Yapı ve Kamu Bankaların Ağırlığı	115
1.2.5.Yüksek Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	117
1.2.6.Mevduata % 100 Güvence Verilmesinin Getirdiği Sorunlar	118
2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ASİMETRİK BİLGİYE YÖNELİK EKONOMETRİK ANALİZ	120
2.1. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi	122
2.1.1. Analizde Kullanılan Veriler	122
2.1.2. Yöntem.....	122
2.2. Araştırma Bulguları	123
2.2.1. Serilerin Durağanlık Testleri.....	123
2.2.2. Regresyon Analizi Sonuçları.....	124

SONUÇ	132
KAYNAKLAR.....	138
EKLER.....	147

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BPP	Bankalararası Para Piyasası
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
ECB	Avrupa Merkez Bankası
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İTO	İstanbul Ticaret Odası
MDP	Menkul Değerler Portföyü
O/N	Gecelik
s.	Sayfa No
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TBS	Türk Bankacılık Sistemi
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDK	Türk Dil Kurumu
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TSKB	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
TSPAKB	Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
VÖK	Vergi Öncesi Kar
YP	Yabancı Para

GRAFİK VE ŞEKİL LİSTESİ

Grafik 1: Türk Bankacılık Sektörünün Bilanço Büyüklüğünün GSYİH'ya Oranının Seçilmiş AB Ülkeleri İle Karşılaştırması	100
Grafik 2: Türk Bankacılık Sektörü 2002-2007 Toplam Aktifler (Milyar Dolar) ve GSYİH'ya Oranı (%)	103
Grafik 3: Seçilmiş Ülkelerde Bankacılık Aktif ve Özkaynak Karlılığı (Eylül 2007) (%)	110
Şekil 1: Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Oluşum Süreci	82
Şekil 2: Beklenen Getiri Oranı İle Faiz Oranı İlişkisi	97
Şekil 3: Faiz Serisi.....	123
Şekil 4: Takipteki Krediler Serisi.....	123

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Para ve Sermaye Piyasası Arasındaki Farklar	14
Tablo 2: Seçilmiş Göstergeler: AB ve Türkiye Bankacılık Sistemleri.....	100
Tablo 3: Türk Bankacılık Sistemindeki Banka Sayısı : 2000-2007	101
Tablo 4: Kredilerin Sektörel Dağılımı (Milyon YTL).....	105
Tablo 5: Takipteki Kredilerin Sektörel Dağılımı (Milyon YTL)	106
Tablo 6: Toplam Mevduatın Dağılımı (Milyon YTL).....	107
Tablo 7: Seçilmiş AB Ülkeleri İle Karşılaştırma	108
Tablo 8: TBS'nde Gecelik Faiz Oranları İle Takipteki Krediler Arasındaki İlişki (2001:4-2007:3).....	125
Tablo 9: Türk Bankacılık Sisteminde Asimetrik Bilginin Varlığını Sorgulayan Veriler (2000-2007)	126
Tablo 10: Türk Bankacılık Sektörü Sermaye Yeterliliği, Kredi, Faiz Oranı Riski, Karlılık, Faiz Giderleri, Temsilcilik Maliyetleri Rasyoları* (2000-2006)	129

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Günümüz bilgi çağında dünya ekonomileri için en önemli kaynak bilgidir. Bu nedenle tüm ülkeler ekonomik faaliyetlerini sağlam temeller üzerine oturtabilmek için tam ve doğru bilgiye ulaşma çabası içindedir.

Birikimleri verimli yatırımlara dönüştürerek büyüme ve sanayileşmeyi sağlayan etkin bir finansal sistemin varlığı, simetrik bilginin varlığına bağlıdır. Dolayısıyla finansal sistemin en önemli alt unsuru olan kredi piyasalarının etkin çalışması da ekonomik faaliyette bulunan tarafların karşılıklı olarak simetrik bilgiye sahip olmasına bağlıdır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde son yıllarda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Hem alıcılar hem de satıcılar için bilgiye ulaşmak daha kolay ve daha ucuz hale gelmiştir. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen tam ve doğru bilgiye zamanında ulaşmak her zaman mümkün olmamaktadır. Alıcı ve satıcıların kendileri hakkındaki bilgileri birbirlerinden sakladığı daha doğru bir ifadeyle söz konusu bilgiyi karşı tarafın bilmesini istemediği durumlar olabilmektedir. Bu durumda taraflar arasında sözleşme öncesinde veya sözleşme sonrasında asimetrik bilgi kaynaklı sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Kredi arz ve talebinin karşı karşıya gelmesini sağlayan kredi piyasalarında asimetrik bilgidен kaynaklanan ters seçim, ahlaki tehlike ve temsilcilik sorunları piyasanın etkin çalışmasını engellemektedir. Kredi piyasalarında etkinliğin azalması

mali sistemin etkinliğini azaltmakta, ekonomik faaliyetteki daralma bankacılık krizlerine neden olmaktadır.

Önemini kısaca belirtmeye çalıştığımız “asimetrik bilgi”yi konu edinen araştırmamızın temel amacı, Türkiye’de asimetrik bilgi olgusunun bankacılık sektöründe yaşanıp yaşanmadığı sorusuna açıklık getirilmesi, yaşanıyorsa bunun olumsuz etkilerinin ortaya konulması ve bu çerçevede ekonomi politikası önerilerine ulaşılmasıdır.

2. ARAŞTIRMADA KULLANILAN YÖNTEM

Bu araştırmada, asimetrik bilgi olgusu ve bu olgunun kredi piyasası ve diğer piyasalar üzerindeki etkileri genel ve teorik düzeyde incelenmiştir. Konunun Türk bankacılık sektörü açısından ampirik olarak incelenmesinde, zaman serisi analizi kullanılmıştır. Bu çerçevede takipteki krediler ile gecelik faiz oranları regresyona tabi tutulmuştur. Regresyon sonucuna göre asimetrik bilgi olgusunun Türk bankacılık sektöründe yaşanıp yaşanmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN PLANI

Çalışmada temel olarak, finansal sistemin en önemli alt unsuru olan kredi piyasalarında asimetrik bilgi ve asimetrik bilgidен kaynaklanan ters seçim, ahlaki tehlike ve temsilcilik sorunu problemlerinin Türk bankacılık sistemi üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca asimetrik bilginin diğer piyasalar üzerindeki etkilerine de değinilmiştir.

Üç bölümden meydana gelen bu çalışmanın birinci bölümünde, finansal sistem ve finansal sistemi oluşturan alt piyasalar, özellikle kredi piyasaları, bankacılık sistemi ve kredilere yönelik açıklamalar yapılmıştır. Bu amaçla önce finansal sistemle ilgili temel kavramlara açıklık getirilmiş daha sonra finansal sistemin fonksiyonlarına değinilmiştir. Finansal sistemi oluşturan alt piyasalar

açıklandıktan sonra bankacılık sistemi ve krediler Türkiye ekonomisindeki uygulamalar dikkate alınarak açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, bilgi kavramına açıklık getirmek için bilginin değişik tanımları yapılmıştır. Tam bilgi kavramına değindikten sonra piyasa başarısızlığı hakkında bilgi verilip piyasa başarısızlığına neden olan asimetrik bilgi kavramı diğer faktörlerle birlikte açıklanmıştır. Asimetrik bilgi kavramı açıklanırken, bu konuda ilk çalışmayı yapan George Akerlof' un 1970'te yazdığı "*The Market for 'Lemons' : Quality Uncertainty and The Market Mechanism.*" adlı çalışma temel alınmıştır. Kaliteyi belirsizlikle ilişkilendiren Akerlof, otomobil piyasalarında asimetrik bilgi nedeniyle ortaya çıkan limon probleminin finansal piyasalar için de geçerli olduğunu savunmuştur. Kredi piyasalarında asimetrik bilgidен kaynaklanan ters seçim, ahlaki tehlike ve temsilcilik sorunu açıklandıktan sonra asimetrik bilginin diğer sektörleri nasıl etkilediği hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra piyasa başarısızlığına neden olan asimetrik bilgi problemini önlemeye yardımcı olacak yollar açıklanmıştır. Kredi piyasalarında asimetrik bilginin varlığı durumunda dengenin sağlanması kredinin tayinlemesine bağlıdır. Bu nedenle ikinci bölümde son olarak kredi tayinlemesi teorisine açıklık getirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, Türk bankacılık sektöründe asimetrik bilginin varlığı sorgulanmıştır. Bu amaçla öncelikle Türk bankacılık sektörünün yapısı rakamlar, oranlar ve karşılaştırmalarla analiz edildikten sonra sektörün temel sorunlarına açıklık getirilmiştir. Son olarak, Türk bankacılık sektöründe asimetrik bilginin varlığı yapılan uygulamalı analiz ile test edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FINANSAL SİSTEMİN ALT UNSURU OLARAK KREDİ PİYASALARI BANKACILIK VE KREDİLER

Bir ülkede ekonomik birimler (hane halkı, firmalar ve devlet) belli bir dönemde sahip oldukları gelirlerinin tümünü tüketim harcamalarına ayırmazlar. Gelirlerinin bir bölümünü de birikim ve yatırıma ayırırlar. Başka bir deyişle, ekonomik birimlerin günlük tüketimlerini arttırma amaçlarının yanında yatırım ve sermaye oluşumunu sağlama amaçları da bulunmaktadır.

Günümüz ekonomilerinde birikim ve yatırım ilişkisi karmaşık bir olaydır. İlişkiyi karmaşık kılan, birikim ve yatırımın toplumda farklı kişiler tarafından ve farklı nedenlerle yapılıyor olmasıdır. Başka bir ifadeyle, birikimde bulunarak tüm gelirini harcamaktan kaçınanlarla yatırım yapmak isteyenler çoğu kez değişik kişiler veya gruplardır. Bu nedenle çağdaş piyasa ekonomisinde planlanan birikimle planlanan yatırımlar ancak bir rastlantı sonucu eşitlenir. Bu eşitliğin sağlanmasında finansal sistemin rolü oldukça büyüktür.

Birikimleri yatırımlarından fazla olan ($S > I$) ekonomik birimler bazı alternatiflere açık olacaklardır: Birikimlerini atıl olarak tutabilirler (gömüleme yapabilirler), yatırım yapabilirler veya borç verip karşılığında faiz geliri elde edebilirler. Aynı biçimde, birikimleri yatırımlardan az olanlar ($S < I$) da bu farkı kapamak için ödünç para talebinde bulunabilirler. Kısacası *kredi ve borcun kaynağı kişisel birikimler ile planlanan yatırımın farklılığından ortaya çıkmaktadır.*¹

Ekonomik birimler arasındaki mali ilişkilere bakıldığında özellikle hane halkından tüm ekonomik birimlere fon aktarıldığı yani satın alma güçlerinin

¹ Özcan ERTUNA, **Finansal Kurumlar**, Ege Üniversitesi Matbaası, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayın No:3, İzmir, 1982, s.8.

devredildiği görülmektedir. Özellikle işletmeler finansman ihtiyacının büyük bir bölümünü hane halkından sağladıkları fonlarla karşılamaktadır.

Tüm ekonomilerde sermaye oluşununun çok önemli bir rolü vardır: Fiyat dengesinin sağlanması, yüksek gelir düzeyi, yeni iş olanaklarının açılması, hızlı bir ekonomik büyüme gibi tüm makroekonomik hedefler birikim-yatırım ilişkisinin sonuçlarına bağlıdır.²

Bir ekonomide makroekonomik dengelerin oluşması, birikimlerin yatırımlara dönüştürülerek büyüme ve sanayileşmenin sağlanabilmesi için küçük birikimleri sermayeye dönüştürecek etkin bir *finansal sistemin* varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde öncelikle finansal sisteme ilişkin kavramlar açıklanıp finansal sistemin fonksiyonlarına değinilecektir. Daha sonra finansal sistemi oluşturan alt piyasalara ve asıl konumuz olan kredi piyasalarına yönelik açıklamalar yapılacaktır. Bankacılık sistemi ve kredilerle ilgili açıklamalar yapılarak bölüm tamamlanacaktır.

1.FİNANSAL SİSTEM VE FONKSİYONLARI

1.1. Finansal Sisteme İlişkin Temel Kavramlar

Bir ekonominin sağlıklı işlemesinin koşullarından birisi, fonların arz edenlerden (tasarruf sahipleri) talep edenlere (yatırımcılar) doğru etkin bir şekilde akımını sağlayacak bir finansal sistemin varlığıdır. Çağdaş ekonomilerin önemli bir unsuru olan finansal sistemin tanımını yapmadan önce, genel olarak bir sistem tanımının yapılması uygun olacaktır. *Sistem*, belirli bir amaca yönelik olarak,

² zcan ERTUNA, **a.g.e.**, s.4.

aralarında direkt ya da en direkt ilişkiler bulunan ve aynı zamanda karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen parçaların oluşturduğu bir bütün olarak tanımlanır.³

Mali piyasalarda fon arz ve talep eden kişi, kurum ve işletmelerle, bunların sundukları mali varlıklar ve aracı kurumların tümü birden **finansal sistemi** oluşturur.⁴

Yatırım ve tasarruf kararlarının farklı ekonomik birimler tarafından verildiği günümüz piyasa ekonomilerinde, tasarrufların yatırımlara aktarılması işlevi finansal sistem aracılığıyla gerçekleşir. Finansal sistem içinde, bir tarafta gelirin tamamını tüketmeyen fon fazlasına sahip kesimler, diğer tarafta ise gelirlerinden daha fazla harcama yapması gereken fon ihtiyacı olan kesimler yer almaktadır. Sistem içinde tasarruf sahipleri fon arz edici olarak, ellerindeki birikimleri, finansal araçlar ve finansal kurumlar vasıtasıyla fon talep edenlere kullanırlar.

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere bir finansal sistemin dört temel bileşeninden söz edilebilir.

Bunlar:

- a. Finansal işlemlerin yer aldığı **finansal piyasalar**,
- b. Bu işlemlerde uzmanlaşmış **finansal kurumlar**,
- c. **Finansal işlemler** ve bunların sonucunda üretilen **finansal araçlar**,
- d. Finansal sistemin etkin çalışabilmesi için gerekli olan **yasal ve kurumsal düzenlemelerdir**.

Finansal piyasalar, tasarruf fazlasına sahip kişi ve kuruluşların sahip oldukları fonları, tasarruf açığı bulunanların kullanımına sunmalarına aracılık eden piyasalardır.⁵ Borç verilebilir fonlar piyasası olarak da adlandırılan finansal piyasalar, borç vermek isteyenlerle borç almak isteyenlerin bulunduğu piyasadır. Finansman fazlası olup da bunu piyasaya arz eden her kişi ve kurum bu piyasada borç verici, finansman açığı olup da bu açığını piyasaya arz edilmiş fonlardan karşılamak

³ Muharrem AFŞAR, **Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1558, Eskişehir, 2004, s.s. 4-5.

⁴ Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, Geliştirilmiş 15. Baskı, İstanbul, 2003, s.680.

⁵ Halil SEYİDOĞLU, **a.g.e.**, s.680.

isteyen, bir başka ifadeyle borçlanmak isteyen her kişi ve kurum bu piyasada borçlanıcıdır.⁶ Finansal piyasalar, üretken yatırım olanaklarına sahip olmayan ekonomik birimlerden, söz konusu olanaklara sahip ancak fon ihtiyacı olan ekonomik birimlere fon akımı sağlayarak ekonomide yüksek bir üretim ve verimlilik düzeyine ulaşmaya katkı sağlamaktadır.

Ekonomik birimler arasında mali ilişkilerin kurulmasına ve satın alma güçlerinin devredilmesi olayına aracılık eden kurumlara **finansal kurumlar (finansal araçlar)** denmektedir.⁷ Finansal kurumlar, fon talep edenler ile fon arz edenler arasında köprü görevini yürütürken, fon akışını hızlandırmak ve kolaylaştırmak, vade ve miktar ayarlaması yapmak, fon maliyetlerini ve riski azaltmak gibi fonksiyonları da yerine getirirler. Başlıca finansal kurumlar bankalar ve özel finans kurumları, borsalar ve aracı kurumlar, faktoring ve forfaiting şirketleri, sigorta şirketleri, sosyal güvenlik kurumları, finansal kiralama şirketleri, tüketici finansman şirketleri gibi gelir toplayan kurumlardır.

Finansal işlem, finansman kapasitesi olan ekonomik birimden finansman ihtiyacı olan ekonomik birime doğru, doğrudan veya dolaylı olarak parasal akım niteliğinde ortaya çıkan, borçluluk ve ortaklık gibi hukuki sonuç doğuran ilişkileri belgeleyen mali araçlarla ve bu amaçla kurulmuş mali kurumlar aracılığıyla gerçekleşen işlemlerdir.⁸

Taraflar arasında kurulan mali ilişkilerin ortaya çıkardığı borçluluk ve mülkiyet (ortaklık) gibi hukuki sonuçları belgeleyen belgelere de **finansal araç** denmektedir.⁹ Finansal araçlar fonların, fon arz edenlerden fon talep edenlere aktarılması sırasında sahiplik ve el değiştirme olgusunu kanıtlayan belgelerdir.

⁶ Mahfi EĞİLMEZ ve Ercan KUMCU, **Ekonomi Politikası**, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul, 2005, s.217.

⁷ Adil KORUYAN, **Sermaye Piyasası**, İzmir, 2001, s.8.

⁸ Adil KORUYAN, **a.g.e.**, s.5.

⁹ Adil KORUYAN, **a.g.e.**, s.8.

Finansal araçlar hukuki açıdan kıymetli evrak niteliğinde olup yasal düzenlemelere tabidir. Finansal sistem içinde birbirinden farklı özelliklere sahip çok sayıda finansal araç bulunmaktadır. Bu araçlar işlem gördükleri piyasalara bağlı olarak para piyasası araçları (para, döviz, altın, kambiyo senetleri vb.) ve sermaye piyasası araçları (hisse senedi, tahvil, finansman bonosu vb.) olarak sınıflandırılırlar.

Ayrıca bir finansal sistemin etkin çalışabilmesi için, sistemin işleyişini düzenleyecek ve ortaya çıkacak sorunların çözümünde yararlanılacak çeşitli **yasal ve kurumsal düzenlemelere** ihtiyaç vardır. Devlet, iktisat politikaları doğrultusunda hazırlayacağı kanun ve yönetmeliklerle finansal sistemin hukuki çerçevesini belirler ve denetleme kurumları aracılığı ile piyasaları denetim altında tutar. Bu anlamda, “Bankacılık Kanunu” ve “Sermaye Piyasası Kanunu” yasal düzenlemelere, SPK ve BDDK gibi kurumların oluşturulması da kurumsal düzenlemelere örnek gösterilebilir.

1.2. Finansal Sistemin Fonksiyonları

Finansal sistem, genel olarak ekonomik aktivite ve ekonomik büyüme üzerinde çeşitli etkilere sahiptir. Örneğin; yatırımlar için gerekli kaynakların bulunması, kaynak hacminin genişletilmesi ve kaynak tahsisinde etkinliğin sağlanması gibi katkılar ile finansal sistem ekonomik büyüme üzerinde etkili olmaktadır.

Finansal sistemin söz konusu etkileri, onun ekonomik yaşamda bir takım fonksiyonları yerine getirmesine bağlıdır. Finansal sistemin bu fonksiyonları zamana ve ekonominin gelişmişlik düzeyine göre farklılık gösterse de finansal sistemlerin hemen her ekonomide yerine getirmek zorunda oldukları genel fonksiyonları bulunmaktadır.

Çağdaş ekonomilerde finansal sistemin temel fonksiyonları şu başlıklar altında sınıflandırılmaktadır:¹⁰

➤ *Malların, hizmetlerin ve varlıkların el değiştirmesini kolaylaştırmak amacıyla değişime aracılık edilmesi:* Örneğin, bankalar çeşitli finansal araçlar sağlayarak ödemelerin yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Fon transferi ve finansal varlık işlemlerinin sağlanması finansal sistemin bu işlevi içerisinde ele alınmaktadır.

➤ *Büyük ölçekli projelerin finansmanını kolaylaştırmak amacıyla tasarruf birikimi ve risk dağıtım sistemi oluşturarak mülkiyetin tabana yayılması:* Kurumsal yatırımcılar ve bankalar tasarrufların birikimi için çeşitli finansal araçlar sunmakta, finansal piyasalar ise mülkiyeti tabana yaymaktadır.

➤ *Ekonomik kaynakların zaman içerisinde, coğrafi bölgeler ve sektörler arasında transferinin sağlanması:* Örneğin, emeklilik fonları, fonların zaman içerisinde paylaşımını etkin bir şekilde sağlayarak, emeklilik için tasarruf yapılmasını ve reel sektör yatırımlarının finansmanını kolaylaştırmaktadır. Sermaye piyasalarının ortaklık yapısı ve sermaye kontrolünü etkin biçimde birbirinden ayırması ise üretimde ihtisaslaşmaya yardımcı olmaktadır. Bu süreçte birçok finansal aracı aktif rol üstlenmektedir.

➤ *Risk yönetimi ve risk kontrolü yöntemlerinin geliştirilmesi:* Kurumsal yatırımcılar risk dağıtımını için uygun finansal araçlar sunarak risk yönetimini kolaylaştırmaktadır. Risk yönetimi için hedging, çeşitlendirme ve sigortalama gibi üç farklı yöntem vardır. Türev finansal araçların bu süreçteki rolü son yıllarda önem kazanmıştır. Reel üretim için çalışma sermayesi sağlayanlar ile finansal riski üstlenen risk sermayedarlarının birbirinden ayrılması üretimde ihtisaslaşmanın önünü açmaktadır.

➤ *Fiyat bilgisinin sağlanması:* Finansal pazarlar sadece ürün dolaşımına aracılık etmekle kalmayıp, aynı zamanda karar alma sürecine yardımcı olmaktadır. Finansal varlık getiri ve fiyatları hane halkına tüketim, tasarruf ve portföy kararlarında bilgi sağlamaktadır. İşletmeler piyasa fiyatlarına göre yatırım ve finanslama kararları alır.

¹⁰ Robert C. MERTON and Zvi BODİE, "A Conceptual Framework for Analyzing the Financial Environment." Harvard Business School Working Paper, No. 95-062, Boston, 1995, pp.3-32.

Merkez Bankaları ise piyasa fiyatlarını beklenti göstergesi olarak yorumlar. Piyasa fiyatlarının yanı sıra, bu fiyatlardaki volatilité de bu kapsamda ele alınmalıdır. Genelleştirilirse, fiyat bilgisinin sağlanması ekonominin çeşitli sektörlerinde karar alma süreçlerinin koordine edilmesine yardımcı olmaktadır.

➤ *Asimetrik bilgi* sorununun çözümünün kolaylaştırılması:* Mikro ekonomi teorisi bireylerin elde ettikleri ürün ve hizmetlerin bütün özelliklerinin farkında olduklarını ve bir işlem yaptırmaları gerektiğinde temsilcilerin faaliyetlerini her zaman denetleyebildiklerini varsaymaktadır. Fakat finansal pazarlarda katılımcıların bilgi düzeylerinin farklı olması sözleşmelerin kontrol ve uygulanma süreçlerinin maliyetli olması nedeniyle asimetrik bilgi sorunu ortaya çıkar. Bu ise Pazar dengesinin birinci en iyi değerinden sapmasına neden olur. Temsilcilik sorunu (agency problem), ahlaki çöküş (moral hazard) ve ters seçim (adverse selection) asimetrik bilginin bir sonucudur. Finansal pazarların bazı özellikleri, örneğin, temsilciler üzerinde kontrolün bireyler tarafından kurumsal araçlara devredilmesi, bu sorunların çözümüne yardımcı olmaktadır.

1.3 Finansal Sistemi Oluşturan Alt Piyasalar

Finansal sistem, fonların üretken yatırım seçenekleri olmayan ekonomik birimlerden yatırım seçeneğine sahip ve fon ihtiyacı olan birimlere aktarılmasını sağlayarak ekonomik sistem içinde önemli bir işleve sahiptir. Finansal sistem bu görevi yerine getirmediği sürece, ekonomik etkinlik sağlanamayacak ve ekonomik büyüme de engellenecektir. Şüphesiz ekonomik kaynakların dağılımının etkinliği ekonomik gelişmeyi belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Bir üretim faktörü olan sermayenin etkin dağılımı da dolayısıyla aynı etkiye sahip olacaktır. Günümüzde, hemen herkes, kaynak dağılımının en etkin şekilde piyasalar aracılığıyla yapıldığını kabul etmiştir. Dolayısıyla üretim faktörü olarak sermayenin de en etkin dağılımının piyasalar aracılığıyla yapılabileceğini söyleyebiliriz. İşte bu piyasalar, yani sermayenin alınıp satıldığı piyasalar, finansal piyasalardır.¹¹

* Asimetrik bilgi ve yol açtığı ahlaki tehlike, temsilcilik sorunu ve ters seçim kavramlarına ikinci bölümde ayrıntılı olarak değinileceği için burada açıklanmamıştır.

Piyasa (pazar), alıcı ile satıcıların buluştuğu, alım satım konu olan malın fiyat ve diğer koşullarının belirlendiği, güven içinde ve en az maliyetle alım satımın yapıldığı yerdir. Finansal sistem içinde yer alan finansal piyasalar, fonksiyonları, fonların vadeleri ve özellikleri gibi değişik ölçütlere göre sınıflandırılmaktadır. Genel kabul görmüş ayrıma göre finansal piyasalar vadeleri yönünden *para piyasaları* ve *sermaye piyasaları* olarak sınıflandırılır. Günümüzde para ve sermaye piyasalarını kesin çizgilerle birbirinden ayırmak zor olsa da genel olarak, vadesi bir yıla kadar olan fonların ödünç alınıp verildiği piyasalara para piyasaları, bir yıldan daha uzun vadeli fon işlemleriyle ilgili piyasaları da sermaye piyasaları olarak adlandırılmaktadır.

Bir diğer sınıflama şekli ise aşağıdaki gibidir:¹²

*** Kendi içinde;**

- Para piyasası
- Sermaye piyasası

*** Ortaklık - alacaklılık sağlayan piyasalar;**

- Kredi piyasası
- Menkul kıymetler piyasası

*** Finansman yöntemine göre;**

- Dolaylı finansman (kredi piyasası).
- Doğrudan finansman (sermaye piyasası).

*** Vadeye göre;**

- Kısa vadeli (para piyasası).
- Uzun vadeli (sermaye piyasası).

¹¹ Ali Argun KARACABEY, **Finansal Piyasalarda Finansal Kurumların Yeri ve Önemi**, Sayısal Yöntemler Dersi Notları, s.1, http://www.politics.ankara.edu.tr/sbflocal/index.php?uye_adi=karacabey&baslik=...., Erişim:05.01.2007.

¹² Celali YILMAZ, **Sermaye Piyasası Kurumları**, Mart 2001, s.1, <http://ozgur.beykent.edu.tr/~lokman/spk.pdf>, Erişim 07.01.2007.

Diğer yandan, finansal piyasaları arz ve talep unsurlarına göre; kredi piyasası, mevduat piyasası, bankalar arası para piyasası, kamu borçlanma araçları piyasası, özel kesim borçlanma araçları piyasası, örgütlenmemiş para piyasası vb. alt piyasalar olarak da sınıflamak mümkündür.

Çalışmamızda finansal piyasaları şu ana başlıklar altında inceleyeceğiz:

- 1) Örgütlenmiş ve Örgütlenmemiş Piyasalar,
- 2) Para, Sermaye ve Kredi Piyasaları,
- 3) Birincil ve İkincil Piyasalar,
- 4) Diğer Piyasalar.

1.3.1. Örgütlenmiş ve Örgütlenmemiş Piyasalar

Çeşitli mali işlemlerin gerçekleştiği, fon arz eden taraf ile fon talep eden tarafın karşılaştığı finansal piyasalarda organizasyon ve kurumsallaşma piyasanın etkinliği açısından önem taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında finansal piyasalar, örgütlenmiş ve örgütlenmemiş finansal piyasalar olarak ikiye ayrılmaktadır.

Örgütlenmiş Finansal Piyasalar: Organize finansal piyasalar olarak da adlandırılan örgütlenmiş finansal piyasalar, alıcı ve satıcıları resmi olarak belirlenmiş fiziksel alanlarda buluşturan ve işlemlerin oluşması için belli kurum ve kuruluşların denetimi ve gözetimine tabi olan piyasalar olarak tanımlanır.¹³ TCMB açık piyasa, TCMB para piyasası, TCMB döviz piyasası, İMKB tahvil ve bono piyasası, İMKB hisse senetleri piyasası, İMKB uluslararası tahvil ve bono piyasası, İstanbul Altın Borsası ve vadeli işlem ve opsiyon borsası Türkiye’de faaliyet gösteren örgütlenmiş finansal piyasalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örgütlenmemiş Finansal Piyasalar: Tezgahüstü piyasalar (Over-The Counter Markets) olarak da bilinen örgütlenmemiş finansal piyasalar, yasal ve idari olarak belirlenmiş kuralları olmayan, fiziki ve resmi olarak belirlenmiş bir mekanı

¹³ Muharrem AFŞAR, a.g.e., s.18.

bulunmayan, örgütlenmiş piyasa dışında kalan alım ve satım işlemlerinin gerçekleştiği, çeşitli kurum ve kuruluşların denetim ve gözetiminden uzak piyasalar olarak tanımlanabilir.¹⁴ Bankalararası YTL piyasası, bankalararası repo piyasası, bankalararası tahvil piyasası, bankalararası döviz piyasası, serbest döviz piyasası ve serbest altın piyasası Türkiye’de faaliyet gösteren örgütlenmemiş finansal piyasalardır.

TÜRKİYE’DE FAALİYET GÖSTEREN PİYASALAR	
ORGANİZE PİYASALAR	TEZGAHÜSTÜ PİYASALAR
- TCMB AÇIK PİYASA	-BANKALAR ARASI YTL PİYASASI
- TCMB PARA PİYASASI	-BANKALAR ARASİ REPO PİYASASI
- TCMB DÖVİZ PİYASASI	-BANKALAR ARASI TAHVİL PİYASASI
- İMKB TAHVİL VE BONO PİYASASI (KESİN ALIM SATIM, REPO PAZARI)	-BANKALAR ARASI DÖVİZ PİYASASI
- İMKB HİSSE SENEDİ PİYASASI	-SERBEST DÖVİZ PİYASASI
- İMKB UP U. TAHVİL& BONO P.	-SERBEST ALTIN PİYASASI
- İSTANBUL ALTIN BORSASI	
- VADELİ İŞLEM VE OPSİYON BORSASI	

Kaynak: TSPAKB, “Diğer Teşkilatlanmış Piyasa ve Borsalar”, **Lisanslama Eğitimleri**, Mart 2006, s.1, <http://www.tspakb.org.tr/>, Erişim:15.01.2007.

1.3.2.Para, Sermaye ve Kredi Piyasaları

Finansal piyasaları geleneksel biçimde, yani fonların ödünç verilmiş süresine göre sınıflandırmak istediğimizde karşımıza para piyasaları, sermaye piyasaları ve kredi piyasaları olmak üzere üç piyasa çıkmaktadır.

Para Piyasası: Bir yıl veya daha kısa süreli borç verilebilir fonları arz edenler ile bu tür kısa süreli fonları talep edenlerin bir araya geldikleri piyasadır. Para piyasası belirli bir yerde kurulu değildir, ihtiyaç duyulan herhangi bir yerde para piyasası oluşur.¹⁵

¹⁴ Muharrem AŞAR, a.g.e., s.19.

¹⁵ Mahfi EĞİLMEZ ve Ercan KUMCU, a.g.e., s.s.218-219.

Bu piyasada alım satım konu olan finansal varlıklar kısa süreli ve finansal risk açısından sağlam varlıklar olup finansal riski az olan kurumlar tarafından çıkarılmaktadır. Devlet kurumları, bankalar ve ülkenin gelişmişlik düzeyine göre finansal kurumların hemen hemen tümü bu piyasada yerlerini alırlar. Bu kurumlar en çok bir yıl içinde likidite gereksinimlerini karşılamak istediklerinde gene bu süre üzerinden fon fazlası olan birimlere başvururlar. İşte bu iki kurumu bir araya getiren piyasa para piyasası olarak tanımlanır.¹⁶

Para piyasalarından sağlanan fonlar kredi olarak işletmelerin döner varlıklarının finansmanında kullanılır. Piyasanın kaynaklarını, tasarruf sahiplerinin birikimleri ve genellikle bankalardaki çeşitli mevduatlar oluşturur. Kambiyo senetleri, hazine bonusu, mevduat sertifikası, varlığa dayalı menkul kıymetler ve banka kabulü para piyasasının temel araçlarından bazılarıdır. Para piyasası araçları likiditesi yüksek olan araçlardır. Aynı zamanda vadelerinin kısa olması nedeniyle alınıp satılan araçların arz fiyatlarında fazla dalgalanma olmaz. Dolayısıyla para piyasası araçlarının riski azdır.¹⁷

Para piyasalarının temel işleyiş şekli şöyledir; Belli bir faiz geliri elde etmek isteyen küçük tasarruf sahipleri ellerindeki fonları bankalarda mevduat hesabı olarak tutarlar veya mevduat sertifikası, finansman bonusu, hazine bonusu gibi kısa vadeli menkul değerler satın alırlar. Ticari bankalar da topladıkları bu mevduatları likiditeye ihtiyaç duyan özel kişi ve kuruluşlara veya kamu kuruluşlarına kısa vadeli kredi açarak değerlendirirler. Tasarruf sahipleri doğrudan mevduat hesabı açtırmak yanında mali kuruluşların çıkardıkları kısa vadeli menkul değerleri satın alarak da piyasaya fon arz ederler.¹⁸

¹⁶ Özcan ERTUNA, **a.g.e.**, s.10.

¹⁷ Muharrem AFŞAR, **a.g.e.**, s.20.

¹⁸ Ömer EROĞLU, **Para Teorisi ve Politikası Ders Notları**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayın No:50, Isparta, 2004, s.54.

Para piyasasının kendi içinde örgütlenmiş ve örgütlenmemiş para piyasası olarak da bir ayrımı yapılabilir. “*Örgütlenmiş para piyasası* bir bankalar sistemidir.”¹⁹ İşletmelerin fon ihtiyaçlarının büyük bir bölümü ticari bankalar tarafından karşılanmaktadır. İşletmenin günlük, aylık para gereksinimleri, iskonto senetleri, döviz ve diğer unsurlar bu piyasanın temel konularını oluşturmaktadır. *Örgütlenmemiş para piyasası* ise bankalar sistemi dışında kalan ve işletmelere kısa vadeli fon sağlayan kişi ve kuruluşlardan oluşan piyasadır. Bu tür piyasalar bazı durumlarda yasal düzenlemelerin de dışında kalabilmektedir. Ayrıca örgütlenmemiş para piyasasında işlemlere uygulanan faiz oranları örgütlenmiş piyasalara göre daha yüksektir.

Merkez bankası, para piyasası üzerinde önemli rol oynamaktadır. Merkez bankasının piyasaya emisyon yoluyla para sürüp para arzını artırması, toplumun marjinal tasarruf eğilimine de bağlı olarak, para piyasasında borç verilebilir fonları artırabilir. Bankanın genel disponibilitateyi veya mevduat munzam karşılık oranlarını değiştirmesi, mali araçların en önemlileri olan bankaların verebilecekleri borç miktarını etkiler. Ayrıca para piyasasında, piyasa dengesini oluşturan ölçü yani fiyat faizdir.²⁰

Sermaye Piyasası: Sermaye piyasası finansal gelişmenin en son aşamasında ortaya çıkan, orta ve uzun vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı, hisse senedi, tahvil gibi kendine özgü finansal varlıkları olan piyasadır. Sermaye piyasasının temel özelliği orta ve uzun vadeli fonlardan oluşmasıdır. Vadesi bir ile beş yıl arasında olan fonlara orta vadeli, beş yıldan uzun olan fonlara uzun vadeli fonlar denmektedir.

Sermaye piyasası, para piyasasına göre daha resmi bir şekilde oluşturulmuş ve genelde belirli bir yeri olan bir piyasadır. Sermaye piyasasının oluşturduğu yere “menkul kıymetler borsası” (stock exchange) adı verilmektedir. Menkul kıymetler

¹⁹ İMKB, **Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu**, İMKB Eğitim Yayınları No:1, 12. Basım, İstanbul, Ekim 1997, s.1.

²⁰ Mahfi EĞİLMEZ ve Ercan KUMCU, **a.g.e.**, s.219.

borsası, hisse senedi ve tahvillerin, borsaya üye olan kişiler arasında alım satımının gerçekleştirildiği yerdir.²¹

Sermaye piyasasından sağlanan fonlar genellikle işletmelerin bina, makine ve teçhizat gibi duran varlıklarının finansmanında kullanılmaktadır.²² Başka bir deyişle işletmeler para piyasalarına genellikle işletme sermayesi ihtiyaçlarını karşılamak üzere başvururken, sermaye piyasalarına uzun vadeli yatırım projelerini finanse etmek ve sermayelerini artırmak için başvururlar.

Para piyasasında olduğu gibi, sermaye piyasasının kaynakları da tasarruf sahiplerinin birikimleridir. Sermaye piyasasının en önemli ve yaygın araçları da hisse senetleri ve tahvillerdir.²³ Sermaye piyasasının temel kurumları ise kişiler, özel ve kamu kurumları, bankalar, sigorta şirketleri, sosyal güvenlik kurumları, hazine ve merkez bankasıdır. Sermaye piyasasında borç verilebilir fonlar arzı ile bu fonlara yönelik talebi dengeleyen unsurlar faiz ve temettü gelirleri gibi ölçülerdir.²⁴

Uygulamada her iki piyasanın da mali kaynakların el değiştirmesi ile ilgili olmasından dolayı, para piyasası ile sermaye piyasası işlemlerinin birbirine karıştığı görülmektedir. Borsa da denilen sermaye piyasasının en önemli fonksiyonu, ülkedeki büyük-küçük tüm tasarrufları yatırıma yöneltmesidir. Para piyasasında devletin güvenilirliği ya da riski bankanın üstlenmesi söz konusu iken, sermaye piyasasında tahvil satın alan kişi, şirketin borçlarını ödeyememesi durumundaki riskleri üstlenmiş olmaktadır. Kalkınma süreciyle yakın bir ilişkisi olmasından dolayı gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasalarının geliştirilmesine önem verilmektedir.²⁵

Sermaye piyasalarının temel işleyiş şekli şöyledir; Bu piyasada fon açığı olan ekonomik birimler ihraç ettikleri hisse senedi, tahvil vb. finansal araçlarla fon ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Fon fazlası olan ekonomik birimler ise, ihraç edilen

²¹ Mahfi EĞİLMEZ ve Ercan KUMCU, **a.g.e.**, s.224.

²² İMKB, **Sorularla Borsa ve Sermaye Piyasası**, İMKB Yayınları, İstanbul, s.1.

²³ İMKB, **Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu**, s.3.

²⁴ Mahfi EĞİLMEZ ve Ercan KUMCU, **a.g.e.**, s.s.224-225.

²⁵ Ömer EROĞLU, **a.g.e.**, s.55.

finansal araçları almak suretiyle fonlarını ihtiyaç duyan kesimlere sunmakta ve böylece kar payı ve faiz şeklinde gelir elde etmektedirler.²⁶

Para ve sermaye piyasası arasındaki farklar aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 1: Para ve Sermaye Piyasası Arasındaki Farklar

ÖLÇÜTLER	PARA PİYASASI	SERMAYE PİYASASI
Vade Yönünden	Kısa	Orta-Uzun
Kaynak Yönünden	Bireysel Tasarruflar	Bireysel Ve Kurumsal Tasarruflar
Kullanım Yönünden	İşletme Sermayesi (Döner Varlıkların Finansmanı)	Yatırım Sermayesi (Duran Varlıkların Finansmanı)
Mali Araç Yönünden	Kıymetli Evrak	Menkul Kıymet
Faiz Yönünden	Düşük (Göreceli)	Yüksek (Göreceli)
Enflasyon Etkisi	Doğrudan	Gecikmeli
Mali İlişki Yönünden	Borç İlişkisi	Borç Ve Mülkiyet İlişkisi

Kaynak: Adil KORUYAN, a.g.e., s.13.

Para ve sermaye piyasaları birbirleriyle çok yakın bir ilişki içindedir. Yatırımcılar ellerindeki fonları en iyi şekilde değerlendirmek isteyeceklerinden piyasadaki gelişmelere göre fonlarını sermaye piyasasından çekip para piyasalarına aktarabilirler. Fon talep edenler ise ihtiyaç duydukları kredinin türüne göre her iki piyasadan da borçlanabilirler. Bazı aracı kuruluşlar özellikle bankalar her iki piyasada da çalışabilirler.

²⁶ Muharrem AFŞAR, a.g.e., s.22.

Kredi Piyasası: Genellikle para ve sermaye piyasaları dışındaki kısa süreli fon arz ve talebinin karşılaştığı yer kredi piyasalarıdır. Kredi piyasasında kısa süreli fakat kişisel faktörün ağırlık kazandığı kredi işlemleri söz konusudur.

Bu pazarın temelini, finansman açığı olanlara kısa süreli kredi sağlayan ticaret bankaları oluşturur. Bu pazarda süre genellikle bir yıldan az olmakla birlikte esneklik. Kredi kişiye bağlı olduğu için bu pazarda finansal varlık niteliğinde bir belge yoktur. İmzalanan kıymetli kağıtlar reeskonta sunulmadığı sürece kurumun elinde kalır. Açık ve mal karşılığı kredilerde ise dolaylı bir finansal varlık bile yoktur. Kredi piyasasının para piyasasından en büyük farkı, ortada bir finansal varlığın olmayışıdır. Kredi piyasaları para ve sermaye piyasalarının bazı görevlerini de üstlenirler. Hatta para ve kredi piyasasında el değiştiren fonların bunları talep edenlerde kalış süreleri kısa olduğu için bazı kaynaklarda bu iki pazar bir arada nitelendirilir.²⁷

Kredi arz ve talebinin karşı karşıya gelmesini sağlayan ortam ya da organizasyonlara kredi piyasası denilmektedir. Kredi arzı, ellerinde atıl olarak bekleyen parayı kredi biçiminde başkalarına vererek değerlendirmek isteyen kişiler tarafından yaratılır. Kredi talebi ise tüketim, üretim ya da diğer amaçlarla ihtiyaç duydukları, fakat ellerinde bulunmayan para ve diğer fonları kredi biçiminde almak isteyen kişilerce yaratılır. Kredi veren kimse ile alan kimse arasındaki değişimi sağlayan araç ise faiz oranıdır.²⁸

Banka kredileri bu piyasanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Merkez bankasının reeskont kredisi, yatırım ve kalkınma bankalarının kredileri bu piyasa içerisinde değerlendirilmekle beraber bu kredilerin toplamdaki payı azaldığı için kredi piyasası giderek ticari bankalar tarafından yönlendirilmektedir.

²⁷ Özcan ERTUNA, a.g.e., s.10.

²⁸ Oğuzhan ARDINÇ ve Pınar YILDIZ, **Para Banka Uluslararası İktisat ve Türkiye Ekonomisi**, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2002, s.64.

Türkiye’de faaliyet gösteren bankalar 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu’na bağlı olarak faaliyet gösterirler. Söz konusu kanununun 48. maddesi, hangi konuların kredi sayılacağını ortaya koymuş, 50. maddesi ise kredi kullandırma koşullarını belirtmiştir. Ayrıca kredilerle ilgili diğer unsurlar 51 ile 56. maddeler arasında belirtilmiştir.²⁹

Bankaların mevduata ve kredilere uygulayacakları faiz oranları, bu oranların kısmen veya tamamen serbest bırakılması Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasıyla yayımlanacak tebliğlerle düzenlenmektedir.³⁰

Ticari bankaların açtıkları krediler, kurumsal ve bireysel krediler olarak iki şekilde sınıflandırılabilir. Kurumsal kredilere kısa vadeli nakit kredisi, orta ve uzun vadeli krediler ve gayrinakdi krediler örnek olarak gösterilirken, bireysel kredilere tüketici kredileri ve kredi kartları örnek olarak gösterilebilir.

1.3.3. Birincil ve İkincil Piyasalar

Finansal piyasalar, işlem gören araçların piyasalara ilk defa sürülmüş olup olmamalarına göre birincil ve ikincil piyasalar olarak da sınıflandırılabilir. Finansal piyasaların bu şekilde ayrımı daha çok sermaye piyasaları için geçerlidir.

Birincil Piyasalar: Genel olarak birincil piyasa, hisse senedi ihraç eden şirketler ile tasarruf sahiplerinin doğrudan karşılaştıkları piyasalardır.³¹ Hisse senetleri ile tahvillerin ilk kez sürülüp “ihraç”tan alındığı piyasa olarak da

²⁹ TBB, **Bankacılık Kanunu**, Kabul Tarihi:19.10.2005, ss.21-24, <http://www.tbb.org.tr/turkce/kanunlar/5411/5411%20Kanun.doc>, Erişim: 15.02.2007.

³⁰ TCMB, **Mevduat ve Kredi Faiz Oranları ve Katılma Hesapları Kar ve Zarara Katılma Oranları İle Özel Cari Hesaplar Dahil Bu İşlemlerde Sağlanacak Diğer Menfaatler Hakkında Karar**, s.1, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/mevzuat/BANKACILIK/Mevkarar11188.htm>, Erişim: 15.02.2007.

³¹ İMKB, **İMKB Hisse Senetleri Piyasası**, s.1, <http://www.imkb.gov.tr/piyasalar/hisse.htm>, Erişim: 15.03.2007.

tanımlanabilen birincil piyasadaki mali işlemlerde arada bir aracının olmaması ya da bir banka ya da aracı kurumun bulunması bu işlemin birincil piyasadan olmasına engel değildir.

Birincil piyasada menkul değer ihraç eden firma ile fon fazlası olan ekonomik birim doğrudan karşılaşabileceği gibi dolaylı olarak da karşılaşabilmektedir. *Doğrudan karşılaşmada* herhangi bir aracı olmayacağından ödenecek bir komisyon da yoktur. Dolayısıyla bu durum ihraç maliyetlerinde önemli bir tasarruf sağlayarak üstünlük yaratır. Doğrudan karşılaşmanın sakıncası ise ihracın başarısız olma riskinin yüksek olmasıdır. Dolaylı karşılaşmada ise finansal aracıya komisyon ödenmesine karşın ihracın başarısız olma riski daha düşüktür.

İkincil Piyasalar: Menkul kıymetlerin paraya çevrilmesini sağlayan piyasadır ve menkul kıymet borsaları bu piyasayı tanımlayan en iyi örnektir. Bu piyasada, menkul kıymetler aracı kuruluşlar tarafından yatırımcılar için borsada alınıp satılırlar. İkincil piyasada fonlar ve menkul kıymetler yatırımcılar arasında el değiştirir, şirketlere kaynak girişi olmaz.³²

İkincil piyasalar, menkul değerlerin likiditesini ve pazarlanabilme imkanını artırarak birincil piyasaya talep yaratır ve onun gelişmesine katkı sağlar. İkincil piyasanın bu temel fonksiyonu yerine getirmemesi durumunda, birincil piyasada fonların yatırımlara aktarılması işlevi zorlaşmaktadır. Sonuç olarak, birincil piyasanın sağlıklı işlemesi, etkin ve verimli bir ikincil piyasanın varlığına bağlıdır denilebilir.³³

Bir işletmenin bir aracı kurum aracılığıyla yeni bir menkul kıymet ihraç edip bunu yatırımcılara satması birincil piyasa işlemidir. Bu menkul kıymetlerin bir

³² TSPAKB, **Yatırımcı Köşesi**, s.1, <http://www.tspakb.org.tr/yatirimci.htm>, Erişim:15.03.2007.

³³ Muharrem AFŞAR, **a.g.e.**, s.25.

yatırımcıdan diğer yatırımcılara devri ise ikincil piyasa işlemidir.³⁴ Başka bir ifadeyle birincil piyasada yapılan işlemlerde firmaya yeni sermaye girişi sağlanırken, ikincil piyasada menkul kıymetlerden sağlanan fonların bunları çıkaran şirketlerle bir ilgisi olmadığından şirkete sermaye girişi söz konusu değildir.

Menkul kıymet borsaları sermaye piyasasının en iyi teşkilatlanmış bölümünü oluşturur. Ayrıca sermaye piyasası gelişmiş olan ülkelerde “over the counter market” adı verilen ve tezgahüstü piyasa olarak dilimize çevrilen piyasalar da ikincil piyasalara örnek olarak gösterilebilir.

1.3.4. Diğer Piyasalar

Örgütlenmiş ve örgütlenmemiş piyasalar, para, sermaye ve kredi piyasaları, birincil ve ikincil piyasalar haricinde değinilmesini gerekli gördüğümüz piyasalar da vardır. Bunlar; mevduat piyasası, kamu borçlanma araçları piyasası, özel kesim borçlanma araçları piyasası ve bankalar arası para piyasasıdır.

1.3.4.1. Mevduat Piyasası

Bankaların verdiği krediler, bankacılık sektöründe gerçekleştirilen üretimin nihai çıktısı olarak kabul edilir. Nasıl ki herhangi bir firmanın üretim yapıp çıktı elde edebilmesi için belirli girdilere ihtiyacı varsa bankaların da bu çıktıyı elde edebilmek için çok sayıda girdiye ihtiyacı vardır. Bankalar, bu firmalardan farklı olarak, para ticareti ile uğraştıkları için, kullanılan girdiler de, nihai çıktı gibi parasal kaynaklardır. Bu kaynaklar içinde en önemlisi ve bankaların temel fon kaynağı niteliğindeki *mevduatlardır*. Bankalar rezerv yaratmak ve bunları faiz geliri elde edebilecekleri kredilere dönüştürmek amacıyla mevduat toplarlar. Bir bankanın

³⁴ Muharrem AFŞAR, a.g.e., s.25.

mevduat talebi bu nedenle talep türev niteliğindedir; yani bankanın mevduat talebi müşterilerin kredi talebinin ve bankanın bu talebi karşılama arzusunun sonucudur.³⁵

Türkiye’de faaliyet gösteren bankalar topladıkları mevduata, Merkez Bankasına bildirmek koşuluyla diledikleri faiz oranını verebilirler. Bu nedenle piyasada rekabet oldukça fazladır. Ayrıca bankalar topladıkları mevduatla ilgili olarak Mevduat Munzam Karşılığı ve Disponibilite tesis etmek zorundadır.

Zorunlu Karşılıklar Hakkında Tebliğ (Sayı: 2005/1), 5.5.2007 tarih ve 26513 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2007/1 sayılı Zorunlu Karşılıklar Hakkında Tebliğle bazı değişikliklere uğramıştır. Yeniden düzenlenen zorunlu karşılık uygulamasına ilişkin talimatın 3. maddesinde zorunlu karşılık oranları; Türk parası yükümlülüklerde yüzde 6, yabancı para yükümlülüklerde yüzde 11 olarak belirtilmiştir. Zorunlu Karşılıklar, Yeni Türk Lirası yükümlülükler için Yeni Türk Lirası olarak, yabancı para yükümlülükler için ise ABD Doları ve/veya Euro olarak T.C Merkez Bankası’ndaki hesaplarda tesis edilmektedir.³⁶

Zorunlu karşılık oranının yükseltilmesi durumunda, eğer atıl rezervleri yoksa, bankalar açtıkları kredileri ve portföy yatırımlarını geri çağırarak durumunda kalırlar. Zorunlu karşılık oranının düşürülmesi durumunda ise; zorunlu karşılıkların bir bölümü kullanılabilir rezerv durumuna dönüşecek, bu da bankaların kredi olanaklarını arttıracaktır. Zorunlu karşılıklar politikası zaman içinde etkinliğini yitirse de Türkiye’de uygulanan para politikası araçları içinde yerini korumaktadır. Hükümetler bu aracı yalnızca para arzını ayarlamak için değil, aynı zamanda kamu sektörüne fon sağlamak ve sektörel kredi dağılımını etkilemek için de kullanırlar.³⁷

³⁵ Ekodialog, “Bankacılık: Mevduatlar”, **Finansal Ekonomi**, s.1, http://www.ekodialog.com/finansal_eko/fin_eko_konulari5.html, Erişim: 15.03.2007.

³⁶ TCMB, **Zorunlu Karşılık Uygulama Talimatı**, s.4, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/mevzuat/BANKACILIK/TALIMATSON.doc>, Erişim:25.11.2007.

³⁷ Ömer EROĞLU, **a.g.e.**, s.s.166-167.

1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu'nun 40'inci maddesinin II nci fıkrası gereğince, Türkiye'de kurulmuş veya şube açmak suretiyle Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların yükümlülükleri için Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdinde *Umumi Disponibilite* bulundurmaları gerekmektedir. Umumi Disponibilite Hakkında Tebliğ (Sıra No: 2002/2)'in 5. maddesinde Umumi Disponibilite oranları Türk Lirası Yükümlülüklerde % 4, Yabancı Para Yükümlülüklerde % 1 olarak belirtilmişti.³⁸ Ancak, mevcut hali ile uzun zamandır işlevini yitirmiş olan disponibilite uygulamasına, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 46. maddesinde bankaların, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nca belirlenecek usul ve esaslara göre asgari likidite düzeyini hesaplamak, tutturmak, idame ettirmek ve raporlamak zorunda oldukları hüküm altına alınmış olduğu için, bu uygulamaya son verilmiştir. AB Komisyonu'nun 9 Kasım 2005 tarihinde açıklanan 2005 yılı Türkiye İlerleme Raporu'nda, bankaların Merkez Bankası'nda zorunlu olarak DİBS bulundurması uygulamasının "kamunun finansal kuruluşlara imtiyazlı erişiminin engellenmesi" ilkesine aykırılık teşkil ettiği belirtilmektedir. Yürürlükteki disponibilite düzenlemesinin kaldırılmasıyla, bankaların Merkez Bankası'nda DİBS tutma zorunluluğu sona erdirilmekte ve böylece AB müktesebatına uyum konusunda da önemli bir adım atılmış olmaktadır.³⁹

1.3.4.2. Kamu Borçlanma Araçları Piyasası

Devletin ihraç ettiği borçlanma senetlerine genel olarak kamu borçlanma aracı denir. Devlet tahvilleri, hazine bonoları, gelir ortaklığı senetleri ve diğer borçlanma araçları kamu kesiminin başlıca fon toplama araçlarıdır.

³⁸ TCMB, **Umumi Disponibilite Hakkında Tebliğ**, s.2, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/mevzuat/BANKACILIK/1-ix.doc>, Erişim:16.03.2007.

³⁹ TCMB, **Zorunlu Karşılık ve Umumi Disponibilite Hakkında Tebliğlere İlişkin Basın Duyurusu**, Sayı: 2005-52, 16 Kasım 2005, http://www.alomaliye.com/kasim_05/zorunlu_karsilik_merkez_uyuru.htm, Erişim: 30.11.2007.

T.C. Hazinesi'nin bütçe finansmanı amacıyla, TL ve döviz cinsinden çıkarmış olduğu vadesi 1 yıla kadar olan borçlanma senetlerine *Hazine Bonosu*, vadesi 1 yıldan uzun olanlarına ise *Devlet Tahvili* denmektedir.⁴⁰ *Gelir ortaklığı senedi* ise, belli bir kamu alt yapı tesisinin belli bir süre içindeki gelirinin belli bir orandaki bölümüne karşılık gösterilen kamu ortaklığı idaresi tarafından çıkarılan bir menkul kıymettir.⁴¹

Devlet tahvili ve hazine bonusu alım satım işi bankaların menkul değerler ya da fon yönetimi müdürlüklerinin önemli faaliyetleri arasındadır. Bu müdürlükler, devlet tahvili ve hazine bonusu işlemleriyle ilgili olarak aşağıdaki faaliyetlerde bulunurlar:⁴²

- ❖ TCMB'dan ihale sistemi ile hazine bonusu ve devlet tahvili alınması,
- ❖ Bu değerlerin bireysel ve kurumsal müşterilere satılması,
- ❖ Hazine bonusu ve devlet tahvillerinin muhalefetlerinin izlenmesi,
- ❖ Söz konusu kıymetlerin geri satın alma taahhüdü ile satılması (REPO).

1.3.4.3. Özel Kesim Borçlanma Araçları Piyasası

Bu piyasanın başlıca araçları finansman bonoları ve şirket tahvilleridir. İhraç eden kuruluşun borçlu sıfatıyla sattığı vadesi 60 gün ile 720 gün arası, kısa vadeli, emre veya hamiline yazılı menkul kıymetlere *finansman bonusu* denir.⁴³ Anonim şirketlerin ödünç para almak için nominal kıymetleri eşit ve ibareleri aynı olmak

⁴⁰TSKB, **Yatırımcı Sözlüğü**, <http://www.tskb.com.tr/FinansSozlugu.aspx#hazinebonosu>, Erişim:16.03.2007.

⁴¹ Ekodialog, "Sermaye ve Para Piyasası Araçları", **Borsa -Yatırım**, s.1, http://www.ekodialog.com/Konular/borsa_yatirim/sermaye_para_piyasasi_araclari.html, Erişim: 15.03.2007.

⁴²Arman T. TEVFİK ve Gürman TEVFİK, **Bankalarda Finansal Yönetime Giriş**, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No:203, İstanbul, 1997, s.108.

⁴³ Hissenet, "Sermaye Piyasaları Hakkında Merak Ettikleriniz", **Borsa Okulu**, s.1, http://www.hisse.net/okul_merak.php, Erişim:17.03.2007.

üzere çıkardıkları borç senetlerine ise tahvil denmektedir.⁴⁴ Özel sektör tahvillerinin vadesi 2 ile 7 yıl arasında değişmektedir.

1.3.4.4. Bankalararası Para Piyasası

Bankalararası Para Piyasası (BPP), Merkez Bankası'nın kontrolündeki interbank piyasasının bir alt piyasasıdır. BPP, kısa süreli olarak fon fazlası olan bankaların fon ihtiyacında olan bankalara fon temin ettikleri piyasadır.⁴⁵ Bu piyasada işlem yapan bankaların kimlikleri gizli tutulmaktadır ve işlemlerde bankaların muhatabı doğrudan MB'dır.

BPP, normal olarak bankaların kendi aralarında kurmaları gereken bir piyasadır. Ancak ülkemizde güven ortamının da yaratılması amacıyla Merkez Bankası tarafından organize edilmiş bulunmaktadır.⁴⁶ Ülkemizde BPP, kısa dönem likidite ihtiyacının giderilmesi amacıyla bankalararası rezerv hareketlerini desteklemek, sistemdeki likiditenin düzenlenmesi, likiditenin dengeli bir biçimde bankalar arasında dağılımına yardımcı olmak ve kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla 2 Nisan 1986 tarihinde kurulmuştur. Bu tarihten itibaren kısa dönem nakit fazlası olup bunu yatırıma yönlendiremeyen bankalar ile kısa dönem nakit ihtiyacı bulunup bu ihtiyacını uzun dönemli varlıklarını elinden çıkarmadan karşılamak isteyen bankalar Merkez Bankası aracılığıyla karşılaşarak söz konusu ihtiyaçlarını gidermektedirler. Diğer taraftan 21 Mart 1988 tarihinden itibaren de Merkez Bankası ihtiyaç duydukça piyasalara aktif olarak müdahale ederek alıcı ya da satıcı tarafında yer almıştır.⁴⁷

⁴⁴ Millennium Bank, "Tahvil - Bono", **Finans Sözlüğü**, s.1, <http://www.bankeuropa.com/InvestmentPortal/FinancialDictionary/Bonds.aspx>, Erişim:17.03.2007.

⁴⁵ Halkbank, **Finansal Sözlük**, s.1, <http://www.halkbank.com.tr/channels/30.asp?id=674>, Erişim:18.03.2007.

⁴⁶ Mahfi EĞİLMEZ ve Ercan KUMCU, **a.g.e.**, s.223.

⁴⁷ Serkan YİĞİT, "TC Merkez Bankası Bankalararası Para Piyasası", Araştırma Genel Müdürlüğü, Çalışma Tebliği No:6, Ankara, 2002, s.4, <http://www.tcmb.gov.tr/research/work/wp1.pdf>, Erişim:18.03.2007.

Merkez Bankası 1 Temmuz 2002'den itibaren, finansal piyasaların istikrarı bakımından “borç veren son merci” olarak *geç likidite penceresi* uygulamasına başlamıştır. Bankalar 16.00-16.30 saatleri arasında “geç likidite penceresi”nden, Merkez Bankası satış kotasyonundan teminatları karşılığında limitsiz olarak borç alabilmekte veya Merkez Bankası alış kotasyonundan Merkez Bankası'na borç verebilmektedirler.*

2. FİNANSAL SİTEMİN ALT UNSURU OLARAK BANKACILIK

Bir ekonomide finansal sistem, piyasalar, aracı kurumlar, finansal işlemler, finansal araçlar ve yasal altyapıdan oluşmakta ve finansman açığı bulunan ekonomik birimlerle finansman açığı bulunan ekonomik birimleri bir araya getirmektedir. Finansal piyasaların gerçekleştirdiği fon aktarım işlevi ile tasarruflar yatırımlara yönlendirilerek sermaye stoku büyümekte ve böylece ekonomik büyüme hızlanmaktadır. Bu piyasalarda ellerinde fon fazlası olan ekonomik birimler bu fonları finansal piyasalar kanalıyla doğrudan fon ihtiyacı olan ekonomik birimlere aktarabileceği gibi başta bankalar olmak üzere sigorta şirketleri ve emeklilik fonları gibi mali kurumlar aracılığı ile de aktarabilmektedirler.

Doğrudan fon aktarım mekanizmasında, herhangi bir aracı olmadan fon talep edenler, fon fazlası olanlardan borçlanarak veya sermayeye katılım sağlayarak kaynak temin etmektedirler. Bu tür bir mekanizmanın çalışması iki tarafın birbiri hakkında bilgi sahibi olmalarına ve karşılıklı güvenin oluşmasına bağlıdır. Dolayısıyla karmaşık bir ekonomide doğrudan fon aktarımı sınırlıdır. Ekonomik birimler daha çok, zamanla gelişen mali aracılık sisteminden yararlanmakta ve böylece işlem maliyetlerini* azaltmaktadırlar.⁴⁸

*14.12.2007 itibariyle geç likidite penceresi (LON) borç alma faizi %11,75, borç verme faizi %23'tür. (<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/pgm/faiz/geclikidite.htm>)

* **İşlem maliyeti**, finansal işlemler gerçekleştirilirken harcanan para ve zaman olarak tanımlanır. Ekonomik birimler için önemli bir problem olan işlem maliyetlerini finansal araçlar önemli ölçüde azaltabilirler; çünkü finansal araçlar uzman kuruluşlardır ve geniş ölçükleri sayesinde ölçek ekonomilerinden yararlanabilirler. İşlemin ölçeği büyüdükçe işlem maliyetlerinin azalması da ölçek ekonomisi olarak tanımlanır.

⁴⁸ Aşen İŞCAN, **Banka Kredilerinde Daralmanın Ekonomik Etkileri ve Krizlerdeki Gelişim**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel

2.1. Banka ve Bankacılık

Bankalar genel olarak halktan para toplayan ve bu paraları yatırımcılara aktaran kuruluşlar olarak görülür. Başka bir deyişle fon fazlası olan ekonomik birimlerle fon açığı olan ekonomik birimler arasında köprü görevi gören temel aracı kurumlardır.

Banka terimi, Türkçe karşılığı masa, sıra ve tezgah anlamına gelen İtalyanca “Banco” kelimesinden gelmektedir. Yüzyıllardan beri değişerek gelişen ve günümüzde önemli yeri olan banka birçok yazar tarafından değişik şekillerde tanımlanmıştır. Takan’a göre banka, mevduat kabul eden, bu mevduatı en verimli şekilde çeşitli kredi işlemlerinde kullanmak amacını güden veya kısaca: faaliyetlerinin esas konusu düzenli bir şekilde kredi almak ya da kredi vermek olan ekonomik bir kuruluştur.⁴⁹ Eken’e göre bankalar, likidite ve sermaye ihtiyacını göz önünde tutarak, mevduat kabul eden, fon satın alan ve topladığı bu kaynakları tüzel kişilere ya da firmalara ticari kredi olarak, gerçek şahıslara ticari ve tüketici kredisi olarak aktaran ve kısa ve uzun vadeli devlet tahvili ile özel sektör tahvillerine yatırarak değerlendiren finansal kuruluşlardır.⁵⁰ Avrupa Birliği temel direktifleri göz önüne alındığında bankaların, faaliyetlerinin kamudan geri ödenecek fonları toplayan ve kredi işleri yapan kuruluşlar olarak tanımlandığı ve üye ülkelerde bu şekilde tanımlanmasının gerekli olduğunun vurgulandığı görülmektedir.⁵¹

Bankalar fon fazlası olan ekonomik birimlerin fonlarını etkin bir şekilde yönetirken finansman ihtiyacı olan ekonomik birimlerin kaynak teminini kolaylaştırmakta ayrıca ekonomideki para hacminin belirlenmesinde rol oynamaktadır.

Müdürlüğü, Ankara, Temmuz 2003, ss.1-2,
<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/ayzeniscan.pdf> , Erişim:19.03.2007.

⁴⁹ Mehmet TAKAN, **Bankacılık: Teori Uygulama ve Yönetim, Nobel Yayınları**, Geliştirilmiş İlaveli 2. Baskı, Ankara,2002, s.2.

⁵⁰ Mehmet Hasan EKEN, “Türk Bankacılık Sektörü Yapılanma Sürecinde Bankalarda Finansal Risk Yönetimi”, **Muhasebe-Finansman Araştırma ve Uygulama Dergisi**, Marmara Üniversitesi, Cilt:6, Yıl:15, Sayı:15, İstanbul, Nisan 2006, ss.73-74.

⁵¹ Alper BAKDUR, **Bankacılık Sektörünü Düzenleyen Kurumların Yapıları: Ülke Uygulamaları ve Türkiye İçin Öneri**, Uzmanlık Tezi, DPT Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Mali Piyasalar Dairesi Başkanlığı, Ankara, Eylül 2003, s.19, <http://ekutup.dpt.gov.tr/banka/bakdura/yapi.pdf>, Erişim:19.03.2007.

Asıl fonksiyonları fonların üretken yatırım alanlarına aktarılmasını sağlamak olan bankalar günümüzde bu fonksiyonlarını minimize ederek yüksek faiz ve yüksek enflasyon ortamından faydalanmayı tercih etmektedirler. Topladıkları mevduatları risk unsuru taşıyan fakat uzun vadede ekonomik büyümeye reel katkısı olacak kredilere aktarmak yerine, yüksek faiz getirisi olan devlet tahvili ve bono gibi finansal araçlara yatırmayı tercih ederek yüksek faiz gelirleri elde etmektedirler.⁵²

Bankacılık sistemi; küçük, orta, büyük banka, uzmanlaşmış ve uzmanlaşmamış banka, holding bankacılığı ile perakende ve toptancı bankacılık olarak bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir. Ayrıca banka sisteminde; merkez bankaları, ticari bankalar, yatırım ve kalkınma bankaları, ziraat bankaları, halk bankaları, ipotek ve emlak bankaları gibi banka türleri bulunmaktadır.⁵³

Türkiye’de faaliyet gösteren bankalar birçok kritere göre sınıflandırılabilir. Bu kriterlerden bazıları şunlardır:⁵⁴

1. Sermayelerine göre bankalar

- 1.1.Kamu bankaları
- 1.2.Özel bankalar

2. Faaliyetlerine göre bankalar

- 2.1. Ticari bankalar
- 2.2. Yatırım bankaları
- 2.3. Kalkınma bankaları
- 2.4.Özel kanunlar ile kurulmuş bankalar
- 2.5. Özel finans kurumları

3. Sermaye kökenlerine göre bankalar

- 3.1. Yerli sermayeye sahip bankalar
- 3.2. Yabancı sermayeye sahip bankalar

4. Amaçlarına göre bankalar

- 4.1. Kurumsal kredi işlemlerine yönelik bankalar
- 4.2. Bireysel bankacılık işlemlerine yönelik bankalar

⁵² Ayşen İŞCAN, **a.g.e.**, ss.2-3.

⁵³ Mehmet TAKAN, **a.g.e.**, s.1.

⁵⁴ Hakan ŞAKAR, **Genel Bankacılık Bilgileri**, Strata Yayıncılık, Yayın No:4, 1. Basım, İstanbul, 2000, ss.19-21.

4.3. Fon ve hazine işlemlerine yönelen bankalar

4.4. Kitlesele ve tüm işlemlere yönelen bankalar

5. İşlevlerine Göre Bankalar

Bu sınıflandırma sırasında bir bankanın birden fazla kategori içinde yer alabileceği unutulmamalıdır. Örneğin; T.C. Ziraat Bankası sermayeye göre yapılan sınıflandırmada kamu bankaları içinde yer alırken, faaliyetlerine göre yapılan sınıflandırmada da ticari bankalar içinde yer almaktadır.

Batı ekonomilerinde orta ve küçük bankaların hukuksal statüleri farklılık göstermektedir. Bankalar anonim, komandit, hisseli komandit, kollektif ya da kişisel olabilmektedir. Yani bankaların önemli bir kısmı gerçek kişilerin ve özellikle de yöneticilerin ya da ailelerin elinde bulunmaktadır.⁵⁵ Ülkemizde ise 5411 sayılı Bankalar Kanunu'nun 7. maddesine göre bankaların anonim şirket şeklinde kurulması zorunludur.

2.2. Bankaların Temel Faaliyetleri ve Finansal Sistem İçindeki Fonksiyonları

Günümüz ekonomilerinde para, kredi ve sermaye ile ilgili konularda bankaların önemli görev ve fonksiyonları bulunmaktadır. Ticari hayatta bankaların olmadığı bir ortamda hem yurt içi hem de yurt dışı işlemlerin sorunsuz bir şekilde yürümesi imkansızdır. Bu nedenle bankalar ekonomik hayatın en önemli unsurlarından birisidir.

Bankalar sahip oldukları güven unsuru ile finansal işlemlere aracılık faaliyetini yürütürken taraflar arasındaki vade ve fiyat uyumsuzluklarını ortadan kaldırır. İşlem maliyetlerini ve riski en aza indirme kabiliyetine sahip olan bankalar müşterilerine faaliyet konuları çerçevesindeki her türlü finansal hizmeti sunmaktadırlar. Bankaların temel faaliyet konuları Bankalar Kanunu'nun 4. maddesinde belirtilmiştir. Bunlar:⁵⁶

⁵⁵ İlker PARASIZ, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 7. Baskı, Bursa, Ocak 2000, s.116.

⁵⁶ TBB, **Bankacılık Kanunu**, ss.3-4,

- Mevduat kabulü,
- Katılım fonu kabulü,
- Nakdî, gayrinakdî her cins ve surette kredi verme işlemleri,
- Nakdî ve kaydî ödeme ve fon transferi işlemleri, muhabir bankacılık veya çek hesaplarının kullanılması dahil her türlü ödeme ve tahsilat işlemleri,
- Çek ve diğer kambiyo senetlerinin iştirası işlemleri,
- Saklama hizmetleri,
- Kredi kartları, banka kartları ve seyahat çekleri gibi ödeme vasıtalarının ihracı ve bunlarla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi işlemleri,
- Efektif dahil kambiyo işlemleri; para piyasası araçlarının alım ve satımı; kıymetli maden ve taşların alımı, satımı veya bunların emanete alınması işlemleri,
- Ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövizde dayalı; vadeli işlem sözleşmelerinin, opsiyon sözleşmelerinin, birden fazla türev aracı içeren basit veya karmaşık yapıdaki finansal araçların alımı, satımı ve aracılık işlemleri,
- Sermaye piyasası araçlarının alım ve satımı ile geri alım veya tekrar satım taahhüdü işlemleri,
- Sermaye piyasası araçlarının ihraç veya halka arz yoluyla satışına aracılık işlemleri,
- Daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının aracılık maksadıyla alım satımının yürütülmesi işlemleri,
- Başkaları lehine teminat, garanti ve sair yükümlülüklerin üstlenilmesi işlemleri gibi garanti işleri,
- Yatırım danışmanlığı işlemleri,
- Portföy işletmeciliği ve yönetimi,
- Hazine Müsteşarlığı ve/veya Merkez Bankası ve kuruluş birlikleri nezdinde oluşturulan bir sözleşme kapsamında üstlenilen yükümlülükler çerçevesinde alım satım işlemlerine ilişkin piyasa yapıcılığı.
- Faktöring ve forfaiting işlemleri,
- Bankalararası piyasada para alım satımı işlemlerine aracılık,
- Finansal kiralama işlemleri,

- Sigorta acenteliği ve bireysel emeklilik aracılık hizmetleri,
- Kurulca belirlenecek diğer faaliyetler.(Mevduat bankaları birinci fıkranın (b) ve (t), katılım bankaları (a), kalkınma ve yatırım bankaları (a) ve (b) bentlerinde belirtilen faaliyetleri gerçekleştiremezler.)

Fon fazlası ve fon ihtiyacı olan taraflar arasındaki fon akışına aracılık eden bankalar, söz konusu faaliyetleri yerine getirirken sahip oldukları fonksiyonlar ile ekonomi üzerinde etkili olmaktadır. Bankaların fonksiyonları:⁵⁷

1) **Fon Aktarma Fonksiyonu:** Finansal sistem içinde tasarruf edilen fonları toplayıp, fon ihtiyacı olan ekonomik birimlere aktarmaları bankaların en temel işlevidir. Bankalar üstlenmiş oldukları bu aracılık işlevi karşılığında faiz geliri elde ederler. Ödünç verdikleri fonlardan elde ettikleri bu faiz gelirin bir kısmını fon topladıkları taraflara aktaran bankalar servet dağılımını düzenleyici bir rol üstlenmektedir. Bankalar tarafından toplanan bu fonlar, fon ihtiyacı olan birey ve firmaların kısa vadeli ticari gereksinimleri, tüketim harcamalarının finansmanı, orta ve uzun vadeli yatırım ve projelerin finansmanı gibi farklı birçok amaç için kullanılmaktadır.

2) **Hizmet Fonksiyonu:** Bankalar sadece mevduat toplayıp kredi veren bir kurum değil aynı zamanda, çeşitli hizmet ürünlerini geliştirip müşterilerine sunan bir hizmet kuruluşudur. Bu hizmetleri karşılığında bankalar belirli miktar veya oranlarda ücret ve komisyon talep etmektedirler. Bankaların hizmet ürünleri arasında, havale, çek, dış ticaret işlemlerine aracılık, türev ürünlerle müşterilerin risklerini yok etmek, fatura, vergi ve üniversite harçlarının tahsilatı gibi hizmetler sayılabilmektedir. Büyük marketlerde finansal hizmet sunumu, otomobil ve inşaat firmaları ile ortak kampanyaların düzenlenmesi ve elektronik bankacılık hizmetlerinin devreye sokulması bankaların son yıllarda sunduğu önemli hizmet ürünlerindedir.

⁵⁷ TBB Bankacılık Eğitim Sitesi, **Ücretsiz Kurslar**, Temel Bankacılık, s.1, <http://www.tbb-bes.org.tr/> Erişim:19.03.2007.

3) **Kaydi Para Yaratma Fonksiyonu:** Kaydi para, diğer para çeşitleri gibi elle tutulan ve gözle görülür bir para değildir.⁵⁸ Bankaya yatırılarak mevduat hesabına geçen nakit para, **kaydi para** olarak adlandırılır ve müşteri bu parayı nakit olarak çekmeyip havale, çek keşide etme gibi yöntemlerle kullandığı sürece bu para kaydi para olarak kalmaktadır. Bankalar topladıkları mevduatın belli bir oranında yasal karşılık⁵⁹ ayırıp kalanı ile nakit kredi verebilir. Bu kredi mevduat olarak tekrar bankacılık sistemine girdiğinde ise kaydi para miktarı bu kadar artar. Bu mekanizmaya bankaların **kaydi para yaratma fonksiyonu** denmektedir.

Bir örnekle açıklamak gerekirse; X bankasına yatırılan 200 YTL tutarındaki mevduattan 20 YTL (%10) karşılık ayrılıp 180 YTL nakit kredi olarak verilsin. Bu para piyasada el değiştirerek bir şekilde bankacılık sistemine mevduat olarak geri dönsün. Bu durumda bankacılık sistemi, ilk mevduat ve sonra verdiği kredi işlemi sonunda oluşan mevduatla beraber toplam $200+180=380$ YTL kaydi para yaratmış olacaktır. Bankacılık sistemine dönen 180 YTL'lik mevduattan yine %10 oranında yani 18 YTL karşılık ayrılacak kalan 162 YTL bir başka kişiye kredi olarak verilecektir. Bu süreç devam ettikçe, kaydi para azalan oranlarda artmaya devam edecek ve bankaya yatırılan 200 YTL mevduat karşılığında banka, yasal karşılık oranı %10 iken 1800 YTL kredi açma olanağına kavuşacaktır. Açılan tüm krediler bir şekilde bankaya mevduat olarak geri döndüğünde 1800 YTL'lik kaydi para yaratılmış olmaktadır.⁶⁰

2.3. Bankaların Karşılaştıkları Temel Riskler

Hayatımızın her alanında karşımıza çıkan risk kavramı, elbette ki finansal piyasalar özellikle de bankacılık sektörü açısından büyük önem taşımaktadır. Karlarını maksimize etme amacıyla faaliyetlerini gerçekleştirirken bankaların,

⁵⁸ Tevfik PEKİN, **Makro Ekonomi**, Bilgehan Basımevi, 4. Baskı, İzmir, 1996, s.23.

⁵⁹ Zorunlu Karşılıklar Hakkında Tebliğ (Sayı: 2005/1)'in 5. maddesinde zorunlu karşılık oranları; Türk parası yükümlülüklerde yüzde 6, yabancı para yükümlülüklerde yüzde 11 olarak belirtilmiştir.

⁶⁰ Bankanın yaratmış olduğu kredi miktarı; $K=1-r/r^*A$ formülüyle hesaplanmıştır. Burada K:Bankanın yarattığı kredi miktarı, A:Bankaya yatırılan ilk mevduat, ve r:yasal karşılık oranıdır.

karşılaştıkları riskleri kontrol altına almaya yönelik çalışmalara büyük özen göstermeleri gerekmektedir.

Ülkemizde son yıllarda yaşanan finansal krizler, ekonominin tümünü etkilediği gibi özellikle bankacılık sektörü üzerinde daha büyük olumsuz etkiler bırakmıştır. Günümüzde de bankalarımız gittikçe artan bir risk içinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Özellikle de son 30 yılda yaşanan finansal serbestleşme yani faiz oranlarının serbest bırakılması, bankacılık sektörünün uluslararası piyasalara açılması gibi gelişmeler piyasalarda belirsizlik ve değişkenliği artırmıştır. Bu ve benzeri gelişmeler bankalarımızı faiz oranı ve döviz kuru riski gibi birçok riskle karşı karşıya bırakmıştır.

Birçok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de yaşanan finansal krizlerin ve bankacılık krizlerinin ardında risklerin tespit edilip kontrol altına alınmaması, denetim yetersizlikleri ve yönetimlerdeki sorunlar gibi nedenler yatmaktadır. Bu anlamada yaşanan finansal krizlerin ardından banka otoriteleri, risk yönetimi konusunda önemli adımlar atmaya başlamış, bu konuyla ilgili yeni ve katı kurallar konulmuş, çalışma grupları oluşturup risklerin tespit edilmesi, duyarlı bir şekilde ölçülmesi ve yönetilmesi konularında çalışmalara önem verilmiştir. Ayrıca BDDK'nın yasal düzenlemeleriyle de bankaların çağdaş piyasa risk ölçüm tekniklerini kendilerine uyarlamaları zorunlu kılınmıştır.

Finans teorisinde *risk*, gelecekte gerçekleşmesi beklenen sonuçların gerçekleşmeme olasılığı olarak tanımlanabilir.⁶¹ Risk tüm ekonomik faaliyetler için söz konusu olmakla beraber bankacılık faaliyetleri ile risk arasında sıkı bir ilişki vardır. Finansal kurumlar fon arzı ile fon talebi arasındaki değişime aracılık ederken bu süreçte ortaya çıkabilecek tüm olumsuzluklar bu kurumların risklerini attıracaktır. Bankacılık sektöründeki risklerin sınıflandırılması konusunda değişik görüşler bulunmakla beraber bankaların karşılaştıkları riskleri genelde iki ana gruba ayırmak mümkündür:

⁶¹ Erdinç ALTAY, **Sermaye Piyasalarında Varlık Fiyatlama Teorileri**, Derin yayınevi, İstanbul 2004, s.3.

- 1) Piyasa riski (sistemik risk)
- 2) Özel risk (sistemik olmayan, firmaya özgü risk)

Sistemik risk; ekonomik politik ve sosyal yapı ve bu yapıların değişkenliğinden ileri gelen ve piyasadaki bütün varlıkları etkileyen bir risk türüdür. Bu risk türü, varlığın ait olduğu firma yöneticilerinin kararları ile kontrol edilemeyen değişimleri ifade etmektedir. Dolayısıyla bu riskin etkileri hisse senetlerinin getiri oranına yansiyarak yatırımcılar için de kontrol edilemeyen risk olmaktadır. Sistemik risk, piyasadaki tüm varlıkları etkilemekle beraber etkinin gücü her varlık için farklı olacaktır.⁶²

Sistemik risk çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir ve bankacılık sektöründe sistemik riski üç grupta incelemek mümkündür; faiz oranı riski, döviz kuru riski, menkul kıymet fiyat riskidir.⁶³

Sistemik olmayan risk, finansal varlıkların ait oldukları işletmelerden ya da bu işletmelerin faaliyette buldukları endüstriye ait bir takım özelliklerden ve değişimlerden meydana gelen risk türüdür. Sistemik olmayan riskler ise finansal risk, yönetim riski ve iş riski olarak sınıflandırılabilir.⁶⁴

Aşağıdaki faktörlerden doğan risk sistemik olmayan riski gösterir:⁶⁵

- * Yönetimin yeteneği ve firmayla ilgili kararlar
- * Grevler,
- * Hammadde sağlama imkanları,
- * Teknoloji, üretim, pazarlama, personel ve finansman yapısı verimliliği,
- * Çevre düzenlemesi v.b. hükümet kararları,
- * İç ve dış rekabet.

Bankacılık sektörü açısından risklerin tanımlanması, ölçülmesi, yönetilmesi ve yönetim politikası sonuçlarının kontrolü büyük bir öneme sahiptir.

⁶² Erdinç ALTAY, a.g.e., s.3.

⁶³ Pınar Evrim MANDACI, “Türk Bankacılık Sektörünün Taşıdığı Riskler ve Finansal Krizi Aşmada Kullanılan Risk Ölçüm Teknikleri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 5, Sayı:1, Yıl:2003, s.70.

⁶⁴ Erdinç ALTAY, a.g.e., s.9.

⁶⁵ Osman OKKA, **Finansal Yönetime Giriş**, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, Ankara, Şubat 2006, s.s.319-320.

Kredi riski; Borçlunun vade sonunda anapara ve faiz ödemelerini yerine getirmemesinden kaynaklanan riske kredi riski denilmektedir. Yüksek miktarlarda sorunlu kredi olması bankaları zor durumda bırakmaktadır.⁶⁶ Bu konu üçüncü ayırında *Finansal Piyasaların Alt Unsuru Olarak Krediler* başlığı adı altında ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

Faiz oranı değişim riski; Bankaların olmadığı bir ortamda, örneğin; tasarruf sahipleri paralarını 1 ay vade ile borç vermek isterken yatırımcıların ise 1 yıl vadeli olarak kredi talep ettiklerini varsayarsak, tasarruf sahipleri ile yatırımcılar arasında vade uyumsuzluğu ortaya çıkacaktır. Yatırımcı 1 ay vade ile borçlanmak istemez çünkü her ay sonunda yeni bir maliyetle karşılaşması yatırım planlamasını zorlaştıracaktır. Aynı zamanda tasarruf sahibi de belki faizler yükselecek diye 1 aydan uzun vadeli borç vermek istemeyecektir. Bu durumda tasarrufçular ve yatırımcılar arasında oluşan vade uyumsuzluğundan kaynaklanan bu riski karşılayacak bankalara ihtiyaç duyulacaktır. Taraflar arasında aracılık işlevini yerine getiren bankalar faiz oranı değişim riskini üstleneceklerdir.⁶⁷

Faiz oranı değişim riskinden; bankanın pazarladığı ürünlerin fiyatlarında (faiz oranlarında) meydana gelen değişimlerden dolayı, beklenen veya tahmin edilen karda meydana gelebilecek azalmalar anlaşılmaktadır. Bankalar kısa vadeli fonları belirli fiyatlardan toplamakta, bunları vade dönüşümüne tabi tutarak pazarlamaktadır. Kısa vadeli fonların maliyeti (mevduat faiz oranı), uzun vadeli fonların (kredi faiz oranı) getirisinden düşük olduğu sürece banka bir vade dönüşüm primi (öznel, yapısal prim) elde etmektedir. Bankalar sahip oldukları fonları sabit faizle veya değişken faizle satabilir. Her iki durumda da banka faiz oranı değişim riskini maruz kalacaktır. Örneğin; faiz oranının sözleşmenin yapıldığı durumda belirlendiğini ve vadeye kadar sabit tutulacağı durumda, kredinin vadesi dolmadan mevduat faizleri yükselse, banka daha çabuk değişen 1 aylık mevduata daha fazla faiz ermek zorunda kalacaktır. Ancak kullandığı yatırım kredisinin faizini dönem sonuna kadar değiştiremeyeceği için sabit faiz oranından faiz geliri tahsiline devam edecektir. Bu nedenle bankanın karı azalacaktır. Faiz oranlarının değişmesine yeterli kadar önlem

⁶⁶ TBB Bankacılık Eğitim Sitesi, **a.g.k.**, s.1.

⁶⁷ Mehmet Hasan EKEN, **a.g.m.**, s.75.

alınmazsa karşılaşılabilecek olacak bu riske faiz oranı değişim riski denilecektir. Kullandırılan kredinin değişken faizli olması durumunda zarar aynı ölçüde olmayacaktır. Eğer hem aktif hem de pasif değişken faizli olursa bu risk, yine ortaya çıkacaktır. Çünkü aktiflerin fiyat esnekliği ile pasiflerin fiyat esnekliği ile her zaman aynı olmamaktadır. Eğer aktiflerin fiyat esnekliği daha düşükse, faiz oranlarının yükseldiği bir dönemde aktifler değişen faiz oranlarına tam uyum gösteremeyeceği için banka alternatif bir faiz gelirini kaybedecektir.⁶⁸

Bu riskten korunmak için bankaların faiz oranı değişim riskini, faize duyarlı aktif ve pasiflerin durumunu ve piyasalardaki faiz oranları beklentilerini dikkate alarak yönetmeleri gerekmektedir.

Hisse senedi fiyat değişim riski; Hisse senedi, anonim ortaklıkların ihraç ettikleri ve ortaklık sermaye paylarını temsil eden kıymetli evrak niteliğine sahip senettir. Bankalar, bazen temettü ve sermaye kazancı sağlamak, bazen de likiditesi yüksek menkul kıymetlerde kalmak amacıyla hisse senetlerine yatırım yapmaktadırlar. Yatırım dönemi boyunca hisse senedi fiyatlarının yükselme olasılığı kadar düşme, dolayısıyla yatırımcının (banka veya aracı kurum) zarar etme olasılığı da vardır. İşte bu riske *hisse senedi fiyat değişim riski* denilmektedir.⁶⁹

Başka bir deyişle *hisse senedi fiyat değişim riski*, menkul kıymet portföyünde veya mali duran varlıklar grubunda bulunan ve şirkete ortaklık veya karından pay alma hakkı tanıyan menkul kıymetlerin (hisse senedi, gelir ortaklığı belgesi, kar-zarar katılım belgesi, yatırım fonları, iştirakler, bağlı ortaklıklar, bağlı menkul kıymetler gibi), şirketin dağıttığı temettü veya benzeri gelirlerin azalması nedeniyle veya genel ekonomik durumda meydana gelen olumsuz gelişmeler neticesinde oluşan fiyat düşmeleri nedeniyle doğan zarar olasılığı şeklinde tanımlanabilir.⁷⁰

Hisse senedi fiyat değişim risklerinden korunmak veya kaçınmak, daha önce de açıklanan sistematik ve sistematik olmayan risklerin azaltılması veya yok edilmesi

⁶⁸ Hasan KAVAL, **Bankalarda Risk Yönetimi**, Yaklaşım Yayınları, Ankara 2000, ss.87-88.

⁶⁹ Hasan KAVAL, **a.g.e.**, s.187.

⁷⁰ Hasan KAVAL, **a.g.e.**, s.27.

çabasından ibarettir. Bir hisse senedine yatırım yapılırken izlenecek yöntemlerde uyulması gereken kurallara uyulduğu takdirde bu tür bir riskten kaçınılmış olunacaktır. Ayrıca yatırımın, hangi hisse senetlerine, ne zaman, ne büyüklükte yapılacağı, yatırımdan ne zaman çıkılacağı, taşınan risklerin neler olduğu konusunda yapılacak bir araştırma bu risklerden korunma veya kaçınılmasını sağlayacaktır.

Likidite riski; Likidite riski, genel olarak firmanın nakit akışındaki dengesizlik sonucunda nakit çıkışlarını tam olarak ve zamanında karşılayacak düzeyde ve nitelikte nakit mevcuduna veya nakit girişine sahip bulunmaması riskidir.⁷¹ Bankaların genellikle borçlarını ödeyemedikleri için değil, likit olmadıkları için battıkları gözlenir. Dolayısıyla diğer işletmeler gibi bankaların da hayatının sürekliliğini tehdit eden risklerden biri karlılık kadar önemli olan likiditedir. Önemli olan kriz anında bile bankanın kendini fonlama imkanına sahip olup olmadığıdır.

Likidite riski iki ana başlıkta değerlendirilebilir. Bunlar, piyasaya ilişkin likidite riski ve fonlamaya ilişkin likidite riskidir. *Piyasaya ilişkin likidite riski*, bankanın piyasaya gerektiği gibi girememesi, bazı ürünlerdeki sığ piyasa yapısı ve piyasalarda oluşan engeller ve bölünmeler nedeniyle pozisyonlarını uygun bir fiyatta, yeterli tutarlarda ve hızlı olarak kapatamaması veya pozisyonlardan çıkamaması durumunda ortaya çıkan zarar ihtimalini ifade eder. *Fonlamaya ilişkin likidite riski* ise nakit giriş ve çıkışlarındaki düzensizlikler ve vadeye bağlı nakit akımı uyumsuzlukları nedeniyle fonlama yükümlülüğünü makul bir maliyet ile potansiyel olarak yerine getirememe ihtimalini ifade etmektedir.⁷²

Döviz kuru riski; Uluslararası alanda faaliyette bulunan ve birden fazla para birimi cinsinden borçlanıp kredi veren bir banka döviz kuru riskine maruz kalmaktadır. Döviz kuru riski, bankaların taşıdıkları pozisyonlara bağlı olarak yerli

⁷¹ Türkiye İş Bankası, Kurumsal Bankacılık, **Risk yönetimi**, s.1, <http://www.isbank.com.tr/kurumsal/k-risk.html>, Erişim:21.04.2007.

⁷² Ziya Tunç ALOĞLU, **Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Bankacılık Krizler Üzerindeki Etkileri**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara, Mart 2005, ss.22-23, <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/ziyatunaloglu.pdf>, Erişim:19.04.2007.

paranın yabancı paralar karşısında değer kazanması ya da kaybetmesi durumunda ortaya çıkan bir piyasa riski türü olarak tanımlanmaktadır.⁷³

Amerikan Doları cinsinden birikimi bulunan bir tasarrufçu, birikimini bu para cinsinden değerlendirmek isteyecektir. Diğer yandan Japon Yeni ile ihracat yapan bir yatırımcı Yen cinsinden borçlanmak isteyecektir. Bankaların olmadığı bir ortamı düşündüğümüzde hiç kimse kur riskini üstlenmek istemezse aracılık işlevi yerine gelmeyecektir. Bu durumda ihtiyaç duyulan banka, riski üstlenip tasarrufçu için Amerikan Doları hesabı açacak ve yatırımcıya Japon Yeni cinsinden kredi açacaktır. Bu durumda Amerikan Doları/Japon Yeni paritesinde meydana gelecek dalgalanmalar bankaların kar marjını olumsuz etkileyebilecektir.

Faaliyet riski; Operasyonel risk olarak da adlandırılan faaliyet riski, yetersiz ve sorunlu iş süreçleri, personel ve sistemlerden veya dış etkenlerden kaynaklanan kayıplardır. Teknolojinin ve ürünlerin hızla gelişmesi, iş süreçlerinin buna bağlı olarak karmaşıklaşması ve sistem üzerindeki kontrolün zorlaşması ile birlikte, hata veya doğrudan dolandırıcılıktan kaynaklanan operasyonel riskler olağanlaşmıştır. Bu gelişmeleri göz önünde bulunduran Basel Komitesi Basel I uzlaşısına ek olarak Basel II'de Operasyonel Riski de sermaye yeterliliği hesaplamalarına dahil etmiştir.⁷⁴

Ülkemizde BDDK'nın 8 Şubat 2001 tarih 24312 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Hakkında Yönetmelik"te operasyonel risk tanımlanmıştır. Buna göre; banka içi kontrollerdeki aksamalar sonucu hata ve usulsüzlüklerin gözden kaçmasından, banka yönetimi ve personeli tarafından zaman ve koşullara uygun hareket edilmemesinden, banka yönetimindeki hatalardan, bilgi teknolojisi sistemlerindeki hata ve aksamalar ile deprem, yangın, sel gibi felaketlerden kaynaklanabilecek kayıplara ya da zarara uğrama ihtimali operasyonel risk olarak tanımlanmaktadır.⁷⁵

⁷³ Ziya Tunç ALOĞLU, a.g.e., s.38.

⁷⁴ Risk Yönetimi, **Operasyonel Risk**, s.1, <http://www.riskyonetimi.com/operasyonelrisk.asp>, Erişim:25.04.2007.

⁷⁵ BDDK, **Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmeliğin Uygulanmasına İlişkin 1 Sayılı Tebliğ**, Kabul Tarihi: 8.2.2001, s.16, <http://www.tbb.org.tr/turkce/mevzuat/Teb-AA3.doc>, Erişim:25.04.2007.

Faaliyet riski, bankaların yöneticilerinin hataları ve yetersizliklerinden dolayı zarara maruz kalma riski olup bankaların faaliyetlerini etkin bir biçimde yerine getirmemesi sonucunda ortaya çıkar. Banka, teknolojik gelişmeleri izlemez ve hizmet sunmada rekabet gücünü yitirirse ya da banka yöneticileri aktif- pasif vade uyumunu göz ardı ederek, gereksiz şubeler açarak, yeterince bilgi sahibi olmadığı alanlara girerek, siyasal etkilere karşı korunmayarak veya maliyet analizi yapmadan yeni ürünler geliştirerek bankayı zarara uğratabilirler.⁷⁶

3. FİNANSAL SİTEMİN ALT UNSURU OLARAK KREDİLER

Bankaların en temel işlevlerinden birisi kredi vermektir. Çağdaş bankacılığın amacı borç vermekle sınırlı olmasa da bankaların aktifleri içinde kredilerin payı ağırlığını korumaktadır. Bankaların gelirleri arasında en yüksek pay yine kredilerden elde edilen faiz ve ücretlere aittir.

Kredi, Latince “inanma, güven” anlamına gelen “credere” sözcüğünden gelip saygınlık ifade etmektedir. Genel olarak kredi, belirli bir süre sonra geri alma kaydı ile bir satın alma gücünün sağlanması veya var olan satın alma gücünün başka bir kimseye devredilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca satın alma gücünün yanı sıra bir kişi ya da kurum lehine kefalet ve garanti vermek de kredi tanımının içine girmektedir.⁷⁷

5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun 48. maddesinde; “Bankalarca verilen nakdî krediler ile teminat mektupları, kontrgarantiler, kefaletler, aval, ciro, kabul gibi gayrinakdî krediler ve bu niteliği haiz taahhütler, satın alınan tahvil ve benzeri sermaye piyasası araçları, tevdiatta bulunmak suretiyle ya da herhangi bir şekil ve surette verilen ödünçler, varlıkların vadeli satışından doğan alacaklar, vadesi geçmiş nakdî krediler, tahakkuk etmekle birlikte tahsil edilmemiş faizler, gayrinakdî kredilerin nakde tahvil olan bedelleri, ters repo işlemlerinden alacaklar, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile benzeri diğer sözleşmeler nedeniyle üstlenilen riskler,

⁷⁶ Ziya Tunç ALOĞLU, a.g.e., s.31.

⁷⁷ TBB Bankacılık Eğitim Sitesi, a.g.k., s.1.

ortaklık payları ve Kurulca kredi olarak kabul edilen işlemler izlendikleri hesaba bakılmaksızın kredi sayılır” denmektedir.⁷⁸

Temel işlevi finansal piyasalarda fon fazlası olanlardan topladığı fonları finansman ihtiyacı olanlara aktarmak olan bankalar bu işlevlerini büyük ölçüde krediler aracılığıyla gerçekleştirirler. Kredi güvene dayalı bir işlem olduğu için genelde kredi alıp vermede bankalar aracılık etmektedir. Banka ve bireyler arasında gerçekleşen kredi işlemlerinde geri ödeme vaadi ile para verilir. Bankalar vermiş oldukları bu bedelin karşılığında ödeme vaadinde bulunan kişi veya kuruluştan faiz alırlar. Günümüzde bankalar, faizin yanı sıra komisyon, masraf ve varsa dolaylı vergileri de tahsil ederler. Bankadan alınan para ile bankaya ödenen para arasında oluşan bu farka *kredinin maliyeti* ya da *bankanın geliri* denilmektedir. Bankaların almış olduğu faiz, kredinin vadesine ve teminatına göre değişir. Uygulamada genellikle kredinin vadesi uzadıkça faiz oranı artmaktadır. Ancak kredi yoluyla teşvik edilmek istenen bir yatırım veya proje söz konusu ise orta ve uzun vadeli kredilerin faizi kısa vadeli kredilerden düşük belirlenebilmektedir.

İktisadi faaliyetlerin her aşamasında alınıp verilen kredilerin birçok ekonomik işlevi vardır. Bunlardan bir kaçısı:⁷⁹

- 1) Kredi, ekonomide gömülenerek tedavülden dışlanan paranın tekrar dolaşıma döndürülmesini ya da en azından ekonomideki iddiharın (gömülemenin) azalmasını sağlar.
- 2) Kredi tüketim ve sermaye stoku mallarının en verimli şekilde kullanılmasını sağlar. Çeşitli sektörlerdeki üreticiler kredi sayesinde, kaynak yetersizliği nedeniyle üretemeyecekleri mal ve hizmetleri üretme imkanına veya üretimi arttırma imkanına sahip olurlar. Krediler aracılığıyla genişletilen çıktı düzeyi milli gelirin artmasını sağlamaktadır.

⁷⁸ TBB, **Bankacılık Kanunu**, s.16.

⁷⁹ Kredilerin ekonomik işlevleri anlatılırken, Ömer Eroğlu'nun ve Oğuzhan Arduç'ın Pınar Yıldız'la beraber yazdığı adı geçen eserlerden yararlanılmıştır.

3) Kredi işbölümü ve uzmanlaşmanın yaygın olduğu günümüz ekonomilerinde tasarruf edilen paraların piyasaya akmasını sağlamak suretiyle, malların arz ve talebi arasındaki dengeyi sağlayarak, iktisadi faaliyetlerin devamını ve gelişmesini sağlar. Halk tarafından harcanmayan paralar bankalar aracılığıyla, kredibilitesi en yüksek ve kaynakları en verimli kullanan kişilere aktarılır. Böylece çeşitli sektörlerde büyük işletmelerin kurulması ve gelişmesi mümkün olurken, bir kısım kaynakların atıl kalması önlenmiş olur.

4) Kişiler, gelecekte elde edecekleri gelirleri bugünden harcama imkanına kredi sayesinde kavuşurlar. Diğer tarafta elindeki gelirini bugün harcamak istemeyen kişilerin tasarrufları kredi aracılığıyla ödüllendirilerek tasarruflar teşvik edilmiş olur. Söz konusu tasarrufların yatırımlar aracılığıyla ekonomiye kazandırılması milli gelir düzeyinin yükselmesini sağlamaktadır.

Kredinin vade, güven ve risk olmak üzere üç unsuru vardır. Zaman, bankacılıktaki adıyla *vade*, bir kredinin en önemli unsurlarından biridir. Bankalar nakit ya da gayrinakdi tüm kredileri belli bir süre için kullanırlar. Vade uzadıkça risk artmaktadır.⁸⁰ Para, mal ve itibar gibi değerler belirli bir süre sonunda geri alınmak şartıyla verilirken, arada *güven* unsurunun bulunması gerekir. Bu husus kredinin en önemli unsurudur. Kredileri ödenmeme tehlikesi taşıdığından bütün krediler açıldığı andan itibaren *risk* oluşturmaktadır. Bankalar kredi kullanırken, riski asgariye indirmek için firmanın sağlık durumuna göre; ipotek, ticari işletme rehni ve kefalet gibi birtakım teminatlar almaktadır.⁸¹

⁸⁰ TBB Bankacılık Eğitim Sitesi, **a.g.k.**, s.1.

⁸¹ Mehmet TAKAN, **a.g.e.**, s.192.

3.1. Kredilerin Sınıflandırılması

Krediler çeşitli kriterler dikkate alınarak pek çok şekilde sınıflandırılabilir:⁸²

1) Niteliğine göre krediler

- *Nakdi krediler:* Faiz ya da faiz ve komisyon karşılığında ödünç para verilmesi biçiminde kullanılan kredilerdir. Bu tür krediler; iskonto, iştirak, avans ve borçlu cari hesap şeklinde kullanılırlar.

- *Gayrinakdi krediler:* Bir işin yapılması, bir borcun ödenmesi ya da bir yükümlülüğün yerine getirilmesi konusunda bankanın alacağı bir ücret veya komisyon karşılığında yükümlü adına taahhütte bulunması, ona kefil olması biçiminde kullanılan kredilerdir. Teminat mektubu kredisi, sair kefalet kredisi, ithal garantisi, tahvil garantisi, kabul garantisi, aval kredisi gibi krediler gayrinakdi kredilerdir.

2) Vadeleri açısından krediler

- *Kısa vadeli krediler:* Vadesiz ve vadeleri 1 yıla kadar olan kredilerdir.

- *Orta vadeli krediler:* Vadeleri 1-5 yıl arasında değişen kredilerdir.

- *Uzun vadeli krediler:* 5 yıldan daha uzun vadeli olan kredilerdir.

Kısa vadeli krediler, çoğunlukla geçici ve önceden kestirilemeyen acil ödemelerin karşılanması için talep edilir. Orta ve uzun vadeli krediler ise, planlı ve önceden belirlenmiş hedeflere yönelik finansman ihtiyaçları içindir.⁸³

3) Veriliş amacı açısından krediler

- *Yatırım kredileri:* İşletmelere bina ve tesislerin yapımı için açılan kredilerdir. Bu tür krediler sabit değerlerin finansmanı için açıldığından orta veya uzun vadeli olmak zorundadırlar.

⁸² Mehmet TAKAN, a.g.e., ss.194-196.

⁸³ Oğuzhan ARDINÇ ve Pınar YILDIZ, a.g.e., s.65.

- *Donatım (teçhizat) kredileri:* İşletmelere ait binalarla tesislerin genişletilmesi, yenilenmesi, modernleştirilmesi, makine ve teçhizat sağlanması için açılan kredilerdir.

- *İşletme kredileri:* İşletmelerin üretim faaliyetlerini finanse etmek, döner sermaye gereksinimlerini karşılamak üzere açılan kredilerdir.

4) Güvencesi açısından krediler

- *Güvencesiz krediler:* Tek imza karşılığı açılan kredilerdir. Yani kredi alanın atacağı bir imza kredinin sağlanmasına yeterli olmakta, banka başkaca bir güvenceye gerek duymamaktadır.

- *Güvenceli krediler:* Birden fazla kişinin imzaları karşılığında açılan kredilerdir. Kefalet karşılığı açılan kredi, senet karşılığı kredi, çift imzalı teminat mektubu kredi örnek olarak gösterilebilir.

5) İş konusu açısından krediler

- *Ticari krediler:* Ticaretle uğraşan kişilere, bu işleri dolayısıyla doğacak finansman gereksinimleri için açılan kredilerdir.

- *Sanayi kredileri:* Sanayi sektöründe faaliyet gösteren firmalara verilen kredilerdir.

- *İhracat kredileri:* Dış satımı finanse etmek için kullanılan kredilerdir.

- *Tarım kredileri:* Tarım sektörünün finansmanı amacıyla kullanılan kredilerdir.

- *Konut kredileri:* Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ile yapılan anlaşma hükümlerine göre kendi kaynaklarından hazır konut alan kişilere açtıkları bireysel kredilerle, ipoteğe dayalı bireysel konut kredileri ve konut sektörünü kredilendirmeye yetkili kamu iktisadi teşebbüsü statüsündeki bankaların kendi mevzuatları çerçevesinde açtıkları kredilerdir.

- *Tüketici kredileri:* Gerçek kişilere ticari amaçla kullanılmamak kaydıyla, mal ve hizmet alımları dolayısıyla açılan kredilerdir.

6) İzin açısından krediler

- *Şube yetkili krediler:* Başka bir makamın iznine gerek olmadan şubece açılabilen kredilerdir.
- *Otorize krediler:* Ancak genel müdürlük, yönetim kurulu gibi üst organların izniyle açılabilen kredilerdir.

7) Kaynak açısından krediler

- *Banka kaynağından kullanılan krediler:* Bankanın kendi kaynaklarından kullandıkları kredilerdir.
- *Reeskont kredileri:* Bankaların müşterilerinden aldıkları kısa ya da orta vadeli senetleri TCMB'na iskonto ettirerek sağladıkları ve bu suretle anılan müşterilerine kullandıkları kredilerdir.
- *Dış kaynaklı krediler:* Bankaların başka kredi kuruluşlarından sağladıkları fonlarla müşterilerine kullandıkları kredilerdir.

3.2. Kredi Riski

Kredi vermek bankaların en temel işlevi olmakla beraber aynı zamanda bir bankanın en riskli faaliyetidir. Banka tarafından kullanılan krediyi, borçlunun geri ödememesi veya zamanında ödememesi banka açısından hem likidite hem de zarar sorunu yaratmaktadır. Banka kredilerine ilişkin bu riske gecikme veya temerrüt (default) riski de denilmektedir.⁸⁴

Önlenemeyen kredi riski; aktiflerin donmasına, kısa vadeli alacakların uzun vadeye dönüşmesine ve dolayısıyla beklenen nakit akımları gerçekleşmeyeceği için bankanın likidite sorunuyla karşılaşmasına yol açacaktır. Sorunlu kredilerin beklenmedik düzeyde artışı, bankanın mevcut ve potansiyel müşterileri tarafından olumsuz algılandığı için bankanın kredibilitesini düşürecektir. Bu nedenle bankanın gerçekleştirdiği temel faaliyetler daha maliyetli hale gelecektir. Donmuş kredilerin

⁸⁴ Ali İhsan KARACAN, **Bankacılık ve Kriz**, Finans Dünyası Yayınları No:1, Tütünbank., Ocak 1996, s.25.

tahsilatının yapılamaması nedeniyle bunları finansa edecek ilave fon maliyeti ortaya çıkacak, bu durum bankanın zarara uğramasına neden olacaktır.

Kredi riskinden kurtulmak isteyen bankalar ve diğer finans kurumları geri ödenmesi kesin olan krediler vermelidir. Kredi verilmesi konusunda asimetrik bilgi sorunundan⁸⁵ kaynaklanan ters seçim ve ahlaki tehlike problemleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Asimetrik bilgidен kaynaklanan bir sorun olan *ters seçim*, işlem gerçekleşmeden önce ortaya çıkmaktadır. Çok riskli yatırım projelerine sahip kredi talep edenler söz konusu proje başarılı olduğunda en çok kazanan kişi olacağından bu krediyi almak için en fazla istekli olan taraf olacaktır. Bu nedenle krediyi ilk sırada alabilmek için bankaya çok yüksek faiz oranı ödemeyi kabul edecektir. Ancak bu kişiler aynı zamanda borcu geri ödeyebilme durumu açısından en riskli kişilerdir. Bu durumda asimetrik bilgi sorunu nedeniyle kredilerin bu müşterilere verilmesi ters seçim sorununu ortaya çıkaracaktır.

Ahlaki tehlike sorunu ise asimetrik bilgi sonucunda ve işlem gerçekleştikten sonra ortaya çıkmaktadır. Kredi alan, kredi verenin bakış açısına göre ahlaki olmayan başka bir deyişle arzu edilmeyen faaliyetlerde bulunarak kredi vereni zarara uğratma tehlikesine neden olur. Bu tür arzu edilmeyen faaliyetler, kredinin geri ödenmeme riskini önemli ölçüde artırmaktadır. Ahlaki tehlike söz konusu ise, kredi alan yüksek riskli projelere yatırım yaparak başarılı olursa yüksek getiri kazanacak ve bu yatırımdan karlı çıkacaktır. Ancak sermayeyi kaybederse kaybın önemli bir kısmı kredi verene yüklenecektir. Dolayısıyla ahlaki tehlike sorunundan bankalar ve diğer finans kuruluşları zarara uğrayacaktır.⁸⁶ Bu durumda bankalar kredi riskinden korunmak için söz konusu sorunları da dikkate alarak güvenilir bulduğu müşterilerine kredi vermeyi tercih etmelidir.

⁸⁵ Asimetrik bilgi sorununa daha sonra ayrıntılı olarak değinilecektir. Asimetrik bilginin "Tarafların eşit bilgiye sahip olmaması" olarak kısaca tanımlanması şimdilik yeterli görülmektedir.

⁸⁶ Güler ARAS ve Alövsat MÜSLÜMOV, "Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerindeki Etkileri", s.3, <http://www3.dogus.edu.tr/amuslimov/research/Article/Muslimov%20-%20Asimmetry%20-%20IF%20-%202004.pdf>, Erişim:25.12.2006.

3.3. Kredilendirme Süreci

Çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için ihtiyaç duydukları fonları ellerinde bulunmayan ekonomik birimler bankalardan kredi talebinde bulunurlar. Elbette ki bankalar müşterilerinden gelen kredi taleplerini hiçbir araştırmaya veya işleme gerek duymadan kabul edip karşılamazlar. Bankalar müşterilerinden gelen kredi taleplerini değerlendirirken belli adımları takip etmek durumundadırlar. Kredilendirme süreci denilen bu adımlar aşağıdaki gibidir:⁸⁷

1) **Müşteri Kredi Talebi ve Ön Görüşme:** Bankalar, müşterilerine şubeleri aracılığı ile kredi kullanırlar. Kredi süreci belli bir olgunluğa erişene kadar görüşmeleri şube yönlendirir. Kredi ilişkisi, müşterinin şubeye kredi talebiyle başlayabileceği gibi, şubenin daha önce hakkında bilgi topladığı bir müşterisine gidip kredili çalışma sürecini başlatma teklif etmesi şeklinde de olabilir. Ön görüşmede, banka politikasına ya da yasal çerçeveye uymayan kredi talepleri reddedilir.

2) **Mali Tabloların Analizi ve İstihbarat:** Bankacılık açısından istihbarat (bilgi derleme), bankalarla kredi ve hizmet ilişkisi içerisinde bulunan veya bulunacak olan firmanın kredi değerliliğinin tespiti ile riskinin azaltılması amacıyla gizlilik, tarafsızlık, doğruluk ve süreklilik ilkeleri altında bilgi toplama, bu bilgilerin değerlendirilmesi ile ilgili çalışmaların tümünü içerir.⁸⁸ Bankalar, kredi kullanılan firmanın finansal durumu ayrıntılı olarak inceler. Bunun için, başta bilanço ve gelir tablosu olmak üzere firmanın mali tablolarından yararlanır. Firmanın zaman içinde göstermiş olduğu mali performansın değerlendirilebilmesi için mali veriler geçmişe dönük olarak incelenir. Bireylere kullanılan kredilerde ise, bireyin finansal durumu maaş belgesi, sahip olduğu mal varlığı gibi belgeler incelenir. Yapılan bu sayısal analizler dışında kredi talep eden tarafın faaliyette bulunduğu piyasadan da bilgi toplanır. Karşılıksız çek ya da protestolu senedi olup olmadığı TCMB risk santralizasyon bilgilerinden araştırılır.

3) **Kredi Değerliliğinin Ölçülmesi ve Kredi Yapılandırma:** Mali analiz ve kredi kullanan taraf hakkında toplanan bilgiler ışığında, firma ya da bireye ne amaçla, ne kadar, hangi koşullarda, ne tür bir kredinin kullanılacağı, ne gibi

⁸⁷ TBB Bankacılık Eğitim Sitesi, a.g.k., s.1.

⁸⁸ Mehmet TAKAN, a.g.e., s.281.

teminatlar alınacağına karar verilir. Bu değerlendirmeler yapılırken, bankacılıkta “5C Kuralı”⁸⁹ olarak bilinen yöntemden faydalanılır.

Bunlar:

a) *Karakter (Character)*: Borçlunun itibarını, ödeme ahlakını yansıtmaktadır. Müşterinin ticari geçmişi, kredinin geleceğini etkileyen önemli bir unsurdur. Karşılıksız çek ve protesto bilgileri, kredi kullanan tarafın ödeme alışkanlıklarını göstermesi nedeniyle önemlidir.

b) *Kapasite (Capacity)*: Firma ya da bireyin ekonomik faaliyetlerden gelir yaratma kapasitesi, borçlunun krediyi geri ödeme gücünü gösterir. Bunun için mali analiz, işe hakimiyet ve deneyim dikkate alınır. Bir işletmenin geçmiş performansı, ileride yapacağı işlerle ilgili ipucu verir.

c) *Teminat (Collateral)*: Kredide teminat, riskin geri dönüşümünü sağlamak üzere alınan bir tür garantidir. Kredinin geri ödenmemesi durumunda, teminatın nakde çevrilmesi ve bu nakitle kredinin ödenmemiş anapara, faiz ve diğer masraflarının tahsil edilebilmesi amaçlanır. Kredi türü ile teminatının yapısının uyumlu olması önemlidir.

d) *Sermaye (Capital)*: Sermaye müşterinin finansal yeterliliğinin göstergesidir. Sermayenin yeterliliğinin yanı sıra etkin kullanılıp kullanılmadığı da değerlendirilmelidir.

e) *Ekonomik koşullar (Conditions)*: İşletmelerin aldıkları kredilerin geri ödenmesi, uzun ve kısa dönemde ekonomik durumdaki gelişmelerden de etkilenir. Bu nedenle ülkenin ve sektörün içinde bulunduğu durum göz önüne alınmalıdır.

4) *Kredi Teklifi ve Değerlendirilmesi*: Bu aşamada şube kredi teklifini hazırlar. Eğer şubenin kredi verme yetkisinin üzerinde bir tutar söz konusu ise teklif ilgili üst birimlere gönderilir. Bankalar Kanunu’nda incelenen kredi yetki dereceleri, bankaların kendi uygulamalarına göre farklılık gösterse de kredi tutarı ve türüne göre Bölge Müdürlüğü, Genel Müdürlük ve Yönetim Kurulu seviyelerinde oluşturulan kredi komitelerince karara bağlanır. Burada amaç, yüksek tutarlı kredilerin verilmesi kararının banka üst yönetiminin ve birden fazla kişinin katılımıyla sağlıklı bir süreçte

⁸⁹ 5C, ilgili kuralları bildiren İngilizce kelimelerin baş harflerinden oluşur.

oluşturulmasıdır. Teklif edilen kredi aynen ya da değişikliklerle kabul ya da reddedilir. Kabul edilmesi durumunda bir sonraki adıma geçilir.

5) **Belgeleme ve Teminatlandırma:** Onaylanan kredi, kullanılmadan önce mutlaka kredi onayında, belirtilen koşullar doğrultusunda teminatlandırılmalı ve kredi kullanımını için gereken belgeler temin edilmelidir. Örneğin; teminatı oluşturan gayrimenkul üzerine banka lehine ipotek konulmalı, gayrimenkul sigorta ettirildikten sonra kredi kullanılmalıdır.

6) **Kredi Kullanımı:** Tüm koşullar yerine getirildikten sonra, kredi türüne göre kullanım yapılır ve banka muhasebesinde ilgili risk kayıtları oluşturulur. Nakit krediler firma hesabına alacak olarak geçilir; gayrinakdi krediler ise kredi kullanan lehine kefalet ve garanti verilen belge ya da onayın verilmesiyle kullanılır.

7) **Kredi İzleme:** Kredi kullanım izni verildikten sonra, kredinin kullanımı banka tarafından mutlaka izlenmelidir. Firma güvenilirliğini etkileyen herhangi bir değişim, banka tarafından mutlaka bilinmeli ve zaman geçmeden ilgili birimlerce değerlendirilip kredinin devamı ve koşulları hakkında yeni kararlar alınmalıdır. Bankalar, kredi verdikten sonra olumsuz koşulların görülmesi durumunda, teminatların arttırılması ya da kredinin erken geri ödenmesi gibi çözümler üretebilir.

8) **Riskin Kapanması:** Kredi geri dönüşü, sorun yaşanmaksızın vadesinde firmanın nakit ya da gayrinakdi riski kapatmasıyla olabildiği gibi bazen sorunlu hale gelebilmektedir. Geri dönüşte yaşanan zorluklar, öncelikle bankanın şube ve daha üst birimleri tarafından müşteri ile yapılan görüşmeler çerçevesinde “idari takip” yöntemiyle çözülmeye çalışılır. İdari takibin en önemli unsuru, müşteriye duyulan güvenidir. Bu güven ya da ödeme gücünün olmadığı düşünülüyorsa, teminatların yasal girişimlerle nakde çevrilerek kredi riskinin kapatılması yoluna gidilir. Yasal takipte, bankaların hukuk birimleri devreye girmekte ve bankacılarla birlikte riskin giderilmesine çalışılmaktadır.

Bankadan kredi alarak borçlanan bazı müşteriler her zaman krediyi zamanında ve tam olarak ödemeyebilirler. Ödenmeyen bu krediler bankalar tarafından “sorunlu kredi” olarak adlandırılır. Kredilerin sorunlu hale gelmesi firma, çevresel faktörler veya bankadan kaynaklanabilmektedir. Sorunlu krediler arttıkça

banka riski de artmaktadır. Bu tür kredilerin çözümü için önlem alınmazsa bankanın karında azalmalar meydana gelmektedir.

Bir banka, kredi talep eden kişinin bu krediyi geri ödemeyeceğini biliyorsa elbette ki bu krediyi müşterisine kullanırmayacaktır. Oysaki bankalar bu konuda “eksik bilgi” veya “asimetrik bilgi” olarak adlandırılan bir sorunla karşı karşıyadır. Başka bir deyişle bankalar, kredi müşterilerinin mali ve diğer koşulları hakkında tam ve doğru bilgiye sahip olmayabilirler. Bu nedenle kredi kullanımında hatalar yaparak sorunlu kredilerinin artmasına ve dolayısıyla banka karının azalmasına neden olabilirler.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, çalışmamızın ikinci bölümünde bilgi ve asimetrik bilgi hakkında açıklamalar yapılarak kredi piyasasında asimetrik bilgi sorunun nasıl ortaya çıktığı, asimetrik bilginin bankacılık sektörü üzerindeki etkileri, asimetrik bilginin yol açtığı sorunlar, bu sorunlara ilişkin alınması gereken önlemler ve açıklanacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ASİMETRİK BİLGİ VE KREDİ PİYASALARI

20. yüzyılın sonlarında dünya, geleneksel siyasi blokların ortadan kalktığı, her alanda liberal eğilimlerin güçlendiği, teknolojik gelişmenin sınır tanımaz bir şekilde önemli değişmelere yol açtığı bir süreç yaşamıştır. Dünyada yaşanan bu siyasal, kültürel ve ekonomik değişiklikler beraberinde “enformasyon çağı”, “bilgi toplumu” gibi yeni kavramları da getirmiştir.⁹⁰ Yeni ekonomi, sürtüşmesiz ekonomi, bilgi temelli ekonomi gibi değişik şekillerde adlandırılan bilgi ekonomisinin tanımı üzerinde genel bir anlaşmaya varılamamıştır. Karaosmanoğlu *yeni ekonomi* kavramını, “iletişim sektöründeki gelişmelere bağlı olarak yaratılan, devamlı ve yüksek bir kalkınma, büyüme hızı” olarak tanımlamaktadır.⁹¹

Tüm zamanlar için önemli bir kaynak olan bilginin önemi, bilgi toplumuna geçişle birlikte daha da artmıştır. Çünkü bilgi toplumunda rekabet büyük ölçüde bilgiye dayanmaktadır. Bilginin genel kabul görmüş bir tanımı yoktur. Bu nedenle çalışmamızın bu bölümünde öncelikle bilgi kavramını açıklayabilmek için bilginin çeşitli tanımları yapılacak, enformasyon ve bilginin farklılığı vurgulandıktan sonra bilginin özellikleri ve sınıflandırılması üzerinde durulacak, tam bilgi kavramına değindikten sonra piyasa başarısızlığı olarak asimetrik bilgi sorunu açıklanacak ve kredi piyasasında asimetrik bilgi sorunu ayrıntılı olarak incelenecektir.

1. BİLGİ

Türkçede bilgi sözcüğü başlıca, (i) “İnsan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütünü, malumat” (ii) “Öğrenme, araştırma veya gözlem yolu ile elde edilen gerçek, malumat, vukuf” (iii) “İnsan zekâsının çalışması sonucu ortaya çıkan düşünce ürünü” anlamlarında kullanılmaktadır. İktisadi anlamda bilgi ise, bireylerin öğrenme, araştırma veya gözlem yolu ile çaba sarf ederek elde ettiği olgular

⁹⁰ Famiil ŞAMİLOĞLU, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Finansal Kaynak Sorunu**, Gazi Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara, Mayıs 2002, s.4.

⁹¹ Atilla KARAOSMANOĞLU, “Bilgi Çağı Rekabet Ve Türkiye”, **Perşembe Konferansları 15**, Rekabet Kurumu Yayınları, Ankara, Mayıs 2001, s. 116.

(knowledge) veya bireylerin herhangi bir çaba sarf etmeksizin ulaştığı dışardan verilen olgular (information) olarak tanımlanmaktadır.⁹²

Ayrıca bilgi, doğruluğu ispatlanmış inançlar (Nonaka ve Takeuchi), önceden belirlenen bir dizi sistematik kural ve prosedüre uygun bir biçimde işlenmiş enformasyon veya sosyal varlık olan insanlar arasındaki iletişim sırasında paylaşılan, aktarılan ve yeniden şekillendirilen tecrübe ve enformasyonlar (Allee) olarak da tanımlanabilir.⁹³ Daniel Bell'e göre bilgi ise, sistemli bir şekilde herhangi bir iletişim aracıyla başkalarına aktarılan, olgu veya fikirlerle ilgili düzenli ve sistemli ifadeler bütünüdür.⁹⁴

İktisat biliminde en genel anlamıyla bilgi, iktisadi ortamın (ekonominin) bilinmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle bilgi, iktisadi kararların alınmasını kolaylaştırmaktadır. Ekonominin üzerinde kurulduğu böyle bir bilgi ortamı, beklenmedik olumsuzluklardan bireylerin korunmasını sağlayarak bir güvenlik halkası oluşturur. Bu nedenle, bu tür bilgilerin kamusal mal statüsünde ele alınması gerekir. Ancak, bu kamusal bilginin tüm bireylere eşit olarak dağıtıldığını ya da tüm bireylerin bu bilgiden eşit biçimde yararlandığını söylemek mümkün değildir.⁹⁵

Demir, bilgiyi iktisadi bir mal olarak da tanımlamaktadır. Toplum sahip olduğu bilgi ile mal ve hizmet üretimi yapmakta ve mübadelenin sağlanmasına olanak veren ortamı yaratmaktadır. Bunun dışında bazı bilgilerin bizzat bir üretim alanı olarak görülmesi de mümkündür. Bu anlamda bilginin diğer mal ya da hizmetlerden farklı olmadığını, dolayısıyla pazarda alınıp satılabilen iktisadi bir mal olduğunu söylemek mümkün olacaktır.⁹⁶

⁹²

TDK,

Sözlük,

<http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF05A79F75456518CA>, Erişim: 04.05.2007.

⁹³ Coşkun Can AKTAN ve İstiklal Yaşar VURAL, **Bilgi Nedir?**, Bilgi Sistemleri, <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/bilgi-yonetimi/bilgi-nedir.htm>, Erişim: 06.05.2007.

⁹⁴ Daniell BELL, **Post-Industrial Society: A venture in Social Forecasting**, American Economic Review, 1973, p.175.

⁹⁵ Ömer DEMİR, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Birinci Basım, Ankara, 1996, s.s.183-184.

⁹⁶ Ömer DEMİR, **a.g.e.**, s.185.

Nobel kazanmış bir iktisatçı olan Kenneth Arrow'un bilginin üretim faktörü olması konusunda "Bir miktar bilgi sahibi olmadan yeni bilgiler öğrenilemez." ifadesi bilgi yaratmak için bilgiye sahip olmak gerekliliğini vurgulamaktadır. Bilgiyi etkin bir şekilde üretim faktörü olarak kullanabilmek için bilgiyle ilgili bazı paradoksların da kabul edilmesi gerekmektedir. "Australian Centre For Innovation And International Competitiveness" adlı merkez bilginin paradokslarını şu şekilde tanımlamıştır; (i) *Bilgi bir üretim faktörüdür, ancak kullanılarak tüketilmez. Başka üretim faktörleri kullanılarak tüketilir.* (ii) *Bilgi transfer etmekle kaybolmaz. Hem transfer edersiniz hem sizde kalır.* (iii) *Bilgi bol fakat kullanma yeteneği kuttur.* (iv) *Bilgi üretimi organizasyona direnç gösterir. Yani bilgiyi fazla organize bir düzen içinde gerçekleştiremezsiniz, yaratamazsınız.* (v) *Bilginin çoğu günün sonunda kapıdan çıkıp gider.* Bilgi bir üretim faktörü olarak ele alındığında, diğer üretim faktörlerinin kaybolmasına neden olmaz, toprak, sermaye ve emek hala üretim faktörü olarak yerlerini korumaya devam eder.⁹⁷

Değişik tanımları yapılan bilgi, Türkçede bazı anlam karışıklıklarına yol açmaktadır. Bunun nedeni ise bilgi kelimesinin İngilizcede hem "Knowledge" hem de "Information" kelimelerinin karşılığı olarak kullanılmasıdır. Burada "knowledge"a bilgi, "Information"a da enformasyon ya da malumat diyerek hata yapmaktan kurtulur böylece bilgiden farklı olan enformasyonu başka bir yere oturtmuş oluruz.

Bilgi, insan aklının kavradığı ve içselleştirdiği düşünce ve verilerle ilgili bir kavramdır. Bilgi edinmek için beyne çok miktarda enformasyon gönderilmektedir. Bazen bilgi edinmek çalışmayı gerektirir ve bu da yavaş ve güç bir süreçtir.⁹⁸ Enformasyon, dijital hale getirilebilir ve bunu herkes elde edebilir. Ancak bilgi bir sistemi ifade etmektedir. Yani insanlar enformasyonu alır bunu düşünce sisteminde bilgi haline getirir ve bilgi haline gelen bu şey tekrar enformasyon haline gelir. Yani

⁹⁷ Atilla KARAOSMANOĞLU, a.g.k., s.s.120-121.

⁹⁸ Daniel R. Headrick, **Enformasyon Çağı Akıl ve Devrim Çağında Bilgi Teknolojileri:1700-1850**, (Çev. Zülal Kılıç), Kitap yayınevi, Birinci Basım, İstanbul, Ekim 2002, s. 13.

başkalarının bildiği okuduğu şey haline gelir. Bilgi ile enformasyon arasındaki bu döngü kendisini sürekli olarak tekrar eder.⁹⁹

Enformasyon elde edilebilen, filtrelenen ve işleminden geçirilen verilerdir. Bilgi, deney, tecrübe, yorum ya da fikrin bir araya gelmesi ile oluşan enformasyondur. Bilgi, sosyal olaylarda, karar ve eylemler için uygulanmaya hazır yüksek değerde bir enformasyon şeklidir. Bilgi kişisel anlamda düzenlenmiş enformasyondur ve genelde deney ve tecrübelerin bileşiminden oluşur.¹⁰⁰

Fritz Machlup'a göre bilgi, pazarda alınıp satılabilen iktisadi bir maldır. Ancak sanayi toplumunun sermayesi gibi kıt bir kaynak değildir; potansiyel olarak sınırsızdır. Bu nedenle bilginin bilgiye dayanılarak üretilmesinde ölçüğe göre azalan getiri değil; aksine ölçüğe göre artan getiri söz konusudur.¹⁰¹ Bilgi, sermaye ve doğa gibi birbirini tamamlayan bir üretim faktörü değil, onların yerine ikame edilebilen bir üretim faktörüdür. Ayrıca bilgi diğer üretim faktörlerinden daha akışkan olduğu için daha kolay yer değiştirebilir, iletişim ağları içinde taşınabilir.¹⁰²

Bilgi sadece onu elinde bulunduran kişi ya da kuruma ait değildir; başkaları tarafından paylaşılabilir. Bilgi, doğa ve sermaye gibi özel mülkiyet konusu olarak diğer insanları dışlamaz. Özel bir malı satın alan kişi, diğerlerini tüketimden dışlayabilir ve özel mallar kullandıklarında tüketebilir. Oysa herhangi bir tüketici bir bilgiyi kullandığında, bilgi bir mal olarak varlığını sürdürür; değerinden hiçbir şey kaybetmez. Böylece diğer tüketicilere sınırsız bir şekilde yayılabilir. Bilgi, bireylere kararlarının beklenen faydalarını arttırma imkanı verir. Bu nedenle bireyler daha fazla bilgi alabilmek için belirli bir maliyete katlanmaya hazırdırlar.¹⁰³

⁹⁹ Atilla KARAOSMANOĞLU, **a.g.k.**, s.120.

¹⁰⁰ Coşkun Can AKTAN ve İstiklal Yaşar VURAL, **a.g.k.**, s.1.

¹⁰¹ Hasan ÇOBAN, **Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, Mart 1996, s.53.

¹⁰² Oğuz KARA, "Bilgi Ekonomisi'nin Olası Mikro Ekonomik Etkilerinin Teorik Analizi", **Pamukkale Üniversitesi ve Türkiye Ekonomi Kurumu**, Ekonomi Yaz Seminerleri - 2 Konferansları, Denizli, Haziran 2003, s.4.

¹⁰³ Walter NICHOLSON, **Microeconomic Theory: Basic Principles and Extensions**, Drayden Pres, 6.b. Florida, 1995, p.p. 285-305.

Bilgi, mutlak ve evrensel bir değer taşımamakta; değeri kullanan kişiye, kullanılan zamana ve ortama göre değişmektedir. Bilginin değerinin göreceli bir nitelik taşıması, bilginin ekonomik değerini sayısallaştıracak bir formül bulunmasını güçleştirmektedir.¹⁰⁴

Çoban'a göre bilginin önemli olan bazı özellikleri şunlardır.¹⁰⁵

- 1) *Doğruluk veya yanlışlık*; bilgi gerçek olabilir ya da olmayabilir. Eğer yanlış olan bilgiyi alan kişi onun doğru olduğunu inanırsa, onun etkisi bilginin doğru olmasıyla aynıdır.
- 2) *Yenilik*; bilgi, alan için tamamen yeni ve önemli olabilir.
- 3) *Miktarının artması*; bilgi, mevcut olan bilgilere yenilerini ekler.
- 4) *Düzeltilici olması*; bilgi, eski veya yanlış bilgileri düzeltebilir.
- 5) *Doğrulamıcılık*; yeni gelen bilgi var olan bilgiyi tasdik edebilir. Bu durum, bilgiyi alanın bilginin doğruluğu üzerindeki güven duygusunu arttırması açısından önemlidir.

Ayrıca Martensson'a (2000:208-209) göre bilginin temel özellikleri şu başlıklar altında da toplanabilir:¹⁰⁶

- a) Bilgi kolayca biriktirilip saklanamaz. Bilgi bilgisayarlardan daha çok insanların beyninde yer alan şeylerdir. Bilgi, hammaddelerde olduğu gibi, ihtiyaç duyulduğunda işçilerin kullanımına sunulabilmesi için genellikle, depolanamaz, kodlanamaz veya istiflenemez.
- b) Enformasyon, insan aklı ile işlenmediği sürece değersizdir ve bilgi haline gelmez. Bilgi, insan aklı ile enformasyonun işlenmesi, yaratılması, düzenlenmesi veya kullanılmasıdır. Bilginin oluşma süreci, olay ve verilerin genel enformasyonları oluşturacak şekilde organize edilip yapılandırılması ile başlar; belirli bir kullanıcı grubunun ihtiyaçlarına uygun bir biçimde yeniden düzenlenip filtreden geçirilmesi ile sürer ve belirli bir düzen ve yapıya kavuşmuş bu enformasyonu bireylerin özümseyip bilgiye dönüştürmeleri ile son bulur. Bu dönüştürme süreci bireylerin tecrübe, davranış ve içinde buldukları koşullardan etkilenir.

¹⁰⁴ Oğuz KARA, **a.g.k.**,s.2.

¹⁰⁵ Hasan ÇOBAN, **a.g.e.**, s.s. 123-124.

¹⁰⁶ Coşkun Can AKTAN ve İstiklal Yaşar VURAL, **a.g.k.**, s.1.

- c) Bilgi, tecrübe, yorum ve içinde bulunulan şartları bünyesinde barındıran enformasyondur ve yeni bir bakış açısının ortaya çıkmasına yol açar.
- d) Bilgi, kullanılmadığında herhangi bir anlam ifade etmez. Bilgi, karar ve eylemlere uygulanmaya hazır yüksek değerdeki enformasyondur.

Bilginin tanımında karşımıza çıkan çeşitlilik, bilginin sınıflandırılmasında da söz konusudur. Bilginin sınıflandırılması birçok yazar tarafından yapılmış olmakla beraber asıl kabul gören Fritz Machlup'un sınıflamasıdır. Machlup, bilgiyi diğer yazarlara göre daha somut ve ayrıntılı olarak şu şekilde sınıflandırmaktadır:¹⁰⁷

- 1) **Pratik Bilgi:** Bir insanın çalışmalarına, hareket ve eylemlerinde aldığı kararlara fayda sağlayan bilgi türüdür. Örneğin; mesleki bilgi, işçi ve zanaatkar bilgisi, siyaset bilgisi ve diğer pratik bilgiler.
- 2) **Zihinsel (entellektüel) Bilgi:** İnsanın zihinsel merakını tatmin eden bilgidir. Genel kültürün, insancıl, bilimsel, özgür eğitim ve öğretimin eseridir.
- 3) **Oyun (eğlence) Bilgisi:** Entellektüel olmayan merakı, eğlenme arzusunu ve duygusal durumları tatmin eden bilgidir. Örneğin; mahalli dedikodular, ölüm ve kaza haberleri ve fıkralar.
- 4) **Manevi Bilgi:** Esas itibarıyla dini bilgilerdir. Tanrı hakkında ve nefsi kurtarma yollarıyla ilgili bilgilerdir.
- 5) **İstenmeyen Bilgi:** İnsanın menfaatleri dışında geçici olarak ve gelişigüzel edindiği bilgidir.

En genel nitelikte olan bilgi sınıflandırması ise, sıradan bilgi - bilimsel bilgi sınıflandırmasıdır. *Sıradan bilgi*, sadece yaşamsal ihtiyaçların tatminine yönelik olduğu için pratiktir. Tecrübeye ve günlük gözlemlere dayanır. Metotlu ve deneysel bir kontrole tabi tutulmamıştır. *Bilimsel bilgi* ise, sadece açıklanması mümkün olan olgularla ilgilenir. Pratik uygulamaları da olan bilimsel bilginin asıl amacı teoriktir: bu amaç tanıma, açıklama ve anlama sözcükleriyle özetlenebilir. Bilimsel bilgi

¹⁰⁷ Fritz MACHLUP, *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*, Princeton UP, 1962, p.p.76-79.

nesnel olduğu için kesindir ve sıkı bir kontrole tabi tutulduğu için bütün uzmanlarca doğru kabul edilir.¹⁰⁸

2. TAM BİLGİ

Neoklasik İktisat anlayışına göre tam rekabet piyasası, piyasada oluşan statik bir denge durumunu ifade eder ve belirli koşulların varlığına dayanır. Söz konusu koşullar; piyasada çok sayıda alıcı ve satıcının varlığı (atomisite), piyasalara giriş-çıkış serbestisi (şeffaflık), malların tek düze olması (homojenlik), herkesin bilgi sahibi olması (*tam bilgilenme*), alıcı-satıcı arasında tercihli alımlara neden olacak özel bazı faktörlerin (örneğin; nakliye maliyetlerinde farklılık) var olmamasıdır. Neoklasik İktisada göre ekonomideki tüm karar birimleri ekonomik değişkenler hakkında tam ve mükemmel bilgiye sahiptir. Söz konusu bilgi eksiksiz ve simetrik olduğu gibi ekonomik birimler bilgiye ulaşmak için herhangi bir maliyete katlanmak zorunda değildir. Dolayısıyla Neoklasik anlayışta bilgi serbest bir maldır.

Neoklasik iktisadın dayandığı varsayımlar, gerçek dünyanın varlığından yoksun ve gerçek dünyanın gerçek ekonomik ilişkilerini anlamak için yeterli araca sahip değildir. Gerçek dünyada, piyasalar tam rekabet koşulları altında çalışmamaktadır. Bilgi çağında olmamızdan dolayı ekonomik birimler bilgiye çok hızlı bir şekilde ulaşabilmektedir. Ancak ulaşılan her bilginin doğru olması mümkün değildir. Ekonomide yer alan birimlerin diğer birimlerden sakladığı ya da bilmelerini istediği farklı bilgiler olabilir.

Neoklasik varsayımların aksine Yeni Keynezyenler tarafından da savunulduğu gibi, piyasalarda tam bilginin elde edilmesi mümkün olmadığı gibi bilgiye ulaşmak da belirli bir maliyete katlanmayı zorunlu kılmaktadır. Tüketicilerin piyasadaki en düşük fiyatlı ürünü bulmak için yaptıkları araştırma belirli bir zaman ve harcamayı gerektirmektedir. Tüketiciler, en düşük fiyata ulaşmak için yapacakları araştırmayı, bulacakları fiyat ile bu fiyata ulaşmak için katlanacakları maliyeti karşılaştırarak yürütürler. Araştırmanın maliyeti, onun beklenen marjinal getirisine

¹⁰⁸ Cihan DURA ve Hayriye ATİK, **Bilgi Toplumu Bilgi Ekonomisi ve Türkiye**, Literatür Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, Mart 2002, s.s. 134-135.

eşitse optimum bir araştırma yapılacaktır. Başka bir ifadeyle, ekonomik birimler, bilginin getireceği fayda ve katlanacakları maliyete bakarak o bilgiyi edinip edinmemeye kararını verirler. Yeni Kurumcu iktisatçılar, eğer bir bilgiyi edinmenin maliyeti, onun sağlayacağı faydadan daha fazla ise bireyin söz konusu bilgiyi edinmemelerini, kendileri için uygun bir tercih olarak *rasyonel cahillik* biçiminde nitelendirmektedirler.¹⁰⁹

Tam bilgilenme durumunda piyasada tek bir fiyat seviyesinde denge oluşmakta ve tüm birey ve firmalar fiyat alıcı durumunda olmaktadır. Ancak tam ve mükemmel bilginin olmadığı gerçek dünyada bir taraf, diğerine göre daha güvenilir, doğru veya ayrıntılı bilgiye sahip olabilir ve bu bilgisini diğer tarafın bu eksikliğinden yararlanmak için kullanabilir. Genellikle alıcıların satıcılardan daha az bilgiye sahip olduğu asimetrik bilginin söz konusu olduğu böyle bir ortamda piyasalar dengeden uzaklaşır, piyasa başarısızlıkları dolayısıyla rekabetçi piyasaların etkinliği kaybolur.¹¹⁰

3. PİYASA BAŞARISIZLIĞI VE PİYASA BAŞARISIZLIĞI OLARAK ASİMETRİK BİLGİ

Kıt kaynakların etkin kullanımı sorunu ile karşı karşıya olan tüm ekonomilerde alınması gereken üç temel ekonomik karar bulunmaktadır. Bu kararlar; (i) Hangi malların üretileceği, (ii) Nasıl üretileceği ve (iii) Kimler için üretileceği ile ilgili kararlardır.

Bu kararlar alınırken çözüm için farklı metotlar kullanılabilir. Bu metotlardan birisi piyasa mekanizmasının kullanılmasına dayanır. *Piyasa ekonomisi*, ekonomik faaliyetlerin tam rekabet şartları içinde serbestçe yapılabildiği, ekonomik sorunların çözümününün devletin ekonomiye müdahalesiyle değil, fiyat mekanizması aracılığı ile gerçekleştirildiği sistem olarak tanımlanmaktadır. Arz ve talebin temel belirleyici olarak kabul edildiği bu tür ideal serbest piyasa ekonomisinde üreticiler ve tüketiciler

¹⁰⁹ Ömer DEMİR, a.g.e., s.s. 181-182.

¹¹⁰ Kemal YILDIRIM, Rana EŞKİNAT ve Ali KABASAKAL, **Endüstriyel Ekonomi**, Ekin Yayınları, Eskişehir, 2005, s.s. 253-254.

pazarda aynı şartlar altında bulunur ve pazara giriş ve çıkışlar sınırlandırılmamıştır.¹¹¹ Piyasa ekonomisinde neyin, nasıl ve kimler için üretileceğini, hangi fiyattan piyasaya arz edileceğini ve gelir dağılımının nasıl gerçekleşeceğini fiyat mekanizması belirler.

Piyasa mekanizması, kaynak dağılımında etkinliği sağlarken A. Smith'in "Görünmez El" adını verdiği mekanizmayı işletir. Bu mekanizma işlerken bilginin iletilmesinde de mükemmel bir koordinasyon sistemi çalışmaktadır. Piyasanın kendi kendine bütün sorunları çözerek kaynak dağılımında etkinliği en iyi şekilde sağlayacağı ve dolayısıyla devletin ekonomiye müdahale etme gereği olmadığını savunan piyasa ekonomisi savunucularının dayanak noktası ise; mevcut piyasaların tam rekabet piyasası gibi çalışacağına olan inançlarıdır.¹¹² Etkin işleyen bir piyasa için tam bilgilenme, tam rekabet, tam belirlilik, işlem maliyetlerinin ve dışsallığın olmaması gereklidir. Ancak eksik rekabet koşullarında çalışan günümüz ekonomilerinde bu koşullar sağlanamadığı takdirde piyasa ekonomisi işlerliğini yitirmekte ve piyasa başarısızlığa uğramaktadır.

Piyasa başarısızlığı, kısaca tam rekabetten sapan durum olarak tanımlanır. Buradaki başarısızlık, piyasadaki aktörler arasında gerçekleştirilen değişim işlemi sonucunda optimum durumun elde edilemediği halleri göstermektedir.¹¹³ Piyasa başarısız kaldığında yani "özel menfaatin peşinden gitmenin toplumun kaynaklarının etkin kullanımına veya toplumun ürettiklerinin adil dağılımına yol açmadığı durumlarda" hükümet müdahalesi gerekli olmaktadır.¹¹⁴ Bu müdahaleler, düzenleme yapmak (vergi düzenlemesi, muafiyet vb.), üretimi üstlenmek veya finansman politikaları uygulamak şeklinde olabilmektedir.

Piyasa başarısızlığına neden olan temelde dört faktör vardır.

¹¹¹ Wikipedia Özgür Ansiklopedi, **Serbest Piyasa Ekonomisi**, http://tr.wikipedia.org/wiki/Serbest_piyasa_ekonomisi , Erişim:01.09.2007.

¹¹² Vural SAVAŞ, **Piyasa Ekonomisi ve Devlet**, Beta yayıncılık, İstanbul, 1987, s.18.

¹¹³ Richard E. Wegner, "Refah Ekonomisi, Piyasa Başarısızlığı ve Düzeltici Devlet", **Piyasa Dergisi**, Cilt:4, Sayı:13, Kış-2005, s. 93.

¹¹⁴ David L. WEIMER and Aidan R. VINING, **Policy Analysis: Concepts and Practice**, Englewood Cliffs, N.J.,Prentice Hall,1992, p.13.

Bunar: (i) *Piyasa Gücü (tekeller)*, (ii) *Kamu malları*, (iii) *Dışsalıklar* ve (iv) *Asimetrik bilgidir*. Bu faktörlerden biri veya birkaçının varlığı halinde piyasa düzenli işleyememekte, kaynak dağılımında etkinlik sağlanamamakta ve toplumsal refah optimum düzeye ulaşmamaktadır.

3.1. Piyasa Gücü

“*Piyasa gücü*” nden kastedilen, fiyatı tek başına etkileme veya belirleme gücü, başka bir ifadeyle tekelleşme ya da oligopolleşme eğilimidir.¹¹⁵ Toplumsal refahın optimum düzeye ulaştığı rekabetçi piyasalarda, firmaların hiçbirinin malın fiyatını etkileyebilecek piyasa gücü yoktur ve dolayısıyla her bir firma için fiyat veridir. Ancak tam rekabet yerine eksik rekabetin olması, dolayısıyla firmaların malın piyasa fiyatını etkileyebiliyor durumda olmaları, piyasa mekanizmasının başarısız kalmasına neden olmaktadır.¹¹⁶

Bazı sektörlerde çok az firma, piyasanın büyük bir bölümünü ellerinde tutarlar. Bu durumda firmalar rekabet ederek optimum üretim seviyesini yakalamaktansa, üretim miktarını kontrol ederek maximum kar seviyesini yakalayacak fiyat politikaları uygularlar. Tekeller ve oligopoller, düşük üretim ve yüksek fiyat uygulamasıyla topluma ilave maliyetler yüklerken kaynakların da etkin dağılımını bozmaktadır. Bu durumda devlet, etkin kaynak kullanımını ve sektörde tüketici tercihlerine uygun optimum üretim düzeyini sağlamak için genelde üretimi üstlenmek şeklinde müdahalede bulunur.

3.2. Kamu Malları

“*Kamu malları*”, özel firmalar tarafından üretilen mallardan iki yönüyle ayrılmaktadır. Bunlar “rakipsizlik” ve “dışlanamazlık” özellikleridir ki bu iki özellik nedeniyle piyasa tarafından üretilmeyen ve devlet müdahalesine gereksinim doğuran mallardır. Burada *rakipsizlik*, bir kişinin tüketiminin başkalarının

¹¹⁵ Mustafa ACAR, “Nedenleri, Sonuçları ve Ortadan Kaldırılma Yollarıyla Piyasa Başarısızlığı”, *Piyasa Dergisi*, Cilt:4, Sayı:13, Kış-2005, s. 124.

¹¹⁶ Erdal M. ÜNSAL, *Mikro İktisat*, İmaj Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara, 2001, s. 525.

tüketebileceği miktarı azaltmaması demektir. *Dışlanamazlık* ise, bir malı satın alan kişinin bu malın kendisi dışındaki kişilerce kullanılmasını engelleyememesi demektir.¹¹⁷ Örneğin, *polis- asayiş hizmetleri*, bazı kişiler yararlandığı zaman diğer kişilerin bu hizmetten yararlanacağı miktarın azalmaması nedeniyle rakipsizlik, yine bazı kişilerin bu hizmetten yararlanması nedeniyle başka kişilerin bu hizmetten yararlanmasını engellemediği için dışlanamazlık özelliğine sahip olan kamusal bir maldır.

Ortaklaşa tüketilen bir üründen yararlanan herkesin bu üründen elde ettiği değer oranında ürünün maliyetine katkıda bulunup bulunmadığı sorusu “*bedavacılık sorunu*”nu gündeme getirmektedir. Bu sorun kamu mallarının sahip olduğu rakipsizlik ve dışlanamazlık özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Bedavacılık sorunu, tam veya yarı kamusal mallarda, mal veya hizmetten yararlananların yararlanma düzeylerinin ayrıştırılmaması nedeniyle maliyetlerin kullanıcılara tam olarak yansıtılmamasının sonucu olarak, bu hizmetlerden faydalananların (maliyetleri başkalarının karşılayacağı beklentisiyle) bu hizmetlerin finansmanına katılmaktan kaçınma eğilimidir.¹¹⁸ Bedavacılık sorunu, kamusal malların piyasa tarafından üretilmemesinin temel nedenidir. Çünkü özel işletmelerin temel amacı kar elde etmektir. Kar elde etmek için de maliyetlerini karşılayabilmek amacıyla sattıkları malların bedelini tahsis etmek, malın bedelini ödemeyenleri de tüketimden dışlamak zorundadırlar. Ancak bedavacılık sorununun olduğu durumlarda özel sektörün elinde bu sorunu aşacak araçlar yoktur. Devletin elinde para basma daha da önemlisi vergilendirme gibi özel sektörün elinde olmayan iki araç bulunmaktadır. Dolayısıyla devlet bedavacılık sorununu vergilendirme yoluna başvurarak ürettiği hizmetin bedelini gerekirse zorla tahsis etme gücü sayesinde çözebilir, bu nedenle de özel sektörün üretmediği kamu mallarını devlet üretebilir. Böylece kamusal mallar sorunundan kaynaklanan piyasa başarısızlığı küçük ama etkin bir devlet oluşturulmasıyla önlenebilir.¹¹⁹

¹¹⁷ Mustafa ACAR, **a.g.m.**, s.s.126-127.

¹¹⁸ Ömer DEMİR ve Mustafa ACAR, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Vadi Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2002, s.64.

¹¹⁹ Mustafa ACAR, **a.g.m.**, s.128.

3.3. Dışsallıklar

“*Dışsallık*”, bir karar biriminin bir başka karar birimine sağladığı fiyatlandırılmayan yarar veya yüklediği fiyatlandırılmayan maliyet biçiminde tanımlanır.¹²⁰ Dışsallıklar*, değişim işlemine doğrudan katılmadığı halde, bunun sonucundan etkilenen insanların olduğu durumlarda söz konusudur. Bu durumda toplumsal net hasıla bireysel net hasıladan farklıdır. Bu farklılık her iki yönde de olabilir, yani toplumsal net hasıla bireysel net hasıladan az olabileceği gibi fazla da olabilir. Dışsallıkların fiyatlandırılmaması nedeniyle ortaya çıkan bu farklılık, piyasanın başarısız olmasına yani fiyat mekanizmasıyla söz konusu maliyet ve faydaların birbirine eşitlenememesine yol açmaktadır.¹²¹

Dışsallığın varlığı durumunda kaynakların piyasa sistemiyle dağıtılması kaynak kullanımında etkinliği bozar. Çünkü özel sektör yarattığı negatif dışsallığı telafi etmekten kaçınır. Pozitif dışsallık durumunda da, özel sektör üçüncü şahısların faydasını dikkate almayan bir yatırım ve üretim planlaması yapacağı için, üretim toplum için optimal olan seviyenin altında kalır. Bu durumda devlet ekonomiye müdahale etmek zorunda kalır. Negatif dışsallık söz konusu ise vergi koymak yoluyla üretim faaliyetine düzenleme getirir. Pozitif dışsallık söz konusu ise ilgili üretim birimine vergi indirimi ve muafiyet gibi teşvik politikaları uygular.¹²²

Ayrıca günümüz bilgi ekonomisinde, teknolojik gelişmeler ve internetin yaygınlaşmasıyla beraber “*Ağ Dışsallıkları*” olarak ifade edilen yeni bir dışsallık türü daha ortaya çıkmıştır. Ağ dışsallıkları, yeni bir kişi, kurum veya erişim noktasının, bilgi teknolojileri, telekomünikasyon, ulaştırma, elektrik ve elektronik gibi birimlerin bir araya gelmesiyle oluşturdukları bir ağa eklenmeleriyle ağda bulunan kişi veya

¹²⁰ Erdal M. ÜNSAL, **a.g.k.**, s. 527.

*Dışsallıklar, üretimde dışsallıklar ve tüketimde dışsallıklar olmak üzere iki gruba ayrılır ve her iki gruptaki dışsallıklar pozitif ve negatif olabilir. Bir firmanın bir başka firmaya veya tüketiciye doğrudan sağladığı yarara, **üretimde yararlı dışsallık**, bir firmanın bir başka firmaya veya tüketiciye doğrudan yüklediği maliyete ise **üretimde yararsız dışsallık** denir. Bir tüketicinin bir başka kişiye veya firmaya doğrudan sağladığı yarara **tüketimde yararlı dışsallık**, bir tüketicinin bir başka kişiye veya firmaya doğrudan yüklediği maliyete ise **tüketimde yararsız dışsallık** denir. (Erdal M. ÜNSAL, **a.g.k.**, s. 527.)

¹²¹ Richard E. Wegner, **a.g.m.**, s. 93.

¹²² Metin ERDEM, Doğan ŞENYÜZ ve İsmail TATLIOĞLU, **Kamu Maliyesi**, Ekin Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 2003, s.18.

kurumların fayda düzeyini arttırdıkları veya maliyetlerini azalttıkları durumlarda ortaya çıkmaktadır.¹²³

3.4. Asimetrik Bilgi

Piyasa başarısızlığına neden olan bir diğer faktör de “*asimetrik bilgi*”dir. 1990’lı yılların sonlarında ortaya çıkan “*Yeni Ekonomi*” kavramı çeşitli çevreler tarafından kullanılmaya başlanılmıştır. Yeni ekonomi kavramı büyük ölçüde insanların, işletmelerin, kurumların ve devletin bilgiye bakışı, bilgiyi kullanışı ve bilgiye yaklaşımı ile ilişkilidir. Geleneksel ekonomi anlayışında herhangi bir bilginin rakiplerden saklanması için çeşitli önlemler alınıp gizliliğe önem verildiği halde, yeni ekonomide gizlenen ve saklanan çok az şey bulunmaktadır. Bilginin işletme içiyle, işletme çevresiyle, kamu kuruluşlarıyla ve hatta rakiplerle paylaşılması söz konusudur.¹²⁴

Bilgiye ulaşmanın kolaylaştığını, doğru bilgilerin hatasız ve hızlı yayılmasının maliyetinin azaldığını söylemek mümkün olsa da günümüz ekonomilerinde yer alan ekonomik birimlerin diğer birimlerden sakladığı ya da diğer birimlerin bilmemelerini istediği farklı bilgiler olabilmektedir. Ekonomik birimlerden en az birinin sahip olduğu gizli bilgi (hidden information) piyasaların çalışmasını etkileyerek sistemde, sektörde ya da piyasada etkinliği ve verimliliği azaltacaktır.

Simetrik bilgi, karşılıklı tarafların sözleşme yapmadan önce ve sözleşme yaptıktan sonra, bir mal ve hizmetin niteliği konusunda aynı bilgiye sahip oldukları durumu ifade etmektedir. Bu durumda tam bilgi kavramı, simetrik bilgi kavramını bünyesinde barındırmaktadır. Ancak her tam bilgi, aynı zamanda simetrik bilgi iken, her simetrik bilgi, tam bilgi değildir. *Asimetrik bilgi* ise iki taraf arasında simetrik dağılmayan bilgidir. Başka bir ifadeyle, ekonomik faaliyette bulunan bir taraf, diğer tarafa göre daha fazla bilgiye sahip ise, tarafların bilgiye erişim olanağı eşit değilse

¹²³ İsmail GÜNEŞ, *Dışsalıklar Teorisi ve Ağ Dışsalıkları*, Bilgi Yönetimi, s.1., http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=240, Erişim:03.09.2007.

¹²⁴ İbrahim KIRÇOVA, *İşletmeler Arası Elektronik Ticaret*, İTO Yayın No:2001-32, İstanbul, 2001, s.6.

veya bir tarafın söylediğini karşı tarafın doğrulama veya teyit etme imkanı bulunmuyorsa asimetrik bilgi söz konusudur. Tam ve simetrik bilgi ayrımına benzer şekilde, her asimetrik bilgi, eksik bilgi iken, her eksik bilgi asimetrik bilgi değildir.¹²⁵ Asimetrik bilgi, iki taraf arasında alışveriş gerçekleşmeden (sözleşme yapılmadan) önce veya sonra (sözleşme yapıldıktan sonra) ortaya çıkabilir. Bir firmanın işe aldığı yeni işçinin yetenekleri konusunda işçiden daha az bilgiye sahip olması, bir sigorta şirketinin otomobilini sigortaladığı müşterisinin sürücülük yeteneği konusunda söz konusu kişiden daha az bilgiye sahip olması, sözleşme gerçekleşmeden önce ortaya çıkan asimetrik bilgiye örnek olarak gösterilebilir. Bir firma sahibinin çalıştırdığı işçi ya da müdürlerin ne kadar disiplinli çalıştıkları konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması, bir sigorta şirketinin sigortalanan kişilerin kaza, yangın, hastalık gibi sigorta risklerine karşı ne kadar tedbirli davrandıkları konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması, müşterisine kredi veren bir bankanın müşterisinin bu krediyi rasyonel bir şekilde kullanıp kullanmadığı konusunda az bilgiye sahip olması, sözleşme sonrası asimetrik bilgiye örnek olarak gösterilebilir.

Asimetrik bilgi toplumumuzda birçok kurumsal düzenlemeyi açıklamaktadır; otomobil firmalarının neden kısmi garanti sunduklarını ve yeni otomobiller için hizmet verdiklerini, firma yönetimi ile işçilerin neden ödül ve teşvikleri içeren sözleşmeler imzaladıklarını, firma sahiplerinin yöneticilerin davranışlarını neden görüntülemek istediklerini açıklamaktadır.¹²⁶

İktisat literatüründe, Post Keynesçiler, *öznel ve eksik bilgiyi* analiz aracı olarak kullanırken, Walrascı-Keynesçi Okul öncülerinden R. Clower ve A.Leijonhufvud, Walrascı genel denge analizlerinde *haber almanın eksik ve maliyetli* olduğuna dikkat çekmektedirler. Yeni Keynesçi iktisatçılar özellikle Joseph E. Stiglitz ve George Akerlof, eksik rekabet, eksik (imcomplete) piyasalar, asimetrik

¹²⁵ ÇİSEL EKİZ, **Asimetrik Bilgi Teorisinin Bireysel Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2006,s.24.

¹²⁶ Robert S. PİNDYCK ve Daniel L. RUBİNFELD, **Microeconomics**, Macmillan Publishing Company, Second Edition, New York, 1992, s. 608.

bilgi, nominal ve reel rijitlikler, fiyat ve ücret yapışkanlığı gibi kavramları iktisatta hayati kavramlar olarak görmüşlerdir.¹²⁷

Asimetrik bilgi kavramına değinen ilk çalışma, George Akerlof' un 1970'te yazdığı "*The Market for "Lemons" : Quality Uncertainty and The Market Mechanism.*" adlı çalışmasıdır. Kaliteyi belirsizlikle ilişkilendiren Akerlof, otomobil piyasalarında asimetrik bilgi nedeniyle ortaya çıkan limon probleminin finansal piyasalar için de geçerli olduğunu savunmuştur. Akerlof, dört çeşit otomobil olduğunu varsaymaktadır. Bunlar: iyi otomobiller, kötü otomobiller, yeni otomobiller ve eski otomobillerdir. Burada "**limonlar**" olarak söz edilen Amerikan argosunda ikinci el piyasada satın alınan kötü otomobillerdir. Modelde, araba satıcılarının satışa sundukları kullanılmış arabaların kalitesini bildikleri, ancak alıcıların bu konuda bilgilerinin olmadığı varsayılmaktadır. Başka bir deyişle taraflar arasında asimetrik bilgi söz konusudur. Bu durumda alıcı ortalama bir arabanın kalitesi hakkında tahmin yapmak ve ödeyeceği fiyatı ona göre belirlemek zorunda kalacaktır. Arabaların bazı kusurları olduğunu bilen satıcılar ise fiyatı düşürüp hemen satmak isteyeceklerdir. Piyasada var olan "iyi" arabaların satıcıları, arabalarını bu düşük fiyattan satmak yerine elinde tutmak isteyecektir. Böylece düşük fiyattan satmak isteyen kötü araba sahipleri, iyi araba sahiplerini piyasanın dışında bırakmış olacaktır. Piyasada sadece kötü (limonlar) araba sahipleri kalacaktır. Fiyatın düşmesi ile birlikte kalitenin de düşmesi alıcılar tarafından istenmeyen bir durum ortaya çıkaracak ve pazarda satıcılar azalacaktır. Asimetrik bilgi sorunu nedeniyle ortaya çıkan bu durum bir piyasa başarısızlığıdır ve iyi kaliteli mal satıcıları ile kötü kaliteli mal satıcıları arasındaki dışsallıktan kaynaklanmaktadır.¹²⁸ Varian'a göre bu durum iki kaliteden malın da üretimini durduracak şekilde önemli sonuçlar doğuran bir piyasa başarısızlığıdır.¹²⁹

¹²⁷ Ercan EREN, "Keynes, Keynesci İktisat Okulları ve Yeni Keynesci İktisat", **İktisatın Damataşları Ekoller Kavramlar İz Birakanlar**, İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti İktisat Dergisi, 2001 Eğitim Serisi:1, s.s.118-122.

¹²⁸ George AKERLOF, "The Market for "Lemons" : Quality Uncertainty and The Market Mechanism (1970)", (Der: Ömer DEMİR), **Devlet, Rekabet, Mülkiyet ve İktisat**, Değişim Yayınları, Adapazarı, 2000, s.s. 229-231.

¹²⁹ Hal R. VARIAN, **Intermediate Microeconomics A Modern Approach**, W.W. Norton Company, Second Edition, New York, 1990, s.s. 603-623.

Asimetrik bilgi sorunu nedeniyle kötü arabaların iyi arabaları piyasadan uzaklaştırması, İktisat teorisindeki Gresham Kanunu'na* benzemektedir. Ancak bu benzerlik tam değildir. Kötü otomobiller, iyi otomobilleri piyasadan kovar; çünkü iyi otomobillerle aynı fiyata satılırlar. Gresham Kanunu'nda da kötü para iyi parayı kovar; çünkü değişim oranları eşittir. Limon probleminde alıcılar iyi ve kötü otomobil arasındaki farkı bilmezken bu farkı sadece satıcılar bilir. Oysa Gresham Kanunu'nda varsayım olarak hem alıcı hem de satıcı iyi ve kötü para arasındaki farkı bilebilir.¹³⁰

Stiglitz teoriiyi bir adım daha ileriye taşıyarak; çok az kullanılmış bir arabanın da asimetrik bilgi sorunu nedeniyle yenisinden yaklaşık %20 daha ucuza satılacağını belirtmiştir.¹³¹

Asimetrik bilgi sorununu finansal piyasa analizlerine sokan ilk çalışmaları, *şirket finansmanı teorisindeki çalışmalar ve kredi piyasası konusundaki çalışmalar* olmak üzere iki grupta incelemek mümkündür. Şirket finansmanı teorisinde başlangıç niteliğindeki çalışmaları yapan iktisatçılar, Jensen ve Meckling (1976), Ross (1977), Leland ve Pyle' dir (1977). Bu yaklaşımı kredi piyasası analizine uygulayan ilk çalışma ise Jaffee ve Russell (1976) tarafından yapılmıştır. Asimetrik bilgi sorununu finansal piyasa meselelerine uygulayan daha sonraki çalışmaları da "öz kaynak tayinlaması teorileri" ve "kredi tayinlaması teorileri" başlıkları altında toplamak mümkündür.¹³²

*"Kötü para iyi parayı kovar" kanununa göre, nispi nominal değerleri aynı, külçe değerleri farklı iki madeni paradan külçe değeri yüksek olan dolaşımdan çekilir. Böylece külçe değeri küçük olan para (kötü para), külçe değeri yüksek olan parayı (iyi parayı) kovmuş olur. Kanuna ilişkin tipik örnek altın ve gümüş sikkelerin birlikte dolaşımda bulunması durumudur. Buna göre gümüş (kötü para), altını (iyi parayı) dolaşımdan çıkarmıştır. (Economist Online, **Ekonomi Sözlüğü**, <http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php?searchstring=G&dict=es.dict>, Erişim: 30.10.2007)

¹³⁰ George AKERLOF (1970), **a.g.e.**, s.s. 231-232.

¹³¹ Joseph E. STİGLİTZ ve Andrew WEİSS, "Credit Rationing in Markets with Imperfect Information", **American Economic Review**, Vol:71, June 1981, s.s. 393-410.

¹³² M. Kutluğhan Savaş ÖKTE, "Finansal Piyasalarda Asimetrik Enformasyon Problemi: Temel Kavramlar, Literatür ve Çözüm Önerileri", **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:19, Sayı:1-2, Nisan 2001, s.3., http://www.gençbilim.com/odev_tez/finansial+piyasalarda+asimetrik+enformasyon+problemi.odev_tez_makale.11778.php, Erişim: 10.09.2007.

Jensen ve Meckling'in teoriye katkıları, şirket finansmanı teorisini *ortak-yönetici problemi* ile tanıştırmak şeklinde olmuştur. Onlara göre yöneticilerin amacı, şirket hisse senedinin değerini en çoklamaktır. Ancak, yöneticiler kendi çıkarları açısından mesleklerini kaybetmek endişesiyle çoğu kez tutucu davranırlar ve riskli yatırımlara girmekten kaçınırlar. Bu nedenle de, finansman yöntemi olarak daha çok öz kaynak kullanımını tercih ederler. Yabancı kaynak gerektiğinde ise, firma hissedarlarını yüksek maaş ya da yan gelirler şeklinde ortaya çıkan 'yönetici maliyetlerini' ödemeye mecbur bırakırlar.¹³³

Ross, firmaların kaldıraç oranlarını kalitelerinin bir işareti olarak kullandıklarını savunmuştur. Ross'un modelinde, piyasa artan kaldıraç oranlarını yüksek kalitenin bir işareti olarak görmektedir. Firma değeri kaldıraçla birlikte artmaktadır.¹³⁴ Leland ve Pyle ise projesi için ilave öz kaynak finansmanı arayan bir girişimcinin durumunu incelemektedir. Bu girişimcinin servetinin ne kadarlık bir kısmını söz konusu projeye tahsis ettiği, piyasaya verilen bir işaret olmaktadır.¹³⁵

Jaffee ve Russell, tüketici kredisi piyasası için bir model geliştirmiştir. Bu model, tüketicinin krediyi geri ödememenin maliyeti ile geri ödenecek miktarı karşılaştırması esasına dayanmaktadır. Krediyi geri ödememenin maliyeti, geri ödenecek miktardan küçük ise tüketici geri ödeme yapmamayı tercih edecektir. Jaffee ve Russell, bu hususu *ahlâki tehlike faktörü* olarak kabul etmiştir. Ahlâki tehlike faktörü nedeniyle normal denge düzeyinin üzerine çıkan faiz oranından ödünç almak isteyen dürüst tüketiciler, istedikleri kadar kredi alamadıkları gibi, bankalar da istedikleri kadar kredi satamamaktadır.¹³⁶

Bilginin ekonomi içerisindeki birimler arasında eşitsiz dağılımı (asimetrik bilgi), bilginin edinimi ve bilgilerin doğru değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Aynı ekonomi içerisinde en az iki taraftan birinin diğer taraf ya da

¹³³ Michael C. JENSEN, ve William H. MECKLING, "Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure", **The Journal of Political Economy**, 3, No: 4, 1976, s.s. 305-320.

¹³⁴ Stephen A. ROSS, "The Determination of Financial Structure: The Incentive-Signalling Approach", **Bell Journal of Economics**, 8, No: 1, 1977, s.s. 23-40.

¹³⁵ Hayne LELAND ve Pyle Douglas, "Informational Asymmetries, Financial Structure, and Financial Intermediation", **Journal of Finance**, 32, No:2, 1977, s. S.371-387.

¹³⁶ Dwight JAFFEE ve Thomas RUSSELL, "Imperfect Competition, Uncertainty, and Credit Rationing", **Quarterly Journal of Economics**, 90, No: 4, 1976, s.s. 651-660.

tarafından daha değişik bir bilgiye sahip olması, söz konusu birimin mevcut koşulları diğer tarafların aleyhine ya da kendi lehine yönlendirmesi piyasanın etkin bir şekilde işlemlerini engelleyerek piyasada başarısızlığa yol açmaktadır. Asimetrik bilgi, sözleşme öncesi ve sözleşme sonrası olmak üzere iki aşamada sorun yaratmaktadır. Sözleşme öncesi asimetrik bilginin yol açtığı sorun **ters seçim (adverse selection)**, sözleşme sonrası asimetrik bilginin yol açtığı sorun ise **ahlaki tehlike (moral hazard)** olarak adlandırılmakta olup söz konusu sorunlar “kredi piyasasında asimetrik bilgi sorunu” başlığı altında ayrıntılı olarak incelenecektir

4. KREDİ PİYASASINDA ASİMETRİK BİLGİ SORUNU

Finansal piyasalarda yaşanan her türlü gelişme ekonominin geneli üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle piyasaların sağlıklı ve etkin bir şekilde işlemesi ekonomik sistem için büyük önem taşımaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde finansal piyasalarda istikrarın sağlanması ve korunması her zaman mümkün değildir. Bunun bir nedeni de piyasada bilginin her zaman herkese eşit dağılmayıdır. Başka bir deyişle asimetri bilgi sorununun var olmasıdır. Asimetrik bilgi, etkisini finansal piyasaların bir alt unsuru olan kredi piyasasında da göstermekte ve piyasanın etkin bir şekilde çalışmasını engellemektedir.

Kısa süreli fakat kişisel faktörün ağırlık kazandığı kredi işlemlerinin söz konusu olduğu, para ve sermaye piyasaları dışında kalan kısa süreli fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasalar kredi piyasalarıdır. Bu piyasanın temelini, finansman açığı olanlara kısa süreli kredi sağlayan ticaret bankaları oluşturur. Piyasada süre genellikle bir yıldan az olmakla birlikte esnektir. Piyasada kredi arzını, ellerinde atıl olarak bekleyen parayı kredi biçiminde başkalarına vererek değerlendirmek isteyen kişiler oluştururken, kredi talebini tüketim, üretim ya da diğer amaçlarla ihtiyaç duydukları, fakat ellerinde bulunmayan para ve diğer fonları kredi biçiminde almak isteyen kişiler oluşturur. Kredi veren kimse ile alan kimse arasındaki değişimi sağlayan araç ise *faiz oranı*dır.

Banka kredileri bu piyasanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bankaların en temel işlevlerinden birisi kredi vermektir. Çağdaş bankacılığın amacı borç vermekle sınırlı olmasa da bankaların aktifleri içinde kredilerin payı ağırlığını korumaktadır. Bankaların gelirleri arasında en yüksek pay yine kredilerden elde edilen faiz ve ücretlere aittir.

Kredi vermek bankaların en temel işlevi olmakla beraber aynı zamanda bir bankanın en riskli faaliyetidir. Banka tarafından kullanılan krediyi, borçlunun geri ödememesi veya zamanında ödememesi banka açısından hem likidite hem de zarar sorunu yaratmaktadır. Önlenemeyen kredi riski; aktiflerin donmasına, kısa vadeli alacakların uzun vadeye dönüşmesine ve dolayısıyla beklenen nakit akımları gerçekleşmeyeceği için bankanın likidite sorunuyla karşılaşmasına yol açacaktır. Sorunlu kredilerin beklenmedik düzeyde artışı, bankanın mevcut ve potansiyel müşterileri tarafından olumsuz algılandığı için bankanın kredibilitesini düşürecektir. Bu nedenle bankanın gerçekleştirdiği temel faaliyetler daha maliyetli hale gelecektir. Donmuş kredilerin tahsilatının yapılamaması nedeniyle bunları finansa edecek ilave fon maliyeti ortaya çıkacak, bu durum bankanın zarara uğramasına neden olacaktır. Kredi riskinden kurtulmak isteyen bankalar ve diğer finans kurumları geri ödenmesi kesin olan krediler vermelidir. Bir banka, kredi talep eden kişinin bu krediyi geri ödemeyeceğini biliyorsa elbette ki bu krediyi müşterisine kullanırmayacaktır. Oysaki bankalar bu konuda “eksik bilgi” veya “asimetrik bilgi” olarak adlandırılan bir sorunla karşı karşıyadır. Başka bir deyişle bankalar, kredi müşterilerinin mali ve diğer koşulları hakkında tam ve doğru bilgiye sahip olmayabilirler. Bu nedenle kredi kullandırımında hatalar yaparak sorunlu kredilerinin artmasına ve dolayısıyla banka karının azalmasına neden olabilirler. Bu durumda bankalar kredi riskinden korunmak için asimetrik bilgi sorunundan kaynaklanan ters seçim ve ahlaki tehlike problemlerini dikkate alarak güvenilir bulduğu müşterilerine kredi vermeyi tercih etmelidir.

Kredi piyasasında tam bilgi söz konusu ise krediler etkin bir şekilde kullanılacak ve piyasada denge, faiz oranı tarafından sağlanacaktır. Ancak piyasada çoğu zaman asimetrik bilgilenme söz konusudur. Piyasada tam bilgilenme

söz konusu iken, yani kredi kullandıranlar krediyi kullananların bu krediyi geri ödeme güçleri hakkında tam bilgiye sahip ise; kredi verenler, kullanıcıların geri ödeme gücüne bağlı olarak faiz oranı belirleyecek, böylece müşterinin geri ödememe riskini telafi edecek ölçüde faiz oranı talep edecektir. Yüksek geri ödeme gücü olan müşterilerden düşük faiz, düşük geri ödeme gücü olan müşterilerden yüksek faiz talep edecektir.

Piyasada eksik bilgilenme söz konusu ise, güvenilir müşterilerle güvenilir olmayan müşteriler birbirinden ayırt edilemeyeceği için *ortalama bir faiz* oranı belirlenecektir. Bu durumda belirlenen faiz, güvenilir müşteri için, tam bilgi söz konusu iken uygulanacak faiz oranından daha yüksek, güvenilir olmayan müşteri için ise tam bilgi söz konusu iken uygulanacak faiz oranından daha düşük olacaktır. Dürüst müşterilerin bir kısmı tam bilgi durumunda ödeyecekleri faiz oranından daha yüksek olan faiz oranını kabul etmedikleri için kredi kullanmaktan vazgeçebilirler. Bu durumda güvenilir müşterilerin kredi talebinde düşme meydana geleceği için toplam krediler içinde, güvenilir olmayan müşterilere kullandırılan kredilerin payında artış meydana gelecektir. Bu durumda sorunlu krediler artacağı için bankalar, kredilerin artan marjinal maliyetlerini karşılayabilmek amacıyla kredi faizlerini yükseltmek zorunda kalacaktır. Yükselen faiz oranları karşısında güvenilir müşterilerin bir kısmı daha kredi talebinden vazgeçecektir. Sonuçta faiz oranını yükselten banka güvenilir olmayan müşterilerin ağırlıklı olduğu kredi talebiyle karşı karşıya kalacaktır.

Kredi piyasasında bilginin simetrik dağılmaışından kaynaklanan sorunlar vardır. Asimetrik bilgi; ters seçim (*adverse selection*), ahlaki tehlike (*moral hazard*) ve temsilcilik sorunu (*agency problem*) gibi sorunlara yol açmaktadır.

4.1. Kredi Piyasasında Ters Seçim (Adverse Selection) Sorunu

Asimetrik bilgiden kaynaklanan bir sorun olan *ters seçim*, işlem gerçekleşmeden önce ortaya çıkmakta ve saklı bilgiden kaynaklanmaktadır. Saklı

bilgi (hidden information), piyasadaki taraflardan birisinin kendisi hakkında bildiği, diğer tarafın bilmek istediği ama öğrenemediği bilgidir.¹³⁷

Kredi piyasasında ters seçim sorunu, taraflar arasında kredi sözleşmesi yapılmadan önce kredi verenin krediyi kullanan hakkında tam bilgiye sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Ters seçim sorunu olan piyasalarda arzu edilmeyen sonuçlar doğuracak işlemler yapılmaktadır. Ters seçimde, potansiyel borçlanıcıların büyük bir ihtimalle kredi riskleri en kötü kişiler olması söz konusudur. Bu kişilerin krediler için aşırı istekli olmaları ödünç veren kurumu bu kişilere kredi vermeye zorlayacaktır.¹³⁸Bunu bir örnekle açıklarsak; çok riskli yatırım projelerine sahip kredi talep edenler söz konusu proje başarılı olduğunda en çok kazanan kişi olacağından bu krediyi almak için en fazla istekli olan taraf olacaktır. Bu nedenle krediyi ilk sırada alabilmek için bankaya çok yüksek faiz oranı ödemeyi kabul edecektir. Ancak bu kişiler aynı zamanda borcu geri ödeyebilme durumu açısından en riskli kişilerdir. Bu durumda asimetrik bilgi sorunu nedeniyle kredilerin geri ödeme gücü düşük bu müşterilere verilmesi ters seçim sorununu ortaya çıkaracaktır.

Ters seçim sorununun var olduğu piyasalarda düşük kaliteli ürünler yüksek kaliteli ürünleri piyasadan dışlamaktadır. Tıpkı ikinci el otomobil piyasasında, kötü arabaların iyi arabaları piyasadan dışlaması gibi, kredi piyasasında da kötü (riski yüksek ve geri ödeme gücü düşük) müşteriler iyi (riski az ve geri ödeme gücü yüksek) müşterileri piyasadan dışlamaktadır.

Bu dışlama iki şekilde görülebilir. İlki; riski yüksek geri ödeme gücü düşük müşterilerin yüksek faiz teklif etmesi nedeniyle krediyi alması dolayısıyla riski düşük geri ödeme gücü yüksek müşterilerin bu krediden yararlanamaması yani piyasadan dışlanması durumudur. İkincisi ise, eksik bilgilenme ihtimaline karşı kredi verenlerin risk primi talep ederek fonlarını oldukça yüksek maliyet ile arz etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda piyasada gerçekten iyi özelliklere sahip

¹³⁷ George AKERLOF (1970), *a.g.e.*, s.s. 230-231.

¹³⁸ Frederic S. MISHKIN, *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*, The Lehigh Press, Third Edition, California, 1992, s. 164.

bir borçlanıcı kendisini diğerlerinden ayıramadığı için hak etmediği halde piyasadaki olumsuzlardan etkilenecektir. Asimetrik bilginin piyasada bulunan tüm birimler için söz konusu olduğu düşüncesi yayıldığında, borç isteyen tüm borçlanıcıların bilgilerine güvenilemeyeceğinden, iyi borçlanıcılar yüksek faizi kabul etmeyeceği için ya fon bulamayacaklar (piyasadan dışlanacaklar) ya da bulsalar bile risk primlerinin artırdığı yüksek maliyete katlanmak zorunda kalacaklardır.¹³⁹

Bankaların kredi kartı kullandırımında da ters seçim sorunu ortaya çıkmaktadır. Bankalar müşterilerine kredi kartı verirken borçlarını düzenli ödeyecek olanlarla borçlarını düzenli ödemeyecek olanları birbirinden ayırt edemezler. Kredi kartını kullananlar borç ödeme alışkanlıkları konusunda bankalardan daha çok bilgiye sahiptir. Bankalar, tüm ödünç alanlardan aynı düzeyde faiz talep etmek zorundadır. Talep edilen bu faiz risk primini de içerecektir. Çünkü bankaların sorunlu kredilerinin bir bölümü de bireysel kredilerden ve dolayısıyla kredi kartlarıyla kullandırılan kredilerden oluşmaktadır. Bu faiz kötü müşteriler için kabul edilebilir bir faiz oranı olacağı için kötü müşteriler bu faizden kredi kartı almayı kabul edecektir. Söz konusu faizi kabul etmeyen iyi müşteriler de kredi kartı almaktan ve kullanmaktan vazgeçeceği için bankanın kredi kartı müşterilerin büyük bölümünü kötü müşteriler oluşturacaktır.¹⁴⁰

Konuya banka müşterileri açısından bakılırsa, müşteriler çalıştıkları bankaların gelecekle ilgili beklentileri, gelecek planları, mali yapıları ve izledikleri kredi ve faiz politikalarına ilişkin tam bilgiye sahip değildir. Birçok müşteri banka tercihini rastlantısal olarak yapmakta örneğin sadece mevduat faizleri yüksek olduğu için parasını o bankada değerlendirmektedir. Bu durum da ters seçim problemine neden olmaktadır.

Kredi piyasasında saklı bilgidan kaynaklanan ters seçim sorunu var olduğunda taraflar, karşılıklı avantaj sağlayan alım satım işlemini

¹³⁹ Balkır DEMİRKAN, “Sigorta Sektöründe Asimetrik Bilgi Problemi”, **Sigorta Araştırmalar Dergisi, Türkiye Sigorta ve Reasürans Birliği**, Sayı:2, Temmuz 2006, s.s. 126-127, http://www.tsrbs.org.tr/NR/rdonlyres/03EE6DB6-4920-461A-88EC-94F5A9BAD73C/2143/127_142.pdf, Erişim: 20,09,2007.

¹⁴⁰ Robert S. PİNDYCK ve Daniel L. RUBİNFELD, **a.g.e.**, s.s. 612-613.

gerçekleştiremezler. Bu da piyasa mekanizmasının etkin çalışmaması anlamına gelmektedir. Uygulamada ters seçim nedeniyle ortaya çıkan piyasa başarısızlığı nedeniyle hükümetin piyasa mekanizmasına müdahale etmesine gerek kalmayabilir. Şöyle ki, yüksek kaliteli mal ve hizmetlerin üreticileri ürünlerine garantiler (warranties) sağlayarak ya da mal ve hizmetlerinin denenmesine (testing) izin vermek suretiyle tüketicilere kendi ürünlerinin yüksek kaliteli olduğu mesajını vermek ve böylece asimetrik bilgiyi ortadan kaldırmak imkanına sahip olurlar.¹⁴¹

Ters seçim sorunu kredi piyasasında olduğu gibi işgücü piyasası, sermaye piyasası ve sigortacılık gibi ekonominin pek çok alanında kendisini göstermektedir. Sorunun diğer alanlarda ortaya çıkışı ilerleyen bölümlerde açıklanacaktır.

4.2. Kredi Piyasasında Ahlaki Tehlike (Moral Hazard) Sorunu

Asimetrik bilginin yol açtığı *ahlaki tehlike* sorunu işlem gerçekleşikten sonra ortaya çıkmaktadır. “En az iki tarafın bulunduğu bir işlemde taraflardan birinin, karşı tarafın ahlaki ilkelere uygun davranışlarını, kendi bireysel kazancı lehine istismar etmesi”¹⁴² olarak tanımlanan ahlaki tehlike, saklı faaliyetten kaynaklanan tedbirsiz davranma riski, dikkatsiz davranma eğilimidir. Saklı faaliyet, ekonomik bir ilişkide bir tarafın faaliyetinin diğeri tarafından gözlenememesidir.

Firma sahiplerinin çalıştırdığı işçi ya da müdürlerin ne kadar disiplinli çalıştıkları konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması, bir sigorta şirketinin, sigortalanan kişilerin kaza, yangın, hastalık gibi sigorta risklerine karşı ne kadar tedbirli davrandıkları konusunda daha az bilgiye sahip olması, müşterisine kredi veren bir bankanın müşterisinin bu krediyi rasyonel bir şekilde kullanıp kullanmadığı konusunda az bilgiye sahip olması, ahlaki tehlike sorununa örnek olarak gösterilebilir.

¹⁴¹ Erdal M. ÜNSAL, **a.g.e.**, s.s. 545-546.

¹⁴² Ömer DEMİR ve Mustafa ACAR, **a.g.e.**, s.24.

Kredi piyasasında ahlaki tehlike sorunu, kredi verildikten sonra kredi alanın sözleşme şartlarına uygun hareket etmemesinden (istenmeyen faaliyetlere girmesi) ve kredi verenin kredi alanın faaliyetlerini gözleyememesinden kaynaklanmaktadır.

Mishkin'e göre ahlaki tehlike, ödünç verenin bakış açısından ödünç alanın istenmeyen (tehlikeli) faaliyetlere girmesi, bu yönde teşviklere sahip olması durumudur. Bir bankadan kredi alan kişi, bunu getirisi ve riski belli olan bir projeye yatırabileceği gibi, getirisi ve riski yüksek bir projeye de yatırabilir. Alınan kredi riskli bir projede kullanılırsa, proje başarılı olduğunda yüksek bir kazanç elde edecek, aksi takdirde yani projenin başarısız olması durumunda da sermayesini kaybedecek ve yatırım borç yoluyla finanse edildiğinden dolayı bu zararın hepsini ya da bir kısmını kredi verene yükleyecektir. Çünkü projenin başarısız olması halinde, alınan kredinin geri ödenmeme riski yüksektir. Yatırımcıların bu tür davranışları, ödünç verenlerden ödünç alanlara 'servet transferi' anlamına gelmektedir. Bu durumda bankalar ödünç vereceği kaynağı kaybetmektense piyasada riski ve getirisi düşük projelere sahip çok az sayıda güvenilir müşteriye kredi açmayı tercih edecek, bu durum da piyasanın etkin çalışmasını engelleyecektir.¹⁴³

Ahlaki tehlike sorununa, kredi kartı faizlerinin enflasyon oranı, Merkez Bankası gecelik borçlanma faizleri veya hazine borçlanma faizleri gibi diğer finansal göstergelerle uyumlu olmayan biçimde çok yüksek olduğu, bu nedenle de iki yakasını bir araya getirenlerin kredi kullanmadığı, kullananların da borcunu ödeyemediği için bankaların geri dönmeyen kredi miktarının arttığı Türk Bireysel Bankacılık Sektörü örnek olarak gösterilebilir.¹⁴⁴ Kredi kartını kullananların alışveriş sırasında gelirlerinde bir azalma meydana gelmemesi ve kredi kartı ile ödemelerde uzun vadeli taksitlendirme veya ilk ödemenin birkaç ay ertelenmesi gibi kolaylıkların sağlanmasından dolayı kişiler rasyonel olmayan gereğinden fazla harcama yapabilmektedir. Böylece kredi kartı sahipleri ödeme güçlüğüne düşerek hem kendilerini hem de bankayı zor durumda bırakabilmektedir. Kredi kartı faizleri aşırı yüksek olduğu takdirde bankalar geri ödeme gücü olan (iyi) müşterileri kaçıracaktır. Bankaların kredi kartı müşterileri genelde borcunu düzenli ödemeyecek durumdaki

¹⁴³ Frederic S. MİSHKİN, **a.g.e.**, s.s. 164-178.

¹⁴⁴ Mustafa ACAR, **a.g.m.**, s. 130.

(Acar'ın değimiyle iki yakası bir araya gelmeyen) müşterilerden oluşacak ve bankalar borcun geri ödenmesi için bu müşterilerle uğraşmak zorunda kalacaklardır.

Bireysel bankacılık alanında yenilikçi ürün ve hizmetleriyle hızlı bir atığa kalkan Türk Bireysel Bankacılık Sektörü bireysel krediler konusunda da yeni ürünleriyle gelişme göstermektedir. Son zamanlarda en çok konuşulan ve ilgi gören "Mortgage Kredisi" konusunda bankalar müşterilerine son derece esnek ve alternatif ödemeli kredi imkanı sunmaktadır. "Ödemesiz Dönemli Mortgage Kredisi" , "Ana Para Ertelemeli Mortgage Kredisi", "Kademeli Azalan/Artan Mortgage Kredisi" veya "Düşük Ödemelerle Başlayan Yeni Nesil Ev Kredisi", "Eşit Anapara Ödemeli Yeni Nesil Ev Kredisi", "Her Şey Dahil Yeni Nesil Ev Kredisi" gibi krediler son günlerde bankaların sunduğu Mortgage ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bankaların ticari müşterilerine vermiş olduğu yatırım amaçlı kredilerde olduğu gibi bireysel müşterilerine sundukları konut kredilerinde de asimetrik bilgidan kaynaklanan sorunların ortaya çıkması mümkündür. Bankalar kredi verdikleri müşterilerinin ödeme güçleri hakkında tam bilgiye sahip değillerdir. Bankalar iyi ve kötü müşterilerini ayırt edemediği için geri dönmeme riskini de göz önüne alarak risk primi eklenmiş faiz oranı belirleyebilirler. Bu durumda kredi için istekli olanlar geri ödeme yeterliliği düşük olan kötü müşteriler olacaktır. Ayrıca konut kredisi alan müşterilerin gelecekte gelir düzeylerinde nasıl bir değışme olabileceğini bankalar bilemez. Kredi çeken müşteri, riskli davranışlara girerek işinden ayrılabilir, iflas edebilir veya başka bir nedenle krediyi ödeyemez duruma gelebilir. Bu durumda bankanın geri dönmeyen kredilerinde bir artış meydana gelebilir. Bankaların, bu tip sorunların oluşmasını engelleyebilmek için kredi verdiği müşteriler hakkında kapsamlı bir istihbarat yapması, müşterinin gelecekteki mali durumu konusunda gerçekçi tahminlerde bulunması veya kredinin geri ödenmesi konusunda kendisini garanti altına almak amacıyla teminat istemesi gerekmektedir.

1994 yılında Türkiye'de uygulanmaya başlanan **%100 güvenceli doğrudan mevduat sigortasının** bankacılık sektöründe ahlaki tehlike sorununa yol açtığı, bu

sorunun da bankacılık sektörünün 1994 sonrası dönemde kötü performans gösterdiğini söylemek mümkündür.

Mevduat sigorta sistemlerinin temel amacı, yatırımcıların haklı bir neden olmadan ya da ayırım yapmadan mali kurumlardan para çekmelerine neden olabilecek bir paniği önlemektir.¹⁴⁵ Mevduat sigortasının yaygın bir şekilde kabul edilmesinin temel nedeni ise kabul edildiği zaman hiçbir bütçe harcamasına gerek duyulmamasıdır. Ayrıca mevduat sigortası küçük mevduat sahiplerini korumakta ve küçük ölçekli bankaların büyük ölçekli bankalar ile rekabet edebilirliğini artırmaktadır.

Banka pasiflerinin (örneğin mevduatlar) likiditesinin yüksek buna karşılık aktiflerin(örneğin krediler) likiditesinin düşük olması bankaların “bankaya hücum” riskine karşı duyarlılığını artırmaktadır.¹⁴⁶ Bankacılık sisteminde mevduat sahiplerinin tümü mevduatlarını aynı zamanda bankadan çekmek isterse bu durum bankacılık krizlerine neden olabileceği için mevduat sahiplerinin birikimlerini bankadan aynı zamanda çekmek istemesi bankaların karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi olarak kabul edilmektedir.

Mevduat sigorta sistemi, asimetrik bilginin etken olduğu bir sözleşme türünü ortaya çıkarmaktadır. Çünkü mevduat sigorta sistemi, tarafları bankalar, mevduat sahipleri, denetimciler, politikacılar ve vergi ödeyicileri olan çok taraflı bir temsilcilik sözleşmesidir. Bu sözleşmede maliyeti üstlenen ile fayda sağlayan taraflar birbirlerinden farklıdır.¹⁴⁷

Mevduat sigortasının olmadığı bir ülkede, banka iflas ederse bunun maliyetini mevduat sahibi ile banka birlikte üstlenecektir. Başka bir ifadeyle yatırımcı (mevduat sahibi) getiri elde edebilmek için belli bir riski (mevduatın geri ödenmeme riski)

¹⁴⁵ Zeev ABELES, “Mevduat Sigortası - İsrail Örneği”, **Mevduat Sigorta Sistemi**, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No:195, İstanbul, 1996, s.11.

¹⁴⁶ Franklin ALLEN ve Douglas GALE, “Optimal Banking Crises”, **Journal of Finance**, Vol:53, Issue:4, 1998, s.s.1245-1284.

¹⁴⁷ E. J. KANE, “Three Paradigms for the Role of Capitalization Requirements in Insured Financial Institutions,” **Journal of Banking and Finance**, Vol: 19, 1995, s.s. 431-459.

üstlenmek zorunda kalacaktır. Mevduat sahibi söz konusu riski üstlenerek bankalar üzerinde *piyasa disiplini mekanizması* oluşturacak ve bankaların müşteri aleyhine aşırı risk alması durumunda mevduatlarını çekme tehdidiyle bankaların risk almasını engellemiş olacaktır. Yani mevduat sahipleri mevduat silahı ile bankaların riskli faaliyetlerde bulunmasını engellemiş olacaktır. Ancak mevduat sigortasının uygulandığı bir ülkede mevduat sahipleri, mevduatlarının devlet güvencesinde olduğunu bildiklerinden yatırımları için yüksek faiz veren yüksek riskli bankaları tercih edeceklerdir. Bu durumda mevduat sahipleri bankalar üzerinde piyasa disiplini oluşturamayacak, bankalar aşırı risk alma eğiliminde olacaktır. Bu durum bankacılık sisteminde **ahlaki tehlike** sorununu ortaya çıkaracaktır. Banka borçlarının devlet tarafından ödeneceğini bilen mevduat sahipleri riski yüksek bankalara yatırım yapar, bankalar ise aşırı riskli fakat aşırı kar sağlayacak faaliyetlerde bulunurlar hatta iflası bile bile kabul edebilirler.

Devlet güvencesinin getirdiği rahatlık; bankaların dış borçlanma eğilimini artırmakta ve böylece döviz kuru riski ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁸ Bankaların yabancı para cinsinden aşırı borçlanması ekonomiyi spekülâtif ataklara karşı daha duyarlı hale getirmekte, iç ve dış dengenin bozulması para, sermaye ve döviz piyasalarında krizlere neden olmaktadır.

Bankalardan mevduat kaşını engellemek amacıyla uygulamaya konulan %100 mevduat sigorta sistemi, piyasa disiplini mekanizmasını zayıflatıp ahlaki tehlikeye yol açarak krizlerin oluşmasına neden olduğu ve ekonomiye ciddi zararlar verdiği için ülkemizde 2004 yılında kaldırılmış yerine kısmi tasarruf mevduat sigortası uygulaması getirilmiştir.*

Kredi piyasalarının etkin çalışmasını engelleyen ahlaki tehlike sorununun bankalar üzerindeki etkisi araştırıldığında, ahlaki tehlike sorunu bankaların;

- Sermaye yeterliliğinin azalmasına,
- Kredi riskinin artmasına,

¹⁴⁸ R. I. MCKINNON ve H. PİLL, "Exchange Rate Regimes for Emerging Markets: Moral Hazard and International Overborrowing", **Oxford Review of Economic Policy**, Vol:15, 1999,s.s. 19-38.

- Döviz pozisyonu riskinin artmasına,
- Faiz oranı riskinin artmasına,
- Daha yüksek faiz giderlerinin oluşmasına,
- Temsilcilik maliyetlerinin artmasına,

neden olduğu gözlenmiştir.¹⁴⁹

Ters seçim gibi ahlaki tehlike sorunu da özellikle sigortacılık sektörü başta olmak üzere değişik alanlarda kendisini göstermektedir.

4.3. Kredi piyasasında Temsilcilik Sorunu (Agency Problem)

Ters seçim ve ahlaki tehlike dışında, asimetrik bilgidan kaynaklanan bir sorun daha vardır. Temsilcilik sorunu (agency problem) olarak adlandırılan bu sorun, genellikle şirket ortakları ve yöneticiler arasındaki çıkar çatışmalarından kaynaklanmaktadır. *Temsilcilik sorunu*, bir sözleşmede taraflardan birinin işlerini görmesi için bir temsilci kullandığında, o temsilcinin faaliyetlerini kontrol edemediği veya kontrol sürecinin maliyetli olduğu durumu ifade etmektedir.¹⁵⁰ Firma-Acenta Problemi olarak da adlandırılan bu soruna; büyük bir firma için işçiler ve yöneticiler Acente olarak, firma sahibi veya sahipleri firma olarak kabul edildiğinde, yöneticilerin, firma sahibinin düşük kar elde etmesine neden olacağını bile bile, kendi amaçları doğrultusunda hareket etmeye devam etmesi durumu örnek olarak gösterilebilir.¹⁵¹ Bir işletmenin yöneticisi %80 ihtimalle %20 kazandıracak bir yatırım yerine, %30 ihtimalle %60 kazandıracak bir yatırımı yapma kararı verebilir. Eğer %30 ihtimal gerçekleşirse yönetici büyük bir başarı elde edecek ve firma sahibine

* Türkiye'de faaliyet gösteren bir kredi kuruluşunun yurt içi şubelerinde gerçek kişiler adına açılmış olan ve münhasıran çek keşide edilmesi dışında ticari işlemlere konu olmayan Yeni Türk Lirası, döviz ve kıymetli maden cinsinden; a) Tasarruf mevduatı hesaplarının anaparaları ile bu hesaplara ilişkin faiz reeskontları toplamının, b) Katılma hesapları birim hesap değerleri ve özel cari hesapların, 50 bin YTL'ye (ellibin YTL) kadar olan kısmı sigorta kapsamındadır. (http://www.tmsf.org.tr/index.cfm?fuseaction=public.dsp_menu_content&menu_id=5)

¹⁴⁹ Alövsat MÜSLÜMOV, Mübariz HASANOV ve Cenktan ÖZYILDIRIM, "Döviz Kuru Sistemlerinin Türkiye'de Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkisi: Asimetrik Bilgi Yaklaşımı", **Tügiad Ekonomi Ödülleri 2002**, Bilimsel Eser Yarışması Birincilik Ödülü, Scala Basım Yayın, 2003, s.176.

¹⁵⁰ M. J. JENSEN and W. H. MECKLING, "The Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Cost and Ownership Structure", **Journal Of Financial Economics**, Vol:3, No:4, October 1976, s. 41.

¹⁵¹ Robert S. PINDYCK ve Daniel L. RUBINFELD, a.g.e., s.624.

yüksek bir kazanç sağlayacaktır. Fakat %70 ihtimal gerçekleşirse firma sahibi yüksek miktarda para kaybedecek buna karşılık yönetici en kötü ihtimalle işinden olacaktır.

Kredi piyasasında temsilcilik sorunu, banka yöneticileri ve banka sahipleri arasında yaşanabileceği gibi, bireysel veya kurumsal müşterileri adına yatırım işlemleri yapan aracı kurumlar ile kurum müşterileri arasında da yaşanabilir. Örneğin; hisse senedi almak isteyen bir yatırımcı bu konuda yeterli bilgiye sahip olmadığı için sermaye piyasası hakkında uzman kişilerin çalıştığı aracı kurumlardan temsilcilik hizmeti talep ederler. Yatırımcı, iş hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı için temsilcisini iyi bir şekilde denetleyememekte ve kendisi adına rasyonel karar alıp almadığını bilmemektedir.

5. ASİMETRİK BİLGİ İÇEREN DİĞER PİYASALAR

Taraflar arasındaki asimetric bilgi nedeniyle ters seçim ve ahlaki tehlike gibi problemlerin ortaya çıkması dolayısıyla iyi (kaliteli) malların piyasadandan kovulması nedeniyle piyasanın başarısızlığa uğraması sadece kredi piyasalarında gözlenen bir durum değildir. Kullanılmış araba piyasası*, sigorta piyasası, canlı hayvan piyasası, emek piyasası ve menkul kıymet piyasası asimetric bilgi sorunun karşılaştığı diğer piyasalardır.

5.1. Sigorta Piyasaları

Mal ve emtialarını (ticarete konu olan mallarını) sigortalamak isteyenler ile bu riskleri üstlenerek sigorta primlerinin oluşturduğu havuzları yöneten şirketlerin bir araya geldikleri piyasalardır.¹⁵² Sahip oldukları malları sigortalamak isteyen ekonomik birimlerin malları hakkında şirketten farklı olarak bildiği değişik bir tek bilgi bile taraflar arasında asimetric bilginin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

*Kullanılmış araba piyasasında asimetric bilginin varlığı daha önce açıklandığı için burada tekrar değinilmeyecektir.

¹⁵² Balkır DEMİRKAN, a.g.m., s.127.

Bir sigorta şirketi, her müşterisine aynı primler üzerinden sigorta yaparsa, yüksek oranda risk taşıyanlarla, dikkatli davranıp az risk taşıyanları aynı fiyattan sigorta yapmak zorunda kalacaktır. Bu durumda bazı müşteriler sürekli kaza yaparak hasarlarını sigorta şirketinden alırken, kaza yapmayanlar bu kişilerle aynı primi ödemek zorunda kalacaklardır. Bu durumdan şikayet eden az kaza yapan kişiler bir süre sonra sigortadan çıkacak, daha az primle daha çok kaza hasarı ödemek zorunda kalan sigorta şirket de primleri yükseltmek zorunda kalacaktır. Yine iyi müşteriler piyasadan kovulmuş olacaktır. Bu durumu engellemek için sigorta şirketleri kimin ne kadar risk taşıdığını önceden belirleyerek kişinin özel durumuna göre prim belirlemek zorundadır.

Özellikle ciddi sağlık sorunları olanların sağlık sigortası yaptıрма eğiliminde olması sigorta sektöründe *ters seçim* sorununa yol açmaktadır. Ciddi sağlık problemi kuşkusıyla veya deneyimler sonucu sigorta primlerinin yüksek belirlenmesi durumunda, sağlığı yerinde olanların piyasayı terk etmesi sonucu, kendileriyle sözleşme yapılabilecek kişiler olarak daha çok büyük tedavi masraflarına gereksinimi olan kişiler kalacaktır. Yangına karşı sigortalı eski bir ev veya işyeri sahibinin ihmalkarlık veya kasti yangın çıkararak sigortadan yüklü miktarda para almak istemesi; arabasına tam kasko sigortası yaptırmış birinin trafikte yeterli dikkat ve özeni göstermemesi ise sigorta sektöründe asimetrik bilgiden kaynaklanan ahlaki tehlike sorununa örnek teşkil etmektedir.¹⁵³

Sigorta şirketleri, sigortanın özendirici etkilerinin farkındadır. Müşterilerin tedbirsiz davranma ihtimalini düşürmek, dolayısıyla şirketin maliyetlerini azaltmak için birtakım tedbirler alabilirler.¹⁵⁴ Örneğin, sigorta şirketlerinin uyguladığı “*hasarsızlık indirimi*” sigortalıların daha dikkatli davranması için bir teşvik oluşturacaktır. Çünkü hasarsızlık indirimi, kasko poliçe primini %60’a varan oranlarda azaltabildiğinden sigortalılar bu önemli indirimden yararlanmak için daha tedbirli davranacaktır.

¹⁵³ Mustafa ACAR, **a.g.m.**, s. 130.

¹⁵⁴ Joseph E. STİGLİTZ, **Kamu Kesimi Ekonomisi**, (Çev:Ömer Faruk Batırel), İkinci Baskı, Marmara Üniversitesi Yayınları, No:549, İstanbul, 1994, s.365.

5.2. Canlı Hayvan Piyasası

Alım satımın olduğu her piyasada asimetrik bilgi ve bundan kaynaklanan sorunlar söz konusu olabilir. Canlı hayvan piyasasında da asimetrik bilginin varlığı yüksek kaliteli malları piyasadan kovar, düşük kaliteli malların piyasada alınıp satılmasına yol açar.

Bu konuyu açıklamak için yerel pazarlarda belli zamanlarda satılan civcivler örnek olarak gösterilebilir. Civcivler genelde yumurta veya beyaz et üretimi için gerekli piliçleri yetiştirmek için üreticilerce piyasaya sunulurken bir şekilde sadece dişi olanların daha verimli olduğu sonucuna varılmaktadır. Erkek civcivler bilgili kişiler tarafından tespit edilip yerel pazarlarda, civcivin cinsini ayırt etmeye yarayan bilgiye sahip olmayan kişilere satılmaktadır. Erkek civcivlerin fiyatı dişilere göre daha düşük belirlendiği için dişi civcivlerin de satıldığı pazarda bu düşük fiyattan dişi civcivlerini satmak istemeyen civciv sahipleri hayvanlarını pazardan çekeceklerdir. Bu durumda da sadece erkek olanlar mübadeleye konu olacaktır. Civcivleri satın alanlar ancak birkaç ay sonra aldıkları malın bekledikleri gibi olmadığını anlayacaklardır.¹⁵⁵

Piyasada hangi mal mübadele edilirse edilsin eğer asimetrik bilgi söz konusu ise, yüksek kaliteli mallar piyasadan dışlanacak ve düşük kaliteli mallar piyasada mübadeleye konu olacaktır. Bu durumda tüketiciler kaliteli mal ve hizmetlerden mahrum kalacaktır.

5.3. Emek Piyasası

Emek piyasası rekabetçi piyasa olduğunda, çalışmak isteyen herkes, kendi marjinal ürününe eşit ücret üzerinden iş bulabilir. Ancak birçok ülkede işsizlik oranları oldukça yüksektir ve insanlar ciddi bir şekilde iş aramaktadır.

¹⁵⁵ Kemal YILDIRIM, Rana EŞKİNAT ve Ali KABASAKAL, a.g.e.,s. 278.

Emek klasik teorinin varsaydığı gibi homojen değildir. Doktor, mühendis, avukat gibi birçok meslekte çalışan insanlar birbirlerinden farklı beceri ve yeteneklere sahiptir. Kişiler sahip oldukları beceri ve yetenekleri konusunda bilgiye sahipken onları istihdam etmeyi düşünenler bunu önceden bilemezler. Emek piyasasında asimetrik bilginin olduğu bu durumu önlemek için diploma ve sertifika sistemi geliştirilmiştir. Mesleğini gerçekleştirmek isteyen kişi gerekli eğitimi alıp sertifika veya diplomasını elde edecek, işverenler de bu belgeleri göz önüne alarak kişileri istihdam edeceklerdir. Böylece asimetrik bilgi simetrik hale gelecektir.¹⁵⁶

5.4. Menkul Kıymetler Piyasası

Bazı Yeni Keynezyen iktisatçılara göre menkul kıymetler piyasası ikinci el araba piyasasına benzemektedir. Tahvil ve hisse senetleri piyasasında, ikinci el araba piyasasına benzer eğilimler gözlenmektedir. Örneğin, hisse senetlerine yatırım yapmak isteyen bir kişi, firmaların karlılık ve risk durumlarını tam olarak bilemez. Bu durumda firmaların ihraç ettiği senetler için kendince uygun olan bir fiyat belirlemeye çalışır. Bu fiyat kötü firmaların ihraç ettiği senetlerin fiyatından yüksek iyi durumda olan firmaların ihraç ettiği senetlerin fiyatından düşük olacaktır.¹⁵⁷

Potansiyel bir menkul kıymet yatırımcısı, beklenen kazançları yüksek ve riskleri düşük olan ‘iyi’ firmaların hisse senetleri ile beklenen kazançları düşük ve riskleri yüksek olan ‘kötü’ firmaların hisse senetlerini birbirinden ayıramayabilir. Böyle bir durumda, menkul kıymet yatırımcısı, iyi firmaların hisse senetlerinin yüksek fiyatı ile kötü firmaların hisse senetlerinin düşük fiyatı arasındaki bir fiyattan hisse senedi almak ister. Ancak, iyi firmaların sahipleri ya da yöneticileri, menkul kıymetlerini bu fiyattan satmaya razı olmazlar. Bunun nedeni, onların firmayla ilgili olarak potansiyel yatırımcıdan daha fazla bilgi sahibi (saklı enformasyon) olmaları ve firmalarının gerçekten iyi bir pozisyonda olduğunu bilmeleridir. Alıcının teklif ettiği fiyat, firma menkul kıymetlerinin gerçek (olması gereken) değerinin altındadır. Dolayısıyla bu fiyattan satış mümkün değildir. Bu durumda, piyasada menkul

¹⁵⁶ Kemal YILDIRIM, Rana EŞKİNAT ve Ali KABASAKAL, a.g.e.,s. 279.

¹⁵⁷ Osman Z. ORHAN ve Seyfettin ERDOĞAN, **Para Politikası**, Kocaeli Üniversite Yayınları, İstanbul, 2003, s. 219.

kıymetlerini satmak isteyenler sadece kötü firmalar olacaktır. Çünkü alıcının teklif ettiği fiyat, onların menkul kıymetlerinin gerçek değerinin üzerindedir. Kötü firmaların sahiplerinin ya da yöneticilerinin, menkul kıymetlerini satmak için aşırı ısrarcı bir tutum izlemeleri, potansiyel yatırımcılara bu menkul kıymetlerin gerçek değerleri hakkında işaretler verecek ve onlar da bu piyasada yatırım yapmaktan vazgeçecektir.¹⁵⁸ Bu durumda menkul kıymetler piyasasının işleyişinde aksaklıklar ortaya çıkacak, firmaların sermaye artırma istekleri olumlu sonuçlanmayacaktır.

Menkul kıymet piyasasında tahvil satın almak isteyen bir yatırımcı da aynı problemle karşılaşabilir. İyi ve kötü firmaların tahvillerini ayırt edemeyen yatırımcı, eğer faiz oranı, firmaların ortalama geri ödenmeme riskini karşılamaya yetecek kadar yüksek ise, tahvil satın almak isteyecektir. Fakat iyi firmaların sahipleri, bu faiz oranının kendilerinin ödemesi gereken orandan çok yüksek olduğunu fark ederek, tahvil piyasasından borçlanmaya yanaşmayacaklardır. Bu durumda, piyasada sadece borçlanmak isteyen kötü firmaların tahvilleri kalacaktır. Ancak, menkul kıymet yatırımcıları kısa sürede bunu anlayacaklar ve tahvillere yatırım yapmaktan vazgeçeceklerdir. Bu durumda piyasada çok az sayıda tahvilin satılacak ve firmalar için tahvil ihracı yoluyla fon sağlama imkanı azalacaktır.¹⁵⁹

Piyasaların etkin bir şekilde çalışması için asimetrik bilgi sorunun ortadan kaldırılması gerekmektedir. Menkul kıymetler piyasasında da yatırım yapmak isteyenler iyi firmalar ile kötü firmaları ayırt edecek tam bilgiye sahip olduklarında, iyi firmaların ihraç ettikleri senetlerin gerçek değerini verme konusunda istekli olacaklardır. Böylece piyasada iyi firmalar da yer alacak verimli yatırımların finansmanı için gerekli kaynaklar kolaylıkla bulunacaktır.¹⁶⁰

Kredi piyasasında ters seçim, ahlaki tehlike ve temsilcilik sorunu gibi asimetrik bilgiden kaynaklanan sorunlar, finansal piyasaların verimli yatırımların finansmanı için gereken aracılık işlevlerini yerine getirmemesine neden olmakta; bu da finansal krizlere ve ekonomik dalgalanmalara neden olmaktadır. Bu nedenle

¹⁵⁸ Frederic S. MİSHKİN, **a.g.e.**, s. 166.

¹⁵⁹ Frederic S. MİSHKİN, **a.g.e.**, s.s.166-167.

¹⁶⁰ Osman Z. ORHAN ve Seyfettin ERDOĞAN, **a.g.e.**, s.220.

Stiglitz ve Weiss'in 1981'de yaptıkları çalışmada da ifade ettikleri gibi asimetrik bilgiden kaynaklanan ters seçim ve ahlaki tehlikenin varlığı durumunda piyasada denge bir çeşit tayınlamayı (rationing) içermektedir. "Kredi Tayınlaması Teorisi" olarak adlandırılan bu teori sekizinci bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

6. ASİMETRİK BİLGİ VE FİNANSAL KRİZ

TBS'nin mevcut sorunlarının yanında uygulamaya konulan *mevduat sigorta sisteminin neden olduğu ahlaki tehlike* sorunu, bankaların kredi, faiz oranı, likidite ve döviz kuru riskinin artmasına neden olmuştur. Yüksek oranda risk üstlenerek faaliyet gösteren bankalar da bankacılık sektöründe krizlerin oluşumunu hızlandırmıştır.

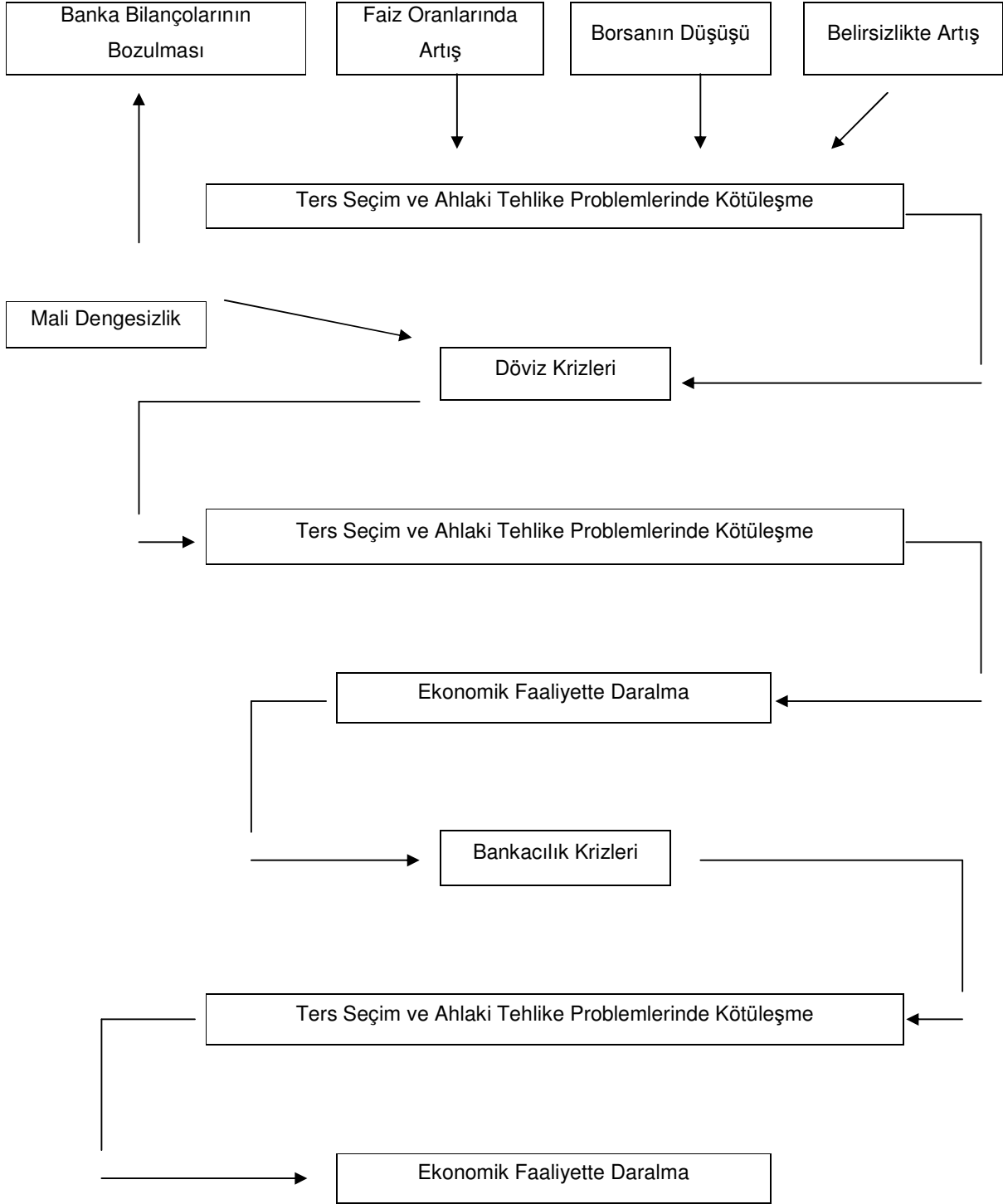
Mishkin, asimetrik bilginin yol açtığı ahlaki tehlike ve ters seçim problemlerini, gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bankacılık krizlerini ve finansal krizleri analiz etmekte kullanmıştır. Ona göre asimetrik bilgi finansal sektörün etkin çalışmasını engellemektedir. Mali açıdan sorunlu olan ve kredi tayınlamasını zamanında ve gerektiği şekilde yapamayan bankalar faaliyette bulunmaya devam ettiği takdirde sağlıklı bankacılık faaliyetinde bulunanların faaliyet alanları daralacaktır. Aşırı risk alarak faaliyette bulunan ve faaliyetleri sonucunda ödeme güçlüğü yaşayan finansal kurumlar, sistemde zaten var olan ahlaki tehlikeyi artırma pahasına, daha büyük kredi riski üstlenmekte ve maliyetine bakmaksızın likit kalmaya çalışmaktadır.¹⁶¹

Mishkin, finansal istikrarsızlığa yol açan dört faktör belirlemiştir. Bunlar:

- Banka bilançolarının bozulması,
- Faiz oranlarındaki artış,
- Menkul kıymet borsalarının çöküşü,
- Belirsizlikteki artıştır.

¹⁶¹ Frederic S. MİSHKİN, **The Economics of Money, Banking and Financial Markets**, Argosy Publishing,, Seventh Edition, United States of America, 2004, s.s. 189-198.

Mishkin' e göre gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde finansal istikrarsızlığın ortaya çıkış nedenleri, biçimleri ve yayılışı farklılık göstermektedir. Mishkin, gelişmekte olan ülkelerde finansal istikrarsızlığın ortaya çıkışını ve yayılma sistemini Şekil 1'deki gibi göstermektedir.

Şekil 1: Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Oluşum Süreci

Kaynak: Frederic S. MİSHKİN(2004), a.g.e., s.196.

Mali piyasalarda belirsizliğin artması, beklentilerin kötüleşmesi, faiz oranlarında ya da döviz kurlarında aşırı yükselmelerin oluşması gibi nedenlerle dengesizliklerin artması mali piyasaların temel unsurlarından biri olan bankacılık sektörünü etkilemekte ve banka bilançolarının bozulmasına neden olmaktadır. Bankalar tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesini sağlayarak ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesine ve ekonomik istikrarın sağlanmasına katkıda bulunurlar. Mali dengesizlikler nedeniyle bankaların kredi verme faaliyetleri sınırlandırıldığında ekonomik büyüme, kalkınma ve istikrar da sınırlanmış olmaktadır. Başka bir ifadeyle, bilançoları bozulan bankalar rasyonel olmayan faaliyetlerde bulunup ahlaki tehlike ve ters seçimin oluşmasına neden olmakta ve nihai olarak genel ekonomik faaliyet azalmaktadır.

Artan faiz oranlarında kredi almak isteyen yatırımcılar genellikle riskli yatırım projelerine sahip olan yatırımcılardır. Bu nedenle faiz oranları yükseldiğinde bankalar kredi tayinlemesine gitmektedir. Ancak kredi tayinlemesi yapmayan ve yüksek faiz oranlarından kredi vermeye devam eden bankaların, ters seçim ve ahlaki tehlike sorunları nedeniyle, beklenen karları azalacaktır. Diğer taraftan, fonların riskli yatırımların finansmanı için kullanılması nedeniyle başarı olasılığı yüksek olan verimli yatırımların finansman imkanı daralacağı için ekonomik aktivitede daralma meydana gelecektir.

Mali sistem içinde borç alan kesimin bilançolarında meydana gelen bozulmalar ters seçim ve ahlaki tehlike sorunlarını artırmaktadır. Yatırım harcamaları için banka kredilerini kullanan firmalar genellikle hisse senetlerini teminat olarak göstermektedir. Hisse senetlerinin fiyatlarında düşüş meydana geldiğinde verilen teminatın değeri kullanılan kredi miktarının altına düştüğünde kullanılan kredinin geri dönmeme olasılığı artacaktır.

Finansal sistemde belirsizliğin artması, hem tasarruf sahibinin hem de fon sağlayan kurumların doğru tercih yapmasını engelleyecektir. Tasarruflarının geleceğinden emin olmayanlar birikimlerini mali sisteme aktarmaktan çekinecek, fon sağlayan kurumlar da kredi riskini doğru ölçemeyeceklerdir. Belirsizliğin artması

asimetrik bilgiyi beraberinde getirecek bu da tasarruf miktarını azalttığı gibi fon kullandırımını da azaltarak ekonomik faaliyeti daraltacaktır.

7. ASİMETRİK BİLGİ PROBLEMİNİ ÖNLEMeye YARDIMCI OLACAK YOLLAR

Asimetrik bilgi birçok piyasada değişik şekillerde ortaya çıkabilir. İkinci el piyasadan araba satın alındığında, farklı risk düzeylerindeki firmalara kredi verildiğinde, hissedarlara ve yöneticilere firmayı temsil yetkisi verildiğinde, bilgisiz yatırımcılarla bilgili yatırımcılar aynı piyasada menkul kıymet yatırımı yaptığında, farklı risk özelliklerine sahip yatırımcılar sigortalandığında asimetrik bilgi söz konusudur. Bu durumların tümünde ürünün kalitesi konusunda satıcılar alıcılara göre daha fazla bilgiye sahiptir. Eğer satıcılar alıcılara ürün konusunda tam bilgi vermiyorsa düşük kaliteli ürünler yüksek kaliteli ürünleri piyasadan kovacaktır dolayısıyla piyasa başarısızlığı ortaya çıkacaktır.

Finansal piyasalarda eksik bilgiden kaynaklanan asimetrik bilgi sorunu, piyasaların etkin bir şekilde çalışmasını engellemekte, piyasaların karlılığını ve verimliliğini düşürmektedir. Kredi piyasalarında tam ve mükemmel bilginin olmaması kredilerin etkin bir şekilde dağılımını engellemektedir. Başka bir ifadeyle krediler verimli yatırımların finansmanı için kullanılamamakta, yatırımların aksamasından dolayı ekonomik büyüme de olumsuz etkilenmektedir. Finansal piyasaların asimetrik bilginin varlığından dolayı etkin çalışamayacağını, dolayısıyla asimetrik bilgiden kaynaklanan bir kriz olasılığının artacağını söylemek de yanlış olmayacaktır. Bu gibi önemli sorunlar asimetrik bilgi problemini önlemeye yardımcı olacak yolların önemini arttırmaktadır.

Asimetrik bilginin varlığından kaynaklanan sorunları önlemenin yolu, bilgiyi simetrik hale getirmektir. Bilginin simetrik hale getirilmesi demek, bir tarafın bildiğini karşı tarafın da bilebilir hale gelmesini sağlamak demektir. Bilgi

simetrikleştirildiği takdirde alıcı ve satıcının bilgileri hemen hemen aynı olacağı için aldatılma riski ortadan kalkacaktır.¹⁶²

Kredi piyasasında asimetrik bilgi sorununun tek bir çözümü yoktur. Ancak yapılacak düzenlemelerin asıl amacı bilgiyi arttırmaya ve herkese eşit dağılımını sağlamaya yönelik olmalıdır. Asimetrik bilgi problemini ortadan kaldırmak için *devlete* düşen görev, arz edicilerin piyasaya verdiği bilgiyi ve bu bilginin miktarını kontrol etmek, düzenlemek ve belli kuralları oluşturmak olacaktır.

Asimetrik bilgiyi önlemenin bir yolu, *özel bilgi üretimi ve satışı*dır. Özel şirketler (örneğin, derecelendirme kuruluşları) menkul kıymet ihraç eden kurumlarla ilgili bilgileri yayınlamak müşterilerine satabilirler. Ancak, bu yöntem 'bedavacılık' sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu hizmetler için ödeme yapmamış olan bazı kişiler de, bu şirketlerin hizmetlerinden yararlanabilirler. Böyle bir şirketin müşterisinin aldığı yatırım kararı, bu hizmet için hiçbir bedel ödemiş olan bedavacı tarafından aynen uygulanabilir. Herkesin bu şekilde davranabileceği düşünülürse, sonuç gerçek değerinin altında işlem gören bir menkul kıymetin fiyatının aniden yükselmesi ve zamanla piyasada yatırım yapılacak menkul kıymetin kalmaması olacaktır.¹⁶³ Bu durumda özel bilgi üretimi ve satışı anlamını yitirmektedir çünkü bu hizmetler için ödeme yapanlar artık bir şey kazanamadıklarını ve bu hizmetleri üretenler de satamadıklarını görecektir. Dolayısıyla özel enformasyon üretiminin ve satışının, asimetrik enformasyon problemine tam ve mükemmel değil kısmi bir çözüm getireceği söylenebilir.

Asimetrik bilgiyi ve asimetrik bilginin neden olduğu etkisizliği önlemenin bir diğer yolu, piyasada bilgiyi arttırmaya yönelik *kamu düzenlemeleridir*. Bunlar, mali tabloların belli standartlara göre düzenlenmesi ve periyodik olarak halka açıklanma zorunluluğunun getirilmesi şeklindeki uygulamalardır.¹⁶⁴ Ancak piyasada bilgiyi arttırmaya yönelik kamu düzenlemelerinin de soruna tam bir çözüm getiremeyeceğini söylemek gerekir. Firma yöneticilerinin ve sahiplerinin şirket

¹⁶² Mustafa ACAR, **a.g.m.**, s. 135.

¹⁶³ Frederic S. MİSHKİN, **a.g.e.**, s. 167.

¹⁶⁴ Frederic S. MİSHKİN, **a.g.e.**, s. 168.

hakkında her zaman daha fazla bilgileri vardır ve bu bilgiler açıklanmamış olabilir. Kötü firmaların kendilerini iyi firmalara benzeterek yatırımcıları yanıltmak istemeleri mümkündür. Bu nedenle de, her zaman kendileri ile ilgili yanlış bilgi verme ihtimalleri vardır. Dolayısıyla kamu düzenlemeleri de yetersiz kalmaktadır.

Asimetrik bilgiden kaynaklanan sorunları önlemenin bir diğer yolu da, **markalı malların satışının yaygınlaştırılması**dır. Bu durumda her marka belli bir kaliteyi temsil edeceği için tüketici piyasada karşılaştırma yapma imkanına kavuşacaktır.¹⁶⁵

Tüketicie tam bilgi sunmadaki en zahmetsiz yöntemlerden birisi **garanti vermektir**. Firmalar ürünlerine garanti vererek malların kalitesi hakkında tüketicilere ikna edici bilgileri sunabilirler. Garantili ürünler, riskin alıcı tarafından değil, satıcı tarafından üstlenilmesini sağlar. Garanti sayesinde firmalar ürünlerinin kalitesini ispat etmelerinden dolayı daha yüksek fiyat talep etme imkanına da kavuşurlar. Ancak garantinin etkin sonuç verebilmesi için sadece alıcının kullanımına bağlı olmayan durumların garanti içinde olması gerekmektedir. Aksi takdirde alıcıların malları dikkatsizce kullanması sonucunda ortaya çıkacak arıza ve problemleri de kapsayan garanti ahlaki tehlike sorununu da ortaya çıkarabilir.¹⁶⁶

Eksik bilgi, kredi piyasalarında da benzer sorunları ve çözüm yollarını beraberinde getirmektedir. Fakat bankaların bu piyasada diğer aracılara göre üstün konumları, asimetrik bilgi ve bağlı sorunlarının hafifletilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ters seçim sözleşme öncesinde, ahlaki tehlike ise sözleşme sonrasında karşılaşılan bir sorundur. Dolayısıyla kredi piyasasında ters seçim sorununun çözümü, kredi talep edenler hakkında kapsamlı bir **istihbaratı** gerektirirken, ahlaki tehlike sorununun çözümü müşterinin krediyi aldıktan sonra iyi **izlenmesini** gerektirmektedir.

¹⁶⁵ George AKERLOF (1970), **a.g.e.**,s. 243.

¹⁶⁶ Kemal YILDIRIM, Rana EŞKİNAT ve Ali KABASAKAL, **a.g.e.**,s.s. 282-283.

Bankalar kredi almak için başvuruda bulunanları sıkı bir incelemeye tabi tutmaktadır. Müşterinin incelenmesi işlemlerinde, özel bilgi üreten kuruluşların verileri kullanılabilmesi gibi, bankaların kendi istihbarat birimlerinden elde ettikleri bilgiler de kullanılabilir. Banka, bir finansal aracı olarak bilgi üretimi konusunda uzmanlaşmış bir kurumdur. Bu özellikleri, bankalara kredi işlemlerinden kar sağlama imkanı vermektedir. Ürettikleri bilgiyi kullanarak, kredi riski iyi olan firmaları kredi riski kötü olan firmalardan ayırabilen bankalar, iyi firmalara mudilerine verdikleri faiz oranından daha yüksek oranlarda kredi açabilmekte ve aradaki farktan yararlanmaktadır. Bankaların ürettikleri enformasyondan kar sağlamalarının sebebi, kendilerine yatırılan fonlarla açık piyasadan menkul kıymet almak yerine özel olarak kredi vermeleri ve bu sayede bedavacılık problemlerinden kurtulmalarıdır.¹⁶⁷

Bankalar, kredi verdikten sonra da müşterilerini izleyerek kredinin amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını kontrol etmek isterler. Bankaların ahlaki tehlikeyi önlemeye yönelik bu çabaları, kredi sözleşmelerine çok detaylı hükümlerin konulması ve bu yolla sözleşmelerin bağlayıcılığının sağlanması şeklinde olmaktadır.¹⁶⁸ Bankaların organizasyon yapılarında müşterileri izlemek amacıyla kurulmuş birimler bulunmaktadır. Ancak, bunlar maliyetsiz değildir. Krediyi veren banka, sözleşmedeki hükümlerden birinin ihlal edildiğini fark ettiği anda bu durumu mahkemede kanıtlayamayabilir veya yasal süreç uzun zaman alabilir. Sözleşmelerin bağlayıcılığının sağlanmasına ilişkin maliyetlerin azaltılması amacıyla bankalar oldukça basit ve ihlali mahkemelerde kolay kanıtlanabilecek sözleşmeler hazırlamayı tercih ederler. Kredilerin vadeleri kısa tutulabilir ve uzun vade yerine sık aralıklarla yenilenen krediler açılabilir.

Kredi piyasasında ödünç verenler açısından geri ödenmeme riskini azaltan bir yöntem de *borçludan teminat alınması*dır. Banka, verdiği bir kredinin geri ödenmemesi halinde bu teminatı kullanarak söz konusu kredi üzerindeki kaybını telafi edebilir. Teminat, kredi sözleşmelerinin önemli bir unsurudur. Teminatla kredi almak hem daha kolay hem de daha ucuzdur. Banka açısından kredinin geri

¹⁶⁷ Frederic S. MİSHKİN, a.g.e., s.s. 167-168.

¹⁶⁸ İzak ATİYAS, Hasan ERSEL ve Emin ERTÜRK “Türk Bankalarında Müşteri Deseni ve Kredi Tayınlaması”, T.C.M.B. Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2, Temmuz 1993, s. 3, <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/9301tur.pdf>, Erişim: 20.10.2007.

ödenmemesi ihtimaline karşı bir güvence olan teminat, ahlaki tehlikenin önlenmesine de yardımcı olmaktadır. Firma varlıkları ve borçları arasındaki fark şeklinde tanımlanan *öz sermaye* de, kredi piyasasından fon temininde teminata benzer bir rol oynamaktadır. Öz sermayeleri yüksek olan firmalar, diğerlerine göre daha kolay ödünç bulabilirler. Bu firmaların aktifleri, aldıkları ödünçler için bir tür teminat görevi görmektedir.¹⁶⁹

Finansal piyasalara erişim konusunda büyük ve iyi bilinen şirketler, hem menkul kıymet hem de kredi piyasalarından yararlanmak bakımından diğerlerine göre daha avantajlıdır. İyi bilinen bir şirket, piyasada faaliyetleri ile ilgili olarak en çok bilgi olan şirkettir. Bu tür bir şirketin yatırımcılar ve ödünç veren kurumlar tarafından değerlendirilmesi çok daha kolaydır. Şirket ne kadar büyükse ve ne kadar uzun bir geçmişe sahipse, piyasada onunla ilgili mevcut bilgi de o kadar çok olacaktır. Böyle bir şirketin finansal piyasalardan fon temini imkanı da yüksektir çünkü yatırımcılar bu şirketin menkul kıymetlerini satın almaktan çekinmeyeceklerdir.¹⁷⁰

Firmaların kredi piyasasından fon temin etmeleri bağlamında önemli bir kavram da, *'itibar sermayesi'* kavramıdır. Firmalar, kredi piyasasındaki işlemlerinin bir defaya mahsus olmadığını ve bu piyasada uzun süre kalacaklarını düşünerek, davranışları ile itibar sermayesi oluşturmayı arzu edebilirler. Örneğin, bir firmanın geçmişinde aldığı borçları geri ödememek veya ödeyememek gibi bir kusuru yoksa bu durumda bankaların söz konusu firma hakkındaki değerlendirmeleri olumlu yönde olacaktır. Yine zaman içinde itibar kazanmış bir firmanın, bu itibarı sarsmayacak davranışlar göstermesi de bankalar açısından önemlidir. Özetle, firmaların piyasada bıraktıkları olumlu izlenimler, onların diğer firmalardan ayırt edilmesine yardımcı olmaktadır. Bu da, itibar sahibi bir firma için dış fon temin etme maliyetlerini azaltan bir gelişmedir.

Sigorta piyasalarında asimetrik bilgiden kaynaklanan sorunları önlemenin en açık yolu, sigortalanacak nesnenin gerçek değerinin işin uzmanları tarafından tam ve

¹⁶⁹ Frederic S. MİSHKİN, *a.g.e.*, s.s.170-171.

¹⁷⁰ M. Kutluğhan Savaş ÖKTE, *a.g.m.*, s.6.

kesin şekilde tespit edilmesi ve sigorta yaptırmak isteyen bireyin geçmişiyile ilgili sağlıklı bilgilere ulaşma imkanının geliştirilmesidir.

Sigorta yaptıranlara yönelik temel bilgilere tüm sigorta sistemi içerisinde yer alan şirketlerin ulaşabilecekleri *ortak bir bilgi alt yapısı kurulması* da önemli bir çözüm yoludur. Diğer yandan halen aracılık faaliyetleri yürüten sigorta acenteleri, brokırılar ve diğer sigorta aracıları ile bağımsız olarak çalışan eksperlerin yürüttükleri faaliyetlerinin düzgün işletilmesi, sigorta şirketleri ile elde etmiş oldukları bilgileri en hızlı bir biçimde iletmeleri, asimetrik bilgiden kaynaklı maddi ve istatistiksel veri kaybının önlenmesi için önemlidir.¹⁷¹

Asimetrik bilgi problemini önlemeye yardımcı olacak birçok yol vardır. Ancak bunların bir kısmı tam ve kesin çözüm üretmemekte kısmi yarar sağlamaktadır. Ayrıca bu çözüm yollarının hiçbiri asimetrik bilginin ortadan kaldırılmasında tek başına başarılı olamamaktadır. Yine de “özel enformasyon üretimi ve satışı” ile “kamu düzenlemeleri” piyasadaki bilginin arttırılmasına yönelik olan bu çözümlerin en önemlileri olarak kabul edilebilir.

Ayrıca, kredi piyasalarında faaliyet gösteren bankalar özel konumlarından dolayı diğer kurumlara göre avantajlıdır. Bankalar, kendi istihbarat birimleri sayesinde asimetrik bilgi problemini en aza indirebilmekte; teminat istenmesi, risk primi uygulaması, bağlayıcı sözleşmeler düzenlenmesi gibi yöntemleri kullanabilmekte; itibar sermayesi ve öz sermaye yüksekliği gibi koşulları arayabilmektedir. Ayrıca yapılacak yatırımın bir kısmının müşteri tarafından karşılanarak kalan kısmının banka kredisi ile tamamlanması zorunluluğunun getirilmesi ve alınan kredinin geri ödenmemesi durumunda borçluya hiçbir şekilde anlayış gösterilmeyeceği şeklinde katı bir anlayışın oluşmasını sağlamak gibi yöntemler de kullanılabilir.

Uygulamaya konulan *Basel II standartlarının* da bankacılık sektöründe asimetrik bilgiden kaynaklanan sorunların azalmasına önemli katkılar sağlamıştır.

¹⁷¹ Balkır DEMİRKAN, a.g.m.,s. 136.

1974 yılı sonunda Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank For International Settlements-BIS) nezdinde “Bankacılık Düzenleme ve Denetim uygulaması Komitesi” adında bir komite oluşturulmuştur. Komiteye üye ülkeler, hem kendi merkez bankaları hem de bankacılık denetiminde resmi sorumluluğu olan kurumlar tarafından temsil edilmektedir. BIS, uluslararası bankalar, yerel bankalar ve yerel otoritelerle çalışarak, onların da görüş ve önerileri doğrultusunda, bankacılık sektörü için ortak standartların belirlenmesi, uygulanması ve test edilmesini amaçlamaktadır. Basel Komitesi, resmi olarak kanun ve kurallar koyma yetkisine sahip olmamakla birlikte, bankacılık sektörü düzenlemeleri ile ilgili tasarı ve teklifler üreterek bunları tartışmaya açabilmektedir. Düzenlemeleri tavsiye niteliği taşımaktadır. Ancak düzenlemelerine uymayan ülkelerin bankacılık sistemleri, uluslararası platformda dışlanmakta, risk primleri de olumsuz yönde etkilenmektedir.¹⁷²

Bankacılık sektörüne yönelik düzenlemelerin ilki, 1988 yılında yayınlanan Basel I Uzlaşısı’dır. Bankacılık sektöründeki ilk sermaye standardını oluşturan söz konusu Uzlaşısı ile uluslararası alanda faaliyet gösteren bankaların varlıkları ile tuttukları sermaye arasında risk esasına dayalı bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Basel I, bir bankanın batması halinde mevduat sahiplerinin karşılaşılabileceği maliyetleri en aza indirmek için asgari olarak tutulması gereken sermaye üzerinde odaklanmıştır.¹⁷³

Basel I, eksikleri nedeniyle birçok eleştiriyle karşılaşmış, bu eksiklerin giderilmesi amacıyla yeni bir bankacılık sermaye standartları taslağı (Basel II) Basel Komitesi tarafından 1999 yılında tartışmaya açılmış ve 26 Haziran 2004 yılında kabul edilip yayınlanmıştır.¹⁷⁴

Basel Komitesi’nin çalışmaları temel olarak bankalarda risk yönetimine odaklanmaktadır. Bankacılık sisteminde bilinçli bir risk yönetimi kültürü

¹⁷² Mustafa ATİKER, “Basel I ve Basel II”, **Bilgi Raporu**, Konya Ticaret Odası Etüd Araştırma Servisi, Sayı:2005-41/08, 2005, s.1. <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/BASEL.pdf>, (Erişim:20.01.2008)

¹⁷³ Mustafa ATİKER, **a.g.m.**, s.1.

¹⁷⁴ Suat TEKER, K. Evren BOLGÜN ve M. Barış AKÇAY, “Banka Sermaye Yeterliliği: Basel II Standartlarının Bir Türk Bankasına Uygulanması”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C:3, S:12, Bahar 2005, s.42, <http://www.e-sosder.com/Dergi/1204-TEKER.pdf>. (Erişim:25.01.2008)

oluşturulmaya çalışılmakta ve böylece; bankacılık sisteminin çok daha verimli hale geleceği, piyasanın korunması yolunda daha doğru bir yapının oluşturulacağı, niteliksel ya da sayısal herhangi bir sorun ortaya çıktığında bu sorunun risk yönetimi tarafından hızlı bir şekilde teşhis edilebileceği öngörülmektedir. Basel II düzenlemesi ile temel olarak risk duyarlılığı daha fazla olan ve daha esnek bir yapının oluşturulması, sermaye gereği hesaplamasında risk duyarlılığının artırılması, düzenleyici yükümlülüklerde teşviklerin ve uyumluluğun artırılması amaçlanmaktadır.¹⁷⁵

Türk Bankacılık Sistemi'ndeki bankalar, 2004 yılından itibaren Basel II'ye uyum çerçevesinde modern risk yönetim sistemleri kurma yolunda gerekli hazırlıkları yapmışlardır. Risk yönetimine ilişkin olarak bankalar çok ciddi kaynaklar ayırmış, önemli uluslararası uzmanlıktan da yararlanmışlardır.¹⁷⁶ Basel II'nin getirdiği düzenlemeler TBS'nde 2007 yılında yürürlüğe girmiştir. Böylece Basel II ile yeniden formüle edilen sermaye yeterliliği rasyosuna* göre tüm bankalar minimum sermaye yeterliliğini sağlamak zorundadır.

Söz konusu Basel II düzenlemesi ile getirilen standartlara uyulması, bankacılık sektöründe asimetrik bilgidan kaynaklanan sorunların azalmasına önemli katkılar sağlanmıştır. Düzenleme, borçlu-kredi kalitesine verilen önemi arttırmış ve kurallara uygun bir kredi kültürünün oluşmasını sağlamıştır. Farklı risk ölçüm yöntemleri geliştirilmiş ve ülke, banka ve şirketler için kredi notlarına göre risk ağırlıkları belirlenmiştir.

Bankaların kendi bünyelerinde risk derecelendirme sistemleri kullanabilmeleri için “içsel derecelendirme metodu” geliştirilmiştir. Böylece bankalar kredi verecekleri müşterilerinin kredi notuna göre risk ağırlığı belirleyerek “iyi”, “riskli”, “az riskli” gibi kavramlarla fiyatlama yapacaklardır. Risk odaklı kredi fiyatlamasında kullanılan kredinin türü, vadesi, verilen teminat ve kredi notu gibi

¹⁷⁵ Ersin ÖZİNCE, “Finansal İstikrar, Basel II ve Bankalar Açısından Etkileri”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:53, 2005, s.19, <http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi53/Finansalistikrar.pdf>.(Erişim:26.01.2008)

¹⁷⁶ Ersin ÖZİNCE, **a.g.m.**, s.19.

*[Özsermaye/ [Risk Ağırlıklı Aktifler + (Piyasa Riskleri+Operasyonel Riskler)*12,5]>= %8]

çeşitli kriterler kredinin fiyatına yansıtılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, iyi ve kötü müşteri ayrımı yapılarak riski düşük müşterilere düşük, riski yüksek müşterilere daha yüksek faiz oranı uygulanarak asimetrik bilgiden kaynaklanan ters seçim sorunu önlenmiş olmaktadır.

TBS'nde faaliyette bulunan *Özel Finans Kurumları*'nın (Katılım Bankaları) karakteristik yapısı ve faaliyet şekli de asimetrik bilgiden kaynaklanan ahlaki tehlikeyi önlemektedir. İhtiyaç duyduğu her türlü emtia, gayrimenkul ve hizmetleri temin etmek için Özel Finans Kurumları'ndan kredi almak isteyen bir işletmeye, Katılım Bankası tarafından herhangi bir ödeme yapılmamakta, söz konusu ihtiyaçların bedeli direkt olarak satıcıya ödenmekte ve bunun karşılığında işletme borçlandırılmaktadır. Benzer bir durum bireysel krediler için de geçerlidir. Araç, konut gibi bireysel ihtiyaçlar için gerçek kişi alıcıların doğrudan satıcılardan aldıkları mal veya hizmet bedelinin Katılım Bankası tarafından müşteri adına satıcıya ödenmesi, karşılığında alıcının borçlandırılması söz konusudur. Bankalar bireysel müşterilerine nakit olarak kredi kullanılabılırken, katılım bankaları kredi kullanıcısına hiçbir şekilde nakdi ödeme yapmaz. Müşterisinin almak istediği malın satıcısına ödemeyi direkt kendisi yapar. Bununla birlikte, bireysel tüketici kredisinde, bireysel müşterinin basiretli davranması şartı da aranır, sözgelimi iki tane buzdolabı, üç tane televizyonu kredilendirmek isteyen bireysel müşterinin kredi teklifi, bireysel krediler tahsis uzmanı tarafından reddedilecektir.¹⁷⁷

Katılım Bankaları'nın kredilere yönelik olarak uygulamış oldukları bu sistem, kredi müşterilerinin beklenmeyen bir davranış içine girmesini engellemekte, riskli yatırımlara yönelme tehlikesini ortadan kaldırmakta ve böylece ahlaki tehlikeyi önleyerek kredilendirme sürecinin bankalar ve müşteri açısından daha sağlıklı hale gelmesine imkan vermektedir.

¹⁷⁷ Mehmet Fehmi EKEN, **Faizsiz Bankacılık Modelleri ve Türkiye Uygulamaları**, T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Haziran 2005, s.s.4-5, http://www.tkbb.org.tr/index.php?option=com_doqment&cid=15&Itemid=813. (Erişim:30.01.2008)

8. ASİMETRİK BİLGİ PROBLEMİNİ ÖNLEMELİK İÇİN ÖNERİLEN “KREDİ TAYINLAMASI TEORİSİ”

Genel olarak *krediyi tayına bağlamayı*, borç almak isteyenlerin bankaların mevcut faiz oranından borçlanmak istedikleri halde, bankaların verecekleri krediyi sınırlandırmaları şeklinde tanımlamak mümkündür.¹⁷⁸ Hodgman ise *kredi tayinlamasını*, kredi arz eden finansal kurumların kar maksimizasyonu amacını gerçekleştirmek için rasyonel olarak aldıkları karar olarak ifade etmektedir.¹⁷⁹ Hodgman, kredi talebi fazlasıyla karşılaşan bankaların kredi faiz oranlarını yükseltmemelerinin nedeni olarak *geri ödememe riskini* gösteren ilk kişi olması dolayısıyla önemlidir. Makro ekonomik açıdan kredinin tayına bağlanması para politikasının önemli ek bir kanalıdır.

Gerçek hayatta kredi veren kurumlar, kredi talep edenlerin mali yapısı hakkında bilgi toplamak zorundadırlar. Kredi verenler ile kredi talep edenler arasındaki asimetrik bilginin varlığı rasyonel kararlar alınmasını engelleyecektir. Kredi tayinlaması konusuna *bilgi* çerçevesinde değinen ilk araştırmacılar Jafee ve Russell ile Stiglitz ve Weiss olmuştur.

Kredi piyasalarında kredi tayinlamasına gidilmesinin nedeni ters seçin ve ahlaki tehlikedir.¹⁸⁰ Kredi tayinlamasının nedeni, ticari kredi faiz oranında ticari krediler için bir talep fazlasının olmasıdır.¹⁸¹ Fon arzı üzerinde beklenen getirisini maksimize eden bir bankacı kredi tayinlaması yapacaktır.¹⁸² Bankanın kredi tayinlaması yapması durumunda mevcut faiz oranından borç almak isteyen kişi istediği kadar kredi alamamaktadır. Bir banka borç verdiği zaman borçlu bu borcunu ödeyeceğine dair bir sözleşme yapar yani söz verir. Fakat banka açısından bu borcun yerine getirilip getirilmeyeceği konusunda bir kesinlik yoktur. Eğer borç alan aldığı

¹⁷⁸ Rudiger DORNBUSCH ve Stanley FİSCHER, **Macroeconomics**, Sixth Edition, McGraw - Hill, Inc, New York, 1994, s.350.

¹⁷⁹ Donald R. HODGMAN, “Credit Risk and Credit Rationing”, **The Quarterly Journal of Economics**, Vol: 74, No:2 , May 1960, s.s. 258-278.

¹⁸⁰ Joseph E. STİGLİTZ ve Andrew WEİSS, **a.g.m.**, s.393.

¹⁸¹ Dwight M. JAFFE ve Franco MODİGLİANİ, "A Theory and Test of Credit Rationing”, **American Economic Review**, Vol: LIX, No:5, December 1969, s. 851.

¹⁸² Marshall FREMIER, Myron GORDON, “ Why Bankers Ration Credit”, **Quarterly Journal of Economics**, 1965, s.398.

bu krediyi riski az olan yerlerde kullanacaksa yani bu yatırımcı risksiz biri ise borçlu tarafından verilen bu söz yerine getirilecektir. Fakat borç alan dürüst biri değilse bu verilen sözün banka için bir anlamı olmayacaktır. Sözleşmenin özelliği ve faiz oranının yüksekliği dürüst olmayan borçlunun bankaya olan zararını engelleyemeyecektir. Ayrıca faiz oranının fazla olmasının borçlu açısından hiçbir önemi olmadığı gibi bu faiz oranından borçlanmak için de çok istekli olacağı açıktır.

Kredi piyasalarında ters seçim durumunda genellikle borç almak isteyenler riski ve getirisi fazla olan yatırımlara yatırım yapan kişilerdir. Yani banka açısından riskli yatırımcılardır.¹⁸³ Ödünç verenlerin piyasayı dengeye getirmek için faiz oranlarını yükseltmek yerine, verdikleri kredi miktarını kısıtlamalarının nedeni *ters seçim* ve *ahlâki tehlikedir*. Ters seçimde ödünç verenlerin faiz oranını yükseltmeyip kredi tayinlamasını tercih etmelerinin sebebi, faiz oranı arttıkça daha çok sayıda riskten kaçınan bireyin borçlanma havuzundan çıkacak olmasıdır.¹⁸⁴ Ters seçim durumuyla karşılaşan bankalar, geri ödeme yeterliliği yüksek olanlar ile düşük olan müşterileri birbirinden ayıramamaktadır. Bu nedenle bankaların, tüm müşterilerine aynı oranda uyguladıkları faiz oranını arttırması durumunda riski düşük olan müşteriler bu faiz oranından borçlanmak istemedikleri için piyasadan çekileceklerdir. Ahlakî tehlike probleminde bankaların faiz oranlarını arttırmayıp kredi tayinine gitmelerinin nedeni ise, faiz oranı arttıkça yatırımcıların riskli projelere girme yönündeki teşviklerinin artacağı düşüncesidir.¹⁸⁵ Faiz oranlarının yükselmesi durumunda borç alan yatırımcılar, maliyetlerini karşılayabilmek için getirisi daha fazla olan ancak riski yüksek olan yatırımlara yönelme eğiliminde olacaktır.

Kredi tayinlamasına gidilmeyip faiz oranlarının yükseltilmesi durumunda geri ödememe riski fazla olan müşterilerin borç almak isteyeceklerinden dolayı bankaların beklenen karları azalacaktır. Bundan dolayı bankalar ayırt etme (Screening) araçlarını kullanarak iyi ve kötü müşterileri birbirlerinden ayırt etmeleri gerekmektedir.¹⁸⁶ Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, yüksek faiz oranları

¹⁸³ Frederic S. MİSHKİN, **a.g.e.**, s. 164.

¹⁸⁴ Olivier Jean BLANCHARD ve Stanley FISCHER, **Lectures on Macroeconomics**, The MIT Pres, 1989, s.480.

¹⁸⁵ Olivier Jean BLANCHARD ve Stanley FISCHER, **a.g.e.**, s.479.

¹⁸⁶ Joseph E. STİGLİTZ ve Andrew WEİSS, **a.g.m.**, s.393.

başarılı olacak yatırımların azalmasına neden olacaktır. Aynı zamanda yüksek faiz, başarı olasılığı düşük fakat başarılı olduğu takdirde getirisi fazla olan yatırımları da teşvik edecektir.

Stiglitz ve Weiss, asimetrik bilgi içeren piyasalarda kredi tayinlaması dengesini inceledikleri makalelerinde, bankaların ve bankalardan kredi talebinde bulunan kişilerin seçecekleri faiz oranı ve projelerle, karlarını maksimize etmeye çalıştığını ve bankaların da karını maksimize eden söz konusu faiz oranı üzerinden diğer bankalarla rekabet ettiklerini varsaymaktadır.

Stiglitz ve Weiss modellerinde, düşük ve yüksek riskli yatırımcılar arasında bir ayırım yapmak için faiz oranlarını ayırt etme aracı olarak kullanmışlardır. Modelde, her biri riskli bir yatırım projesine sahip çok sayıda girişimcinin olduğu varsayılmaktadır. Başlangıç sermayeleri aynı olan bu girişimcilerin projelerini gerçekleştirmek için kredi almaları gerekmektedir. Bu projelerin ortalama gelirleri aynıdır. Yani bankalar farklı ortalama gelirleri olan projeleri ayırma yeteneğine sahiptirler. Fakat bu projelerin riskleri farklıdır. Bankalar borç verdikleri kişilerin hareketlerini kesin olarak gözlemleyemedikleri için bu riskleri bilmemektedir. Dolayısıyla müşterilerin ödemeye istekli oldukları faiz oranı, ayırt etme aracı olarak kullanılmaktadır.¹⁸⁷

Ayrıca faiz oranları ile yatırımın başarı şansı arasında ters bir ilişki vardır. Bu da, yüksek faiz oranlarından ödünç almak isteyenlerin projeleri en riskli girişimciler olması anlamına gelmektedir. Girişimciler yüksek getiri peşindeyken, banka düşük getiri ihtimalinin arttığını görmektedir. Diğer bir ifadeyle, eğer banka kredileri arz ve talebe göre tahsis etmek isterse, faiz oranını yükselttiği zaman daha riskli bir kredi portföyü ile karşılaşacaktır. Böyle bir durumda, faiz oranını düşük tutarak krediyi tayinlaması bankanın lehinedir. Stiglitz ve Weiss modeli, banka açısından faiz oranını düşük tutup kredileri fiyat dışı bir mekanizmaya dayalı olarak tayinlamanın, faiz oranlarının yükseltilmesine göre daha fazla bir getiri beklentisine yol açacağını göstermektedir.

¹⁸⁷ Joseph E. STİGLİTZ ve Andrew WEİSS, **a.g.m.**, s.393-397.

Stiglitz ve Weiss, analizlerinde fon talep edenlerin bu fonları geri ödeme yeteneğinin ve yatırımların risk derecesini θ ile göstermişler ve fon talep edenlerin θ 'nün niteliğini bildiklerini bununla birlikte fon arz edenlerin θ 'nün niteliği hakkında tam bilgiye sahip olmadıklarını varsayımlardır. Ayrıca θ 'nün $F(\theta)$ gibi bir dağılıma sahip olduğunu ve fon arz edenlerin yalnızca bu F dağılımını bildikleri de varsayılmıştır. Bu dağılımın borçlu tarafından değiştirilemeyeceği de varsayımlar arasındadır. Fon talep edenler bu taleplerinin karşılığı olan r gibi bir maliyete katlanırlar. Fon arz edenler ise R gibi bir getiri elde etmektedirler. Yatırım hakkında bilgiye sahip olan sadece borç alan kişidir. Böylece fiyat mekanizması yolu ile etkin bir çözüme ulaşılması mümkün değildir. Bu durumda faiz oranlarının ayırt etme aracı olarak şu şekilde kullanılması mümkündür;

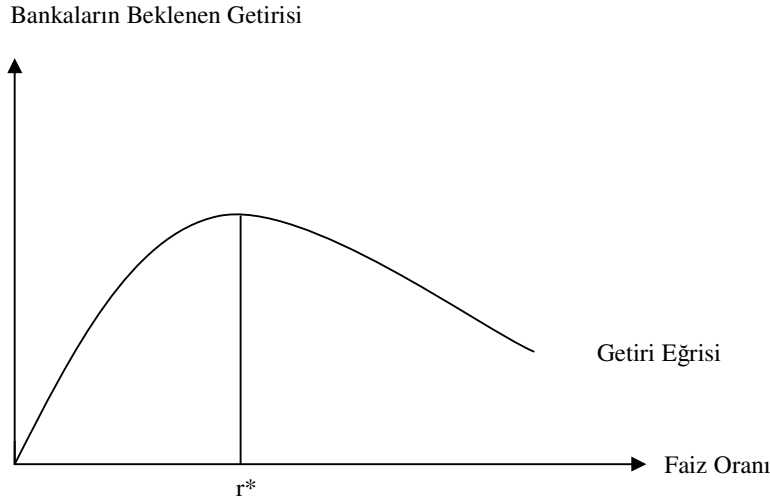
Öncelikle veri faiz oranı \hat{r} ve kritik değer $\hat{\theta}$ olduğu bir durumda bir firma ancak $\theta > \hat{\theta}$ ise bankadan borçlanacaktır. Buradaki θ yatırımların risklilik derecesini simgelemektedir. Kazançlar R nin konveks bir fonksiyonudur.¹⁸⁸ Bundan dolayı beklenen karlar riskle birlikte yükselmektedir. Ayrıca kişilerin davranışlarının değişmesi bankaların beklenen getirilerini azaltacaktır. Çünkü borç alanlarla borç verenlerin çıkarları birbirlerinden farklıdır. Borçlular firma iflas etmediği sürece yalnızca getirisi yüksek yatırımlarla ilgilenmektedirler. Borç verenler ise yalnızca, borç verdikleri firmanın iflas etmesini etkileyecek olan olaylarla ilgilenmektedirler. Çünkü borç verilen paranın geri dönmeme olasılığı her zaman mevcuttur. Bankaların müşterilerini tam ve maliyetsiz bir şekilde gözlemleme olanakları bulunmamaktadır. Bankalar faiz oranlarını azaltarak ya da artırarak borçlunun üzerinde faiz oranının etkisini gözlemlemeleri olanaklıdır. Böylece faiz oranlarındaki artış riskli yatırımları göreceli olarak cezbedecektir.

Faiz oranlarının artması borçluların, alacaklıların çıkarlarına ters hareket ederek riskli yatırımlara yönelmelerine neden olacaktır. Borç verilebilecek fonlara olan talepte bir artış olduğu zaman bankalar faiz oranlarını yüksek tutmak yerine kredi tayinlemesine giderek verdikleri borçların kendilerine geri dönmelerine olanak sağlayacaklardır.

¹⁸⁸ Joseph E. STİGLİTZ ve Andrew WEİSS, a.g.m., s.396.

İki proje mevcutsa veri nominal faiz oranı r 'de, risk karşısında yansız olan firma (risk neutral), iki proje arasında kayıtsız kalacak ve faiz oranında yükselme olduğu zaman iflas etme olasılığı daha yüksek projeyi seçerek tepki gösterecektir. Diğer taraftan eğer firma aynı ortalama getirili proje karşısında kayıtsız ise banka daha güvenli projeye borç vermeyi tercih edecektir. Dolayısıyla ortalama faiz oranı üzerindeki faiz, genellikle riski yüksek olan borçluların bunlara başvurması yüzünde bankanın gelecekteki getirilerini azaltacaktır.¹⁸⁹ Böylece faiz oranlarındaki bir artış, riski az ve çok olan yatırımcıları birbirinden ayırarak faiz oranlarının bir ayırt etme (Screening) aracı olarak kullanılmasına olanak sağlayacaktır.

Faiz oranlarının artması, borç alanların ortalama risklerini artırır. Faiz oranı değiştikçe borç alanların davranışları da değişir. Başka bir ifadeyle, yüksek faiz oranlarında girişimciler, başarı olasılığı daha düşük projelere yönelirken; düşük faiz oranlarında riski az başarı olasılığı yüksek projelere yönelirler. Bundan dolayı bankaların beklenen getiri oranları, faiz artışından daha yavaş artar ve belli bir noktadan sonra azalır. Bu durum Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2: Beklenen Getiri Oranı ile Faiz Oranı İlişkisi

¹⁸⁹ Joseph E. STİGLİTZ ve Andrew WEİSS, a.g.m., s.401.

Bankaların beklenen getiri oranının maksimum olduğu noktadaki faiz oranı r^* 'da, fon talebi fon arzını aşmaktadır. Geleneksel analize göre, aşırı fon talebi olduğunda, kredi talebinde bulunanlar, faizler artıp arz talebe eşitleninceye kadar bankalara daha yüksek faiz oranı ödemeyi önerirler. r^* da, kredi arz ve talebi birbirine eşit olmamasına rağmen bu nokta denge faiz oranıdır. r^* 'dan daha yüksek faiz oranında, bankaların beklenen getirisi azalacağından bu faiz oranının daha yüksekine razı olanlara kredi verilmeyecektir. Böylelikle kredi tayınlanmış olmaktadır.¹⁹⁰

Sonuç olarak, asimetrik bilgiden kaynaklanan ters seçim ve ahlaki tehlike problemleriyle karşılaşan bankalar, kredi talebinde bulunan iyi (geri ödeme gücü yüksek) müşteriler ile kötü (geri ödeme gücü düşük) müşterileri birbirinden ayırt edebilmek için faiz oranlarını bir ayırt etme aracı olarak kullanarak kredi tayınlamasına giderler. Böylece kötü müşterilerin neden olduğu, kredilerin geri ödenmeme riski azalmış dolayısıyla bankaların karlılığının azalmasına ve istikrarsızlığa yol açan nedenler ortadan kaldırılmış olmaktadır.

¹⁹⁰ Joseph E. STİGLİTZ ve Andrew WEİSS, a.g.m., s.s.393-395.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ VE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ASİMETRİK BİLGİ

1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YAPISI VE SORUNLARI

Kredi piyasalarında asimetrik bilgi ve bunun yol açtığı ters seçim ve ahlaki tehlike problemleri piyasanın etkin çalışmasını engellemekte, verimliliği ve karlılığı azaltmaktadır. Türk bankacılık sektöründe asimetrik bilginin varlığını sorgulamadan önce sektörün yapısını ve sorunlarını incelemek gerekmektedir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde öncelikle Türk bankacılık sektörünün yapısı; rakamlar, oranlar ve karşılaştırmalarla analiz edilecek ardından Türk bankacılık sektörünün sorunlarına değinilecek ve son olarak da sistemde asimetrik bilginin varlığı araştırılacaktır.

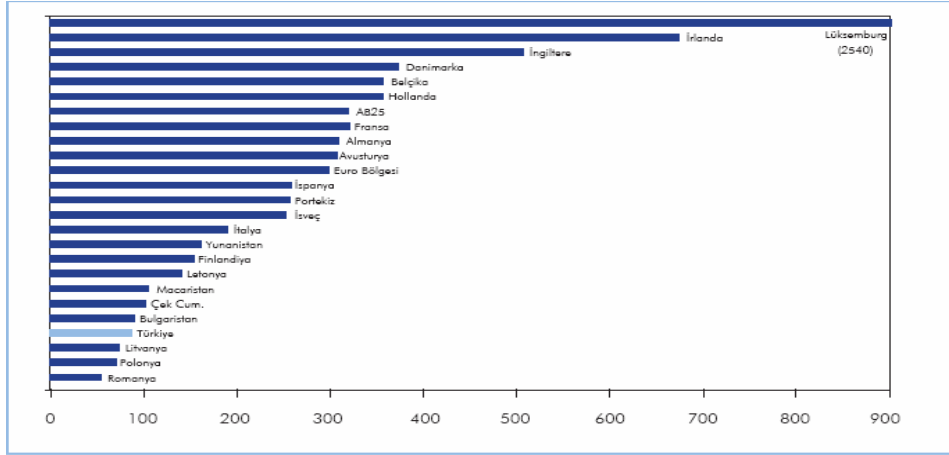
1.1. Türk Bankacılık Sektörünün Yapısı

1980 yılında Türk ekonomisi, “dışa-dönük kalkınma stratejisi”ni benimseyerek yapısal bir değişim yaşamıştır. Uygulamaya konulan liberalizasyon politikaları mali sistemi de etkileyerek “*finansal liberalizasyon*” sürecini de başlatmıştır. Bu kapsamda hem mevcut bankacılık sisteminin etkinliğini arttırmaya hem de menkul kıymet piyasalarını geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Türk bankacılık sektörü 1980 yılından itibaren hızlı bir gelişme göstermiştir. Bankacılık sektörü toplam aktif büyüklüğünün GSYİH’ya oranı 1980 yılında %28,6 iken 1990 yılında %38,2’ye yükselmiştir. 2000 yılında toplam aktiflerin GSMH’ya oranı %82,7 iken bu oran 2006 yılı sonunda %85’ e ulaşmıştır.¹⁹¹ Toplam aktiflerin GSYİH’ya oranı ise 2006 yılında %64 iken 2007 yılı sonunda 66’ya ulaşmıştır.

¹⁹¹ Türk bankacılık sektörünün yapısı incelenirken, 1980-2007 yılları için yayınlanan **Bankalarımız** **Kitabı**’dan yararlanılmıştır. (<http://www.tbb.org.tr/v12/2006.asp>,(Erişim:25.12.2007).

Grafik 1: Türk Bankacılık Sektörünün Bilanço Büyüklüğünün GSYİH'ya Oranının Seçilmiş AB Ülkeleri İle Karşılaştırması (%)*

Kaynak: TÜİK, BDDK-TCMB, ECB Report-2006

*Veriler 2006 Yılı itibarıyla.

Türk bankacılık sektörünün GSYİH içindeki payı, Litvanya, Polonya ve Romanya'dan daha yüksek, diğer AB ülkelerinden ise düşüktür (Grafik 1). Bu durum, Türk bankacılık sektörünün gelişme potansiyelini göstermektedir. Son dönemde yaşanan istikrarlı büyüme ve kredi arzındaki artışa rağmen, Türkiye'de bankacılık sistemi, Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırıldığında oldukça küçük bir ölçüğe sahip olduğu görülmektedir.

Tablo2: Seçilmiş Göstergeler: AB ve Türkiye Bankacılık Sistemleri*

	AB25(2006)	Türkiye(2006)
Kişi Başına Aktif (Euro)	78.879	4.367
Toplam Aktifler/ GSYİH (%)	321	64
Nüfus/Personel Sayısı	152	510
Nüfus/Şube Sayısı	2.183	10.615
Nüfus/Banka Sayısı	54.989	1.586.391

- Mevduat, kalkınma ve yatırım bankaları ile katılım bankalarının içermektedir.

Bankacılık sektöründeki gelişme banka sayılarına da yansımış, Türk bankacılık sistemindeki (TBS) banka sayısı 1980 yılında 44 iken 2000 yılında bu

rakam 79'a ulaşmıştır. 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin de etkisiyle bankacılık sisteminde banka, şube ve personel sayısında belirgin bir azalma yaşanmıştır. Mali bünyesi zayıflayan bankaların TMSF'ye devredilmesi ve/veya kapatılması, bazı bankaların faaliyetlerine son verilmesi ve diğer bazı bankaların birleşmesi banka sayısının azalmasına neden olan etkenlerdir. 2000-2007 dönemine ait banka sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3 : Türk Bankacılık Sistemindeki Banka Sayısı : 2000-2007

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Mevduat Bankaları	61	46	40	36	35	34	33	33
Kamu Bankaları	4	3	3	3	3	3	3	3
Özel Bankalar	28	22	20	18	18	17	14	11
Fondaki Bankalar	11	6	2	2	1	1	1	1
Yabancı Bankalar	18	15	15	13	13	13	15	18
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	18	15	14	14	13	13	13	13
Kamu Bankaları	3	3	3	3	3	3	3	3
Özel Bankalar	12	9	8	8	8	8	6	6
Yabancı Bankalar	3	3	3	3	2	2	4	4
TOPLAM	79	61	54	50	48	47	46	46

Kaynak: TBB İstatistiki Raporlarından derlenmiştir.

Tablo3'ten de görüleceği üzere Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların 33'ü mevduat bankası, 13'ü ise kalkınma ve yatırım bankasıdır. Türk bankacılığı mevduat bankacılığı ağırlıklıdır. Yerleşik olmayanların yatırımları nedeniyle yabancı bankaların sayısı 2007 yılında artış göstermiş toplamda 22'ye ulaşmıştır. Bu durum, yabancı yatırımcıların TBS'ne olan ilgisinin devam ettiğini göstermektedir.

2001 yılında yaşanan krizin ardından “*Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı*” uygulamaya konulmuştur. Bu uygulamanın aşamaları:¹⁹²

¹⁹² TBB, **Bankalarımız Kitabı 2002**, s.25, <http://www.tbb.org.tr/v12/asp/2002.asp>, Erişim: 26.12.2007.

- Kamu bankalarının finansal ve operasyonel açıdan yapılandırılması,
- Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'ndaki (TMSF) bankaların sorunlarının en kısa sürede çözüme kavuşturulması,
- Özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşturulması,
- Bankacılık sektöründe gözetim ve denetim etkinliğinin artırılması,
- Sektörün daha rekabetçi bir yapıya kavuşturulması için yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, olarak açıklanmıştır.

Kamu bankalarının finansal yeniden yapılandırılmaları amacıyla 2001 yılında görev zararı alacaklarının kapatılması ve sermaye desteğini içermek üzere 28,7 katrilyon civarında kaynak aktarımı gerçekleştirilmiştir. Operasyonel yeniden yapılandırılmalarına yönelik faaliyetler 2002 yılında da devam etmiştir.

TMSF yönetiminde bulunan bankaların finansal ve operasyonel yeniden yapılandırılmaları sürecinde Fon'a alınan 20 bankadan 12'si birleştirilmiş, 5 bankanın özel sermaye gruplarına satışı tamamlanmıştır. 2002 yılında Fon yönetiminde 2 banka kalmıştır.

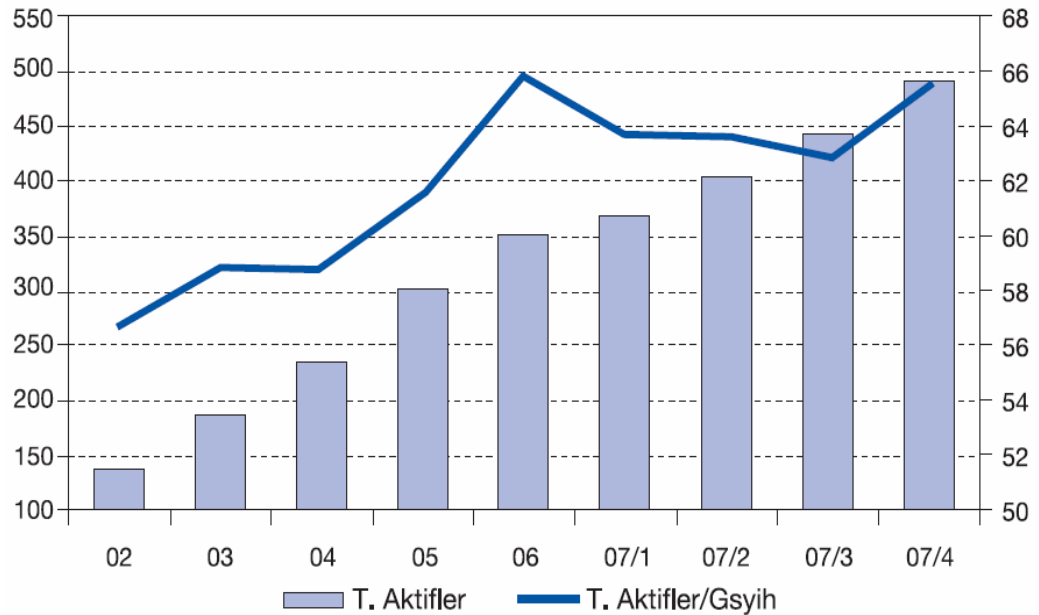
2002 yılında bankacılık sistemindeki yeniden yapılandırma sürecine ilişkin en önemli gelişme, önceki yıl para ve sermaye piyasalarında yaşanan kriz ve ekonomik faaliyetin hızla daralmasının da etkisiyle önemli ölçüde zarar gören bankacılık sisteminde derinleşen sorunların çözümü ve banka sermayelerinin güçlendirilmesi amacıyla uygulamaya konulan özel program olmuştur. Program kapsamında özel bankalara sermaye desteğinin sağlanması yanında krizin de etkisiyle ödeme gücü olumsuz etkilenen; ekonomiye katma değer yarattığı düşünülen reel sektör firmalarının faaliyetlerini sürdürmeleri ve ödeme güçlerini yeniden kazanmaları için finansal yeniden yapılandırma programı başlatılmış, varlık yönetim şirketlerinin kurulması yönünde düzenlemeler yapılmıştır.

2001 krizi sonrasında alınan ve 2002 yılında uygulanan bu önlemlerle beraber TBS'nde önemli iyileşmeler yaşanmıştır. Türkiye ekonomisinin performansındaki

son beş yılda yaşanan gelişmelerin de bankacılık sektörünü olumlu yönde etkilediğini söylemek kaçınılmazdır.

2006 yılında bankacılık sektörünün bilançosundaki büyüme, GSMH'daki büyümenin üzerine çıkmıştır. Toplam aktiflerdeki büyüme 2007 yılında da devam etmiş, bir önceki yıla göre %16 artarak 561 Milyar YTL'ye (484 Milyar Dolar) ulaşmıştır. Haziran 2006'dan itibaren uygulanan sıkı para politikası, YTL'nin diğer yabancı paralar karşısında değer kazanması ve ekonomik faaliyetin yavaşlamasına bağlı olarak, toplam aktiflerin yıllık büyüme hızı 2006 yılı sonunda %22'den ilk yarı sonunda %14' yavaşlamıştır. Büyüme hızı yılsonunda ise %16 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Grafik 2: Türk Bankacılık Sektörü 2002-2007 Toplam Aktifler (Milyar Dolar) ve GSYİH'ya Oranı (%)

Kaynak: TBB, **Bankalarımız Kitabı 2007**, s.I-33, <http://www.tbb.org.tr/turkce/kitap2007/2007.asp>, Erişim: 17.07.2008.

2007 yılı itibariyle toplam aktiflerin geldiği düzey yüksek olarak görülse de bankacılık sektörü için önemli olan, asli fonksiyonlarını yerine getirip getirmemesi konusundaki başarısıdır. Asıl fonksiyonları, fonların üretken yatırım alanlarına aktarılmasını sağlamak olan bankalar bu fonksiyonu krediler aracılığıyla yerine

getirirler. Dolayısıyla burada “**toplam kredi/toplam aktif**” ve “**toplam kredi/toplam mevduat**” oranlarına bakmak ve yorumlamak daha anlamlı olacaktır.

Toplam kredi/ Toplam aktif oranı 2006 yılında %45 iken 2007 yılında %50'ye yükselmiştir. Artış eğilimi gösteren bu oran, toplam aktiflerin %50'sinin kredilere dönüştürüldüğünü göstermektedir. Toplam mevduatın kredilere dönüşme oranını gösteren Toplam kredi/Toplam mevduat oranı ise 2006 yılında %69 iken 2007'de %79'a yükselmiştir. Kamu sermayeli bankalarda mevduatın %49'u, özel sermayeli bankalarda %86'sı krediye dönüşmektedir. Bankaların temin ettikleri fonların %79'luk bölümünü kredi olarak kullandıklarını göstermekte olan bu oranın TBS için iyi olduğunu söylemek mümkündür.

İç talepteki canlılığa bağlı olarak 2006 yılında kurumsal (%40) ve bireysel (%51) kredilerdeki artışa bağlı olarak toplam krediler 2005 yılına göre %43 oranında artış göstermiştir. Bu artış 2007 yılında da devam etmiş, özellikle yılın ikinci yarısında kurumsal ve bireysel kredi talebindeki artış toplam aktiflerdeki büyümeyi desteklemiştir. Toplam krediler %29 oranında artarak 280 Milyar YTL'ye ulaşmıştır. Kredilerin %75'i YTL, %25'i ise yabancı para kredilerden oluşmaktadır.

Kredilerin sektörel dağılımına baktığımızda; 2007 yılında toplam kredilerin %68'i kurumsal kredilerden, %32'si bireysel kredilerden oluşmaktadır. Bireysel kredilerin oranı 2006 yılına göre artarken kurumsal kredilerin oranı azalmıştır. Bireysel krediler içinde kredi kartlarının payı %29, tüketici kredilerinin payı %71'dir. Tüketici kredilerinin içinde %47 ile en yüksek paya sahip olan konut kredileridir. 2006 yılına göre en hızlı büyüyen kalem konut kredileri olmuştur. Konut kredilerindeki artışın önemli nedenlerinden birisi de 2007 yılında yasallaşan “*mortgage sistemi*”dir. Düşük faiz oranlarıyla uzun vadede düşük taksit ödemeli kredi imkanı sunan mortgage, TBS'inde konut kredilerinin artmasına ortam hazırlamıştır. Şubat 2007 yılında yasallaşan mortgage sisteminde, önceden konut kredisi almış mevcut müşteriler de otomatikman yasaya tabi olmuştur.

Tablo 4: Kredilerin Sektörel Dağılımı (Milyon YTL)

	Yüzde Pay				2006Yılına Göre Yüzde Değişim
	2007	2002	2006	2007	
Kurumsal	203.883	86	69	68	28
Bireysel	97.802	14	31	32	37
Kredi Kartları	28.937	9	10	10	25
Tüketici Kredileri	68.865	5	21	23	44
Konut	32.666	1	10	11	39
Otomobil	6.402	1	3	2	-6
Diğer	29.797	3	8	10	68
TOPLAM	301.685	100	100	100	31

Kaynak: TBB, **Bankalarımız Kitabı 2007**, s.I-38.

2006 yılının ilk yarısında yaşanan dalgalanmaya ve faiz oranlarındaki hızlı yükselişe bağlı olarak beklentilerin olumsuz yönde etkilenmesine rağmen sorunlu kredilerdeki artış sınırlı kalmıştır. 2007 yılında ise sorunlu krediler %20 oranında ve kredi stokundan daha yavaş artmıştır. Ekonomik faaliyetteki canlılık, kredilerin büyümeye devam etmesi ve bankaların daha ihtiyatlı davranma eğilimi bu artışı sınırlamıştır. Sorunlu kredi oranı tüketici kredilerinde %1,4, konut kredilerinde ise %0,7 düzeyinde kalmıştır. Sorunlu kredilerin %88'i için özel karşılık ayrılmıştır. Karşılık sonrası sorunlu kredilerde önemli bir değişiklik olmamıştır. Karşılık sonrası sorunlu kredilerin toplam kredilere oranı %0,3'ten %0,4' e yükselmiştir.

Tablo 5: Takipteki Kredilerin Sektörel Dağılımı (Milyon YTL)

	Toplam Krediler	Takipteki Krediler (Karşılık Öncesi)	Oran (Yüzde)
Kurumsal	203.883	7.500	3,7
Bireysel	97.802	2.822	2,9
Kredi Kartları	28.987	1.833	6,3
Tüketici Kredileri	68.865	989	1,4
Konut	32.666	218	0,7
Otomobil	6.402	248	3,9
Diğer	29.797	523	1,8
TOPLAM	301.685	10.322	3,4

Kaynak: TBB, **Bankalarımız Kitabı 2007**, s.I-39.

Bankacılık sektörünün toplam bilanço büyüklüğü, 2007 yılında 76 milyar YTL artmıştır. Bu artışın %58'i mevduattan, %6'sı mevduat dışı kaynaklardan, %20'si özkaynaklardan ve %16'sı diğer pasiflerden gelmiştir. Sağlanan kaynakların %82'si kredilere, %10'u finansal varlıklara, %7'si de diğer aktiflere ayrılmıştır.

TBS'ndeki ilk beş bankanın toplam aktif içindeki payı %63'ten %62'ye gerilemiştir. İlk on bankanın toplam aktif içindeki payı ise %85 olarak gerçekleşmiştir. İlk beş banka arasında 4 tane özel banka, 1 tane de kamu bankası yer almaktadır. İlk on banka arasında ise 4 özel banka, 3 kamu bankası ve 3 yabancı sermayeli banka yer almaktadır.

Görüldüğü üzere TBS'ne az sayıda banka egemendir ve yoğunlaşma oranı oldukça yüksektir. Bu oranın yüksek olması büyük ölçekli bankaların piyasaya hakimiyetini göstermekle birlikte “*oligopolcü*” bir eğilimi de göstermektedir. Mikro ekonomi teorisinde oligopol piyasalar, “az sayıda firmanın (üreticinin/satıcının) olduğu piyasa yapısı” olarak tanımlanmaktadır. Oligopolde firma sayısının az olması, firmaların birbirlerinin fiyat, üretim, reklam ve ürün geliştirme konularındaki kararlarından etkilenmesine yol açmaktadır. TBS'nde de faaliyet gösteren küçük

bankalar, bankacılık sisteminin yönlendirilmesinde doğrudan etki yapacak güçte olmadıkları için büyük bankaların politikalarını takip ettikleri söylenebilir. Ayrıca oligopolde üretilen ürünler homojen olabileceği gibi farklılaştırılmış da olabilmektedir. TBS’ndeki ürün ve hizmetler, genelde aynı olmakla beraber bu ürünlerin nitelikleri (faiz oranları, ödeme koşulları vb.) çeşitlilik göstermektedir. Dolayısıyla gerek yoğunlaşma oranının yüksekliği gerekse söz edilen unsurların varlığı nedeniyle Türk bankacılık sisteminin *oligopolistik* bir yapı gösterdiğini söylemek mümkündür.

TBS’nde toplam mevduatlar %14 oranında artarak 356.984 milyon YTL düzeyine gelmiştir. Toplam mevduatın pasifler içindeki payı %64 düzeyinde kalmıştır. Yabancı para mevduatının toplam pasifler içindeki oranı 3 puan azalarak %22’ye gerilemiş, YTL mevduatının payı ise 1 puan artarak %41’e yükselmiştir. Toplam mevduatın ortalama vadesi 2,5 ay düzeyinde gerçekleşmiştir. YTL mevduatın ortalama vadesi 2,3 ay, YP mevduatın vadesi ise 2,8 ay düzeyindedir.

Tablo 6: Toplam Mevduatın Dağılımı (Milyon YTL)

	Mevduatın Dağılımı (Yüzde)					
	YTL	YP	Toplam	YTL	YP	Toplam
Mevduat Bankaları	232.488	124.496	356.984	65	35	100
Kamu ve Fon Bankaları	100.597	27.356	127.953	79	21	100
Özel Bankalar	104.351	73.177	177.528	59	41	100
Fon Bankaları	15	21	36	42	58	
Yabancı Bankalar	27.525	23.942	51.467	53	47	100
Kalkınma ve Yat. Bankaları	-	-	-	-	-	-
SEKTÖR	232.488	124.496	356.984	65	35	100

Kaynak: TBB, *Bankalarımız Kitabı 2007*, s.I-40.

Toplam mevduatın dağılımına baktığımızda, Aralık 2007 itibariyle toplam mevduatın %65’i YTL, %35’u ise döviz cinsindedir. Tablodan da görüleceği üzere toplam mevduatlarda en düşük pay yabancı bankalara aittir. Ayrıca yabancı bankalarda 2006 yılında YP mevduatlar, YTL mevduatlarından daha fazla iken 2007

yılında yabancı bankalardaki YTL mevduatlar yabancı para mevduatlardan daha fazladır.

Tablo 7: Seçilmiş AB Ülkeleri İle Karşılaştırma 1,2,3

Ülkeler	Mevduat / GSYİH (%)	Kredi / GSYİH (%)	Kredi / Mevduat (%)	Top. Aktifler / Banka Sayısı (Milyon Euro)	En Büyük 5 Kredi Kurumunun Sektör Payları (%)	Kredi Kuruluşu Sayısı	Bankacılık Sektöründe Yabancı Payları (%)
Almanya	119	132	111	3.475	22	2.050	11,1
Avusturya	104	135	130	976	44	809	19,5
Belçika	148	124	83	10.685	84	105	24,9
Çek Cumhuriyeti	68	45	67	2.013	64	57	96,9
Danimarka	70	203	290	4.306	65	191	20,1
Finlandiya	53	79	147	707	82	361	56,5
Fransa	79	105	133	6.910	54	829	11,0
Hollanda	150	196	130	5.429	85	345	14,8
İngiltere	143	162	113	24.069	36	401	50,3
İrlanda	165	230	139	15.208	45	78	43,2
İspanya	135	164	121	7.146	40	352	11,4
İsviçre	60	132	221	3.793	58	204	8,9
İtalya	63	96	153	3.461	26	807	13,9
Letonya	68	95	140	841	69	27	64,8
Litvanya	37	52	141	225	83	77	76,7
Lüksemburg	872	482	55	5.452	29	154	94,6
Macaristan	52	63	119	442	54	212	56,3
Polonya	45	36	79	262	47	723	65,3
Portekiz	114	149	130	2.231	68	178	22,3
Yunanistan	108	86	79	5.082	66	62	37,4
Euro Bölgesi Ort.	108	129	120	4.068	43	511	17,9
AB25 Ort.	109	132	121	4.362	59	338	27,1
Bulgaristan	61	47	76	697	50	32	93,4
Romanya	22	28	128	1.310	60	39	94,5
Türkiye 2006	53	39	74	5.397	61	50	22,4
Türkiye 06.2007	54	42	77	6.070	60	50	22,3

Kaynak: BDDK-TCMB, Eurostat, **ECB Report – 2006**

1: Tabloda AB ülkelerinin 2006 yılı verileri yer almaktadır. AB ülkelerinde “kredi kuruluşu” tanımı farklılık göstermekte ve bazılarında banka dışı finansal kuruluşlar da dahil edilmektedir. Türkiye için bankalar verisi esas alınmıştır.

2: Türkiye için mevduat verileri içinde katılım fonları, kredi verileri içinde katılım bankalarının kullandıkları fonlar da yer almaktadır.

3: Kredi verileri, brüt takipteki alacakları da içermektedir.

Tablo 7’den de görüleceği üzere, bankacılık sektörünün derinliğini ve bankaların aracılık fonksiyonlarının gelişimini gösteren, mevduatın ve kredilerin GSYİH’ye oranları ile kredilerin mevduata oranı 2007 yılı Haziran ayı itibariyle 2006 yılı sonuna göre artış kaydetmiş olmakla birlikte, AB ortalamalarının gerisinde kalmıştır.

Türk bankacılık sektöründeki banka sayısı AB ülkeleri ortalamasının belirgin olarak altında kalmaktadır. 2007 yılı Haziran ayı itibariyle yüzde 60 olan ilk 5 bankanın toplam aktifler içindeki payı AB ülkeleri ortalamasının üzerindedir.

2007 yılı Eylül ayı itibariyle ise bu oran ilk 5 banka için yüzde 60, ilk 10 banka için yüzde 82 olarak gerçekleşmiş olup, 2006 yılı sonuna göre sırasıyla 1 ve 2 puan azalmıştır.

Avrupa Birliği ülkelerinde bankacılık sektörü içindeki yabancı payına bakıldığında, AB25 ortalamasının yüzde 27 olduğu, AB'ye 2005 yılında üye olan 10 ülke ile 2007'de üye olan Bulgaristan ve Romanya'da ise yabancı payının AB25 ortalamasının üzerinde kaldığı görülmektedir. Türkiye, bankacılık sektöründe yabancı payı açısından, kesinleşmiş devralma ve birleşmelere göre 2007 yılı Eylül ayı itibariyle, Euro Bölgesi ortalamasının üzerinde, AB25 ortalamasının ise altında kalmaktadır.

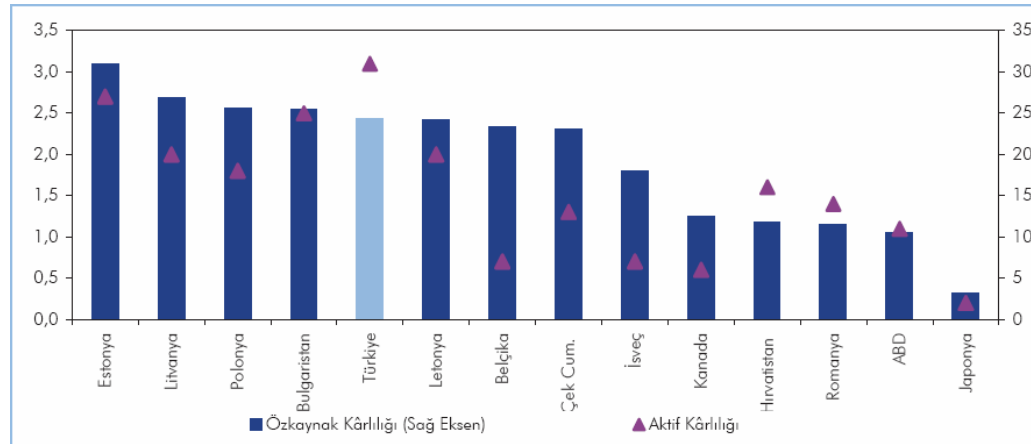
TBS'nde toplam özkaynaklar, %27 oranında enflasyondan ve toplam aktiflerden daha yüksek bir hızda artarak 73 milyar YTL düzeyine yükselmiştir. Özkaynaklardaki büyümeye en önemli katkı, ödenmiş sermayeden, dönem karı ve yedek akçelerdeki artıştan gelmiştir. Ayrıca geçmiş yıl zararında da azalma olmuştur. Sermaye yeterliliği standart rasyosu, 2006 sonuna göre 2 puan gerileyerek, 2007 sonunda yüzde 19,1 düzeyinde gerçekleşmiştir. Kredi stokunun özkaynaklardan daha hızlı artması ve bu nedenle özellikle yüksek risk ağırlığına maruz kalemlerdeki hızlı artış ve Haziran 2007'den itibaren operasyonel riskin hesaplanmaya başlanması, sermaye yeterliliğindeki düşüşte etkili olmuştur.

Özkaynaklar/ Toplam Aktifler oranı Aralık 2006 itibariyle %11,9 iken 2007 yılında %13'e yükselmiştir. Bu oran, varlıkların yüzde kaçının işletme sahip ve ortakları tarafından finanse edildiğini ortaya koymaktadır ve yüksek olması (%50'nin üzerinde olması) arzu edilir. TBS için bu oranın düşük olduğunu ve sektörde özkaynak yetersizliği olduğunu söylemek mümkündür.

Sektörün net karı %31 oranında aratarak 14,331 milyon YTL düzeyine ulaşmıştır. Net kar en fazla özel sermayeli mevduat bankalarında artış göstermiş (%58), onu kamu sermayeli mevduat bankaları (%21) izlemiştir. Yabancı bankalarda net kar artışı %8 düzeyinde kalmıştır.

Kar hacminin artışını etkileyen nedenler ise; iştirak satışları, ücret ve komisyon ile hizmet gelirlerinin büyümesi, net ticari zararın pozitif bakiyeye dönmesi ve kredi hacmindeki artışın sürmesi paralelinde net faiz gelirlerinin artmasıdır. Net dönem karındaki artış, karlılık rasyolarını da olumlu etkilemiş, sektörün net aktif karlılığı %2,3'ten %2,6'ya, özkaynak karlılığı ise %18,9'dan %19,5'e yükselmiştir.

Grafik 3: Seçilmiş Ülkelerde Bankacılık Aktif ve Özkaynak Karlılığı (Eylül 2007)(%)

Kaynak: BDDK-TCMB, **Global Financial Stability Report**, IMF-Eylül 2007

2007 yılı Eylül dönemi itibariyle seçilmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında, Türk bankacılık sektörünün özellikle aktif kârlılığında performansının yüksek olduğu görülmektedir (Grafik 3).

Bankalararası Kart Merkezi'nin (BKM) verilerine göre, Aralık 2007 itibariyle toplam kredi kartı sayısı bir önceki yıla göre %15 oranında aratarak 37,3 milyona ulaşmıştır. Toplam banka kartı sayısı da %4 artışla 55,5 milyon düzeyine ulaşmıştır.

Yurt dışı yatırımcıların bankalara ve diğer finansal kurumlara olan doğrudan yatırımları 2007 yılında artış göstermiştir. TBS'nin yeniden büyümeye başlaması, kredi talebinin artması, mali yapının güçlenmesi, karlılık performansındaki iyileşme, Türk ekonomisindeki ve bankacılık sektöründeki büyüme potansiyeli bu artışın en önemli nedenleridir.

1.2. Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları

Mali sistemin temel unsurlarından biri olan bankacılık sektörü, tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesinde fon aktarımına aracılık eden bir sektördür. Bankalar üzerlerine düşen görevlerini yerine getirirken risk almak, daha da önemlisi bu riskleri doğru tanımlayıp etkin yönetmek zorundadır. Aksi halde bankacılık sisteminde ortaya çıkacak bir krizin etkileri mali sistemin tümüne dolayısıyla ülke ekonomisine çok kısa sürede dağılacak ve ekonomik anlamda ciddi zararlar doğurabilecektir.

Türk bankacılık sektörü başlangıcından günümüze önemli gelişmeler yaşamıştır. Özellikle 1980 sonrası uygulanan liberalizasyon politikaları sonrasında gerek bilanço büyüklüğü olarak gerekse fonksiyonlarını yerine getirme kalitesi olarak önemli iyileşmeler meydana gelmiştir. Bu olumlu gelişmelere rağmen sektörün gelişimini engelleyen ve krizlerin oluşmasına neden olan bazı sorunların olduğu bir gerçektir. Sektörün karşılaştığı başlıca sorunlar; yüksek enflasyon, yüksek kaynak maliyeti, özkaynak yetersizliği, oligopolistik yapı ve kamu bankaların ağırlığı, yüksek kamu kesimi borçlanma gereği, mevduata % 100 güvence verilmesinin getirdiği sorunlardır.

1.2.1. Yüksek Enflasyon

Türkiye ekonomisinin geçmişten günümüze en önemli sorunlarından birisi yüksek enflasyondur. 1980 yılında %107.2 düzeyinde olan enflasyon oranı hızlı bir düşüş yaşamış 1988'e kadar %40'lar seviyesinde seyretmiştir. 1990'lı yıllarda %40-%80 gibi yüksek oranlarda seyreden enflasyon oranı ilk defa 2004 yılında %9,3 ile

tek haneli düzeye çekilmiştir. Ancak 2006 ve 2007’de enflasyon hedefi tutturulamamış, tek haneli olmakla birlikte hedefin üzerinde gerçekleşmiştir.

Bankacılık sektörü genişleyen kamu finansman açıklarıyla birlikte kronikleşen yüksek enflasyon nedeniyle istikrarlı bir gelişme gösterememiştir. Yüksek enflasyon, YTL’na olan güveni sarstığı için kişiler yabancı paraya yönelmekte, yabancı para cinsinden varlıklara yatırım yapmaktadırlar. Bu durumda YTL mevduatların vadesi kısılırken yabancı para mevduatların vadesi uzamakta ve mevduatlar içinde yabancı para mevduatların payı artmaktadır. Bu durum olası bir devalüasyon durumunda bankacılık sektörünün yükümlülüklerini arttırmakta ve sektörde istikrarsızlığa neden olmaktadır. Yüksek enflasyon ve ekonomik konjonktürdeki dalgalanmalar, sektörün döviz kuru ve faiz oranı riskini arttırmaktadır.

Yüksek enflasyon durumunda bankalar, ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Yüksek enflasyon dönemlerinde bankaların nominal olarak artmış görünen karları gerçekte (reel olarak) azalmakta ve özkaynakların reel büyüklüğü düşmektedir. Enflasyon koşulları, bankaların kaynak maliyetlerini ve işletme giderlerini artırmaktadır. Bankalar yükselen kaynak maliyetlerini kredi faizlerine yansıtmakta, kredi faiz oranlarının yükselmesi de düşük riskli yatırım olanaklarını daraltmaktadır.¹⁹³ Daha önce de ifade edildiği üzere, yüksek faiz oranlarından kredi almak isteyenler, yatırımları sonucunda yüksek getiri elde etmeyi düşünen dolayısıyla yüksek riskli yatırımlara yönelmek isteyen kötü müşteriler olacaktır. Bu durumda bankaların riskli müşterileri artacak dolayısıyla geri dönmeyen kredilerinde bir artış meydana gelecektir. Vadesinde ödenmeyen alacaklar bankaların kaynak maliyetini artıracaktır.

¹⁹³ İlker PARASIZ, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, Ezgi Kitabevi, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, İstanbul, 2005, s.132.

1.2.2. Yüksek Kaynak Maliyeti

Para ticaretiyle uğraşan bankalar, temel fon kaynağı olarak özkaynaklarından ziyade yabancı kaynaklarını kullanmaktadırlar. Bankalar son yıllarda, uluslararası piyasalardan borçlanma, repo, menkul kıymet ihracı gibi kaynak toplama alternatifleri üretse de, bankaların en önemli fon kaynağını topladıkları mevduatlar oluşturmaktadır. 1980 yılından sonra mevduata pozitif faiz uygulamasının başlaması sonucunda faiz oranları reel olarak artış göstermiş ve enflasyon paralelinde seyretmeye başlamıştır. Bu durum bankalarda vadeli mevduat oranının artmasına neden olmuştur. Faiz oranlarının yükselmesi ve vadeli mevduat oranının artması bankaların kaynak maliyetini arttıran en önemli etkidir.

Bankaların kaynak maliyetlerini arttıran nedenlerden bir diğeri ise; uygulanan mevduat munzam karşılığı ve umumi dispoñibilite oranlarıdır. Zorunlu karşılık oranları, Türk parası yükümlülüklerde yüzde 6, yabancı para yükümlülüklerde yüzde 11 olarak belirtilmiştir. Umumi Dispoñibilite oranları ise, Türk Lirası Yükümlülüklerde % 4, Yabancı Para Yükümlülüklerde % 1 olarak yani diğeri ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça yüksek oranlarda uygulanmaktaydı. Ancak uzun zamandır işlevini yitirmiş olan dispoñibilite uygulamasına 5411 sayılı bankalar kanunu ile 2005 yılında son verilmiştir. Ancak zorunlu karşılık uygulaması bankaların kaynak maliyetini arttırmaya devam etmektedir.

Bankaların topladığı mevduattan belirli bir oranda Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kesilmesi, bankaların gelir kalemlerinden Banka ve Sigorta Muamele Vergisi kesilmesi ve Kaynak Kullanım Destekleme Fonu Primleri kaynak maliyetini arttıran diğeri unsurlardır.¹⁹⁴

Bankaların kaynak maliyetini arttıran bir diğeri unsur da işletme maliyetleridir. Uluslararası bankacılık anlayışına ayak uydurmak ve rekabet gücünü arttırmak isteyen Türk bankacılık sektöründe önemli finansal yenilikler yaşanmıştır. Telefon ve internet bankacılığıyla birlikte banka şubelerinin bilgisayar ağıyla donatılması,

¹⁹⁴ Mehmet TAKAN, a.g.e., s.109.

POS ve Otomatik Para Çekme Makinaları (ATM)'nın yaygınlaşması, banka ve kredi kartı kullanımının artması bankaların kısa vadeli işletme giderlerinin artmasına neden olmaktadır.

Personel giderleri de işletme maliyetleri içerisinde önemli bir unsurdur. Ekonomik faaliyetteki iyileşmeler ve sanayileşmenin Anadolu'ya yayılması gibi nedenlerle bankalar şube sayılarını artırmakta ve personel alımına gitmektedir. Bu da sektörün maliyetlerinin artmasına yol açmaktadır.

1.2.3. Özkaynak Yetersizliği

Türk bankacılık sektörünün önemli bir sorunu da özkaynak yetersizliğidir. Özellikle 2000 Kasım - 2001 Şubat krizlerinden sonra bankacılık sektörünün aktif kalitesinde önemli derecede bozulmalar görülmüştür. 2002 yılında 212 milyar YTL olan toplam aktifler GSMH'nin %78 ini oluşturmaktaydı. Aynı yıl özkaynak büyüklüğü ise 698 milyon YTL ile arzulanan düzeyin çok altında gerçekleşmiştir.

Aralık 2007 itibariyle TBS'nin toplam aktif büyüklüğü, 561 milyar YTL'ye ulaşmış, toplam aktiflerin GSYİH'ya oranı %66' ya ulaşmıştır. Ancak sektörün büyüklüğü göz önüne alındığında özkaynaklar halen arzu edilen düzeye ulaşamamış, 73 milyar YTL olarak gerçekleşmiştir.

Sektörde özkaynak sorunu olmasının nedeni, gerek aktif gerekse sermaye büyüklükleri açısından küçük bankaların çoğunlukta olmasıdır.¹⁹⁵ 1980 sonrasında önemli değişiklikler yaşanan TBS'nin bugün geldiği nokta bunu çok iyi göstermektedir. 2007 itibariyle 46 bankanın faaliyet gösterdiği sektörde aktif büyüklüğü 40 milyar doların üzerinde olan sadece 5 bankanın, 20 milyar doların üzerinde olan 7 bankanın olduğu ve bankaların yarısına yakınının aktif büyüklüğünün 1 milyar doların altında olduğunu görülmektedir. Birçok banka gerek toplam aktifler gerekse özsermaye büyüklüğü açısından son derece yetersizdir. Bu bankaların fon kaynağını sadece interbank ve uluslararası finansal piyasalar

¹⁹⁵ İlker PARASIZ (2005), *a.g.e.*, s. 135.

oluşturmaktadır. Bundan dolayı söz konusu bankaların, gerek iç piyasada gerekse dış piyasada rekabet edebilecek güçleri yoktur.

Bankacılık sektöründe özkaynak yetersizliğinin bir diğer nedeni de, getiri seviyesi düşük iştiraklere ve sabit kıymetlere yatırılan kaynakların büyüklüğüdür. İştiraklere yatırılan kaynakların birçoğu yeterli getiriye sağlayamamaktadır. Geçmişte, sermaye birikiminin yetersiz olması nedeniyle, bankalar iştirakler yoluyla sanayileşmeye önemli katkılarda bulunmuşlardır. Ancak bugün iştirakler sektörüdeki birçok banka için büyük bir yük teşkil etmektedir. Bu ağır yükten kurtulmanın tek yolu, sermaye piyasalarında derinlik sağlamaya başlanmasıyla, gelir getirmeyen aktiflerin başta iştirakler olmak üzere tasfiyesi ve menkul kıymetleştirilmesi yoluyla mümkün olacaktır.¹⁹⁶

Türk Mali Sistemi içerisinde yer alan özel finans kurumlarının TBS dışında tutulması nedeniyle bu kurumlar, bankalara uygulanan kaynak kullanımı, karşılık ayırma gibi kısıtlamalara tabi bulunmamaktadır. Bundan dolayı diğer bankalar arasında rekabet eşitliğinin bozulması da önemli sorunlar arasında yer almaktadır.¹⁹⁷

1.2.4. Oligopolistik Yapı ve Kamu Bankalarının Ağırlığı

Daha önce de değinildiği gibi TBS'ne az sayıda banka egemendir ve yoğunlaşma oranı oldukça yüksektir. Oligopolcü bir yapı gösteren TBS'nde az sayıda banka mevduat ve kredi pazarının önemli bir bölümünü elinde tutmaktadır. Bu bankalar, mevduata verilen faizler ve kredilere uygulanan faiz oranlarında belirleyici olmakta, küçük ölçekli diğer bankalar da büyük bankaların politikalarını takip etmek zorunda kalmaktadır. Bu durum tam rekabet ortamını olumsuz etkilemektedir. 2007 yılı sonu itibariyle; T.C. Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası, Akbank, Türkiye Garanti Bankası, Yapı ve Kredi Bankası olmak üzere toplam 5 başkanın toplam aktifler içindeki payı %62 ilk on bankanın payı ise %85 düzeyindedir.

¹⁹⁶ Oğuz YILDIRIM, "Türk Bankacılık Sektörünün Temel Sorunları ve Sektörde Yaşanan Mali Riskler", **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl:9, Sayı:30, Ocak 2004, www.econturk.org/Turkiye2004.html. (Erişim: 15.12.2007)

¹⁹⁷ İlker PARASIZ (2005), **a.g.e.**, s. 135.

TBS’de kamu bankalarının ağırlığı devam etmektedir. 2006 yılında toplam aktifler içinde kamu ve fon bankalarının payı %29 düzeyindedir. Hükümetler kamu bankaları aracılığıyla düşük faizli kredi kullandırmakta ve hazinenin kaynak ihtiyacını karşılamak amacıyla kamu bankaları aracılığıyla yüksek faizle mevduat toplatmaktadır. Bu durum ise bankacılık sektöründe rekabetin özel bankalar aleyhine bozulmasına neden olmaktadır.¹⁹⁸ Ayrıca geçtiğimiz yıllarda kamu bankalarına ekonomik etkinliğe ters düşen müdahaleler yapılması, bu bankalarda yönetimden kaynaklanan sorunların oluşması ve bu bankaların asli fonksiyonları dışında görevler üstlenmeleri ve dolayısıyla görev zararlarının zamanında ödenmemesi kamu bankalarının mali bünyelerinin bozulmasına neden olmuştur. Kamu bankalarının mali bünyelerinin bozulması ise bir bütün olarak bankacılık sistemimin etkin çalışmasını engellemiş, ekonomi üzerinde ağır mali yük oluşturmuştur.¹⁹⁹

Banka sayıları ve bu bankaların sahip oldukları aktif, kredi, mevduat ve özkaynakların dağılımları dikkate alındığında, sektörde *etkin rekabetin* doğmasını engelleyen ikili bir yapının (az sayıda büyük-çok sayıda küçük bankanın) olduğu anlaşılmaktadır. Sektördeki piyasa yapıcılığının bu şekilde kamu bankaları ve özel ilk beş büyük bankanın elinde olması, kamu bankalarının hükümetlerin müdahalelerine açık olması ve küçük bankaların taşıdıkları dezavantajlar sektörde etkin bir rekabetin doğmasını engellemektedir. Özel büyük banka sayısı 5 yerine 20 adet olsaydı, daha etkin bir rekabet ortamı oluşabilir ve bankacılık sektörü bugün olduğundan daha güçlü ve daha etkin olabilirdi.

Ülkemizde faaliyette bulunan Aralık 2007 itibariyle sayıları 22’ye ulaşan yabancı sermayeli bankalar, TBS’nde rekabet ortamının geliştirmesinde ve rekabet gücünün arttırılmasında önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle yönetim, pazarlama, müşteri ilişkileri konularında yerli bankalara örnek olmuşlar ve *kuvvetli mali yapı* ve *güçlü mali standartlar* kavramlarının benimsenmesine katkıda bulunmuşlardır. Sektörde faaliyet gösteren yabancı sermayeli bankalar sayesinde rekabet koşullarına dayanamayan bankalar piyasadan çekilmek zorunda kalmış ve bankacılık hizmetleri daha kaliteli sunulmaya başlamıştır.

¹⁹⁸ Mehmet TAKAN, **a.g.e.**, s.110.

¹⁹⁹ Güler ARAS ve Alövsat MÜSLÜMOV, **a.g.m.**, s.s. 6-7.

1.2.5. Yüksek Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

Kamu Kesiminin Borçlanma Gereksiniminin yüksekliği bankacılık sektörünün gelişimini olumsuz yönde etkileyen faktörlerden birisidir. Son yıllarda ülkemizde kamu kesiminin, yüksek boyutlara ulaşan açıklarını finanse edebilmek için yüksek reel faizle borçlanması ve kamu borçlanmasının özel kesim borçlanmasına göre daha cazip hale getirebilmek için geniş vergi muafiyetleri ve istisnalarının uygulanması, banka kaynaklarını özel kesim finansmanına değil, kamu kesimi açıklarının finansmanına yönlendirmiştir.²⁰⁰

Yüksek reel faizlerin çekiciliği sıcak para girişlerinin artmasını ve bunun sonucunda bankaların açık pozisyon vermesi yoluyla kamuyu fonlamasını beraberinde getirmiştir. Böyle bir durum, bankacılık kesiminin bilanço yapılarını değiştirmiş ve bu değişim sonucunda bankalar daha önce karşılaşmadıkları kur, faiz ve likidite riskiyle karşı karşıya gelmişlerdir.

Kamu kesiminin aşırı borçlanma gereksinimi bankacılık sektöründe Crowding-out* (dışlama) etkisi yaratmaktadır. Ticari bankalar ticari faaliyetleri yerine kamu menkul değerlerine yönelik işlem yapmaya yönelmişler, adeta geleneksel bankacılık faaliyetlerini aksatmaya başlatmışlardır.

2006 sonu itibariyle bankacılık sektörünün menkul değerler portföyü (MDP) incelendiğinde *kamu borçlanma senetleri* ağırlığını koruduğu görülmektedir. Mevduat bankalarının menkul değerler portföyünün toplam büyüklüğü 157,2 milyar YTL olup, kamu borçlanma senetleri toplamda 151,1 milyar YTL ile portföyün %96,2'sini oluşturmaktadır. Hisse senetlerinin portföydeki payı ise %0,2 düzeyindedir. Söz konusu dönemde Kalkınma ve Yatırım Bankalarının menkul

²⁰⁰ Güler ARAS ve Alövsat MÜSLÜMOV, a.g.m., s.6.

* **Crowding-out**, Toplam tasarruflar veri iken, artan kamu harcamalarının finansmanını sağlamak için devletin borçlanıcı olarak finans piyasasına girmesiyle faizlerin yükselmesi ve bunun sonucunda da hem özel sektöre yatırım için kullanabileceği kaynak kalmaması hem de yükselen faizlerin yatırım maliyetlerini yükseltmesi nedeniyle özel yatırım harcamalarının düşmesine yol açması sonucu milli gelirden meydana gelen azalmadır. (Erdal M. ÜNSAL, **Makro İktisat**, İmaj Yayınevi, 6. Baskı, Ankara, 2005, s.216.)

değerler portföyü büyüklüğü 1,7 milyar YTL'dir. Bunun %92,8'i 1,6 milyar YTL ile Kamu borçlanma Senetlerinden oluşmaktadır. Katılım Bankalarının menkul değerler portföyü büyüklüğü ise 5,3 milyon YTL'dir. Portföyün % 54,7'si hisse senetlerinden, % 39,6'sı ise yurtdışında ihraç edilen Kâr/Zarar Ortaklığı Belgelerinden oluşmaktadır. Ayrıca Aralık 2006 itibarıyla MDP'nin %66,7'si YTL cinsi menkul kıymetlerden, %33,2'si de YP cinsi menkul kıymetlerden oluşmaktadır.²⁰¹ 2007 yılında, bankacılık sektörü MDP kompozisyonunda var olan istikrarlı seyir devam etmiştir. MDP'nin %85,1'i devlet tahvillerinden oluşmaktadır. MDP'nin çok büyük bir kısmı mevduat bankalarına ait olup, bunu kalkınma ve yatırım bankaları izlemiştir. Ayrıca söz konusu dönemde katılım bankalarının tuttuğu menkul değerlerin tutarında hızlı bir artış meydana gelmiştir.²⁰²

1.2.6. Mevduata % 100 Güvence Verilmesinin Getirdiği Sorunlar

Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların risklerini sınırlamaya ve mevduat sahiplerini korumaya yönelik bazı düzenlemeler söz konusudur. Bankaların kuruluşu sırasında kuruculara ve ödenmiş sermayeye ilişkin bazı şartların aranması, bankaların topladıkları mevduatın bir bölümünü mevduat munzam karşılığı olarak MB'na yatırması, bir gerçek ya da tüzel kişiye verilecek kredinin sınırlandırılması bu düzenlemelere örnek olarak gösterilebilir. Bunların dışında 1930 yılında üzerinde çalışılmaya başlanan ve 1994 yılında %100 olarak uygulanmaya konulan mevduat sigortası, daha etkin ve daha aktif bir araç olarak görülmüştür. Mevduat kabul eden tüm bankalar mevduat sigorta sistemine zorunlu olarak üye olmuştur.

Mevduat sigorta sistemlerinin temel amacı, yatırımcıların haklı bir neden olmadan ya da ayırım yapmadan mali kurumlardan para çekmelerine neden olabilecek bir paniği önlemektir.²⁰³ Mevduat sigortasının yaygın bir şekilde kabul edilmesinin temel nedeni ise kabul edildiği zaman hiçbir bütçe harcamasına gerek

²⁰¹ BDDK, **Finansal Piyasalar Raporu**, Sayı:4, Aralık 2006, s.s. 48-49, http://www.bddk.org.tr/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/1651BDDK_FPR_Aralik2006_27042007.pdf, Erişim: 28.12.2007.

²⁰² BDDK, **Finansal Piyasalar Raporu**, Sayı:8, Aralık 2007, s.s.45-46, <http://www.bddk.org.tr/turkce/Raporlar/Raporlar.aspx>, Erişim:20.07.2008.

²⁰³ Zeev ABELES, **a.g.m.**, s.11.

duyulmamasıdır. Ayrıca mevduat sigortası küçük mevduat sahiplerini korumakta ve küçük ölçekli bankaların büyük ölçekli bankalar ile rekabet edebilirliğini artırmaktadır.

Ancak 1994 yılında Türkiye’de 3 bankanın lisansının iptaliyle sistematik bir krizi önlemek amacıyla başlayan mevduata %100 güvence uygulaması, bankacılık sektöründe **ahlaki tehlike** sorununa yol açmış, bu sorun da bankacılık sektörünün 1994 sonrası dönemde kötü performans göstermesine yol açmıştır. Nitekim 3 bankanın ardından 1999 Aralık ayında 5 banka, 2000 Ekim ayında da 2 banka, Aralık'ta 1 banka, 2001 Mart'ta 1 banka daha Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir. 2000 yılı Haziran ayında çıkarılan karar ile güvencenin kademeli olarak azaltılması öngörülmüştür. 50 milyar olarak uygulanan sigorta 2000 krizinden sonra % 100 pasif güvencesi haline dönüşerek devam etmiştir.

Bu uygulama ile ilgili ülkemizde son düzenleme 5 Temmuz 2004'te yapılmıştır. %100 mevduat sigorta sistemi, piyasa disiplini mekanizmasını zayıflatıp ahlaki tehlikeye yol açarak krizlerin oluşmasına neden olduğu ve ekonomiye ciddi zararlar verdiği için 2004 yılında kaldırılmış yerine kısmi tasarruf mevduat sigortası uygulaması getirilmiştir. Buna göre; yurt içi şubelerde gerçek kişiler adına açılan mevduatlar, ticari işlemlere konu olmayan mevduatlar, YTL, döviz ve kıymetli maden cinsinden mevduatlar, her bir mevduat bankasında her bir gerçek kişi için, 50 Bin YTL'ye kadar sigorta kapsamındadır.²⁰⁴

Mevduat sigorta sistemi, asimetric bilginin etken olduğu bir sözleşme türünü ortaya çıkarmaktadır. Çünkü mevduat sigorta sistemi, tarafları bankalar, mevduat sahipleri, denetimciler, politikacılar ve vergi ödeyicileri olan çok taraflı bir temsilcilik sözleşmesidir. Bu sözleşmede maliyeti üstlenen ile fayda sağlayan taraflar birbirlerinden farklıdır.²⁰⁵

²⁰⁴ TMSF, **Mevduat Sigortası (Tasarruf Mevduatınız Güvence Altında)**, <http://www.tmsf.org.tr/documents/guvence-mevduat.pdf>, Erişim:25.12.2007.

²⁰⁵ E. J. KANE, **a.g.m.**, s.s. 431-459.

Mevduat sigortasının uygulandığı bir ülkede mevduat sahipleri, mevduatlarının devlet güvencesinde olduğunu bildiklerinden yatırımları için yüksek faiz veren yüksek riskli bankaları tercih edeceklerdir. Bu durumda mevduat sahipleri bankalar üzerinde piyasa disiplini oluşturamayacak, bankalar aşırı risk alma eğiliminde olacaktır. Bu durum bankacılık sisteminde **ahlaki tehlike** sorununu ortaya çıkaracaktır. Banka borçlarının devlet tarafından ödeneceğini bilen mevduat sahipleri riski yüksek bankalara yatırım yapar, bankalar ise aşırı riskli fakat aşırı kar sağlayacak faaliyetlerde bulunurlar hatta iflası bile bile kabul edebilirler.

Devlet güvencesinin getirdiği rahatlık; bankaların dış borçlanma eğilimini artırmakta ve böylece döviz kuru riski ortaya çıkmaktadır.²⁰⁶ Bankaların yabancı para cinsinden aşırı borçlanması ekonomiyi spekülâtif ataklara karşı daha duyarlı hale getirmekte, iç ve dış dengenin bozulması para, sermaye ve döviz piyasalarında krizlere neden olmaktadır.

TBS'nin mevcut sorunlarının yanında uygulamaya konulan *mevduat sigorta sisteminin neden olduğu ahlaki tehlike* sorunu, bankaların kredi, faiz oranı, likidite ve döviz kuru riskinin artmasına neden olmuştur. Yüksek oranda risk üstlenerek faaliyet gösteren bankalar da bankacılık sektöründe krizlerin oluşumunu hızlandırmıştır.

2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ASİMETRİK BİLGİYE YÖNELİK EKONOMETRİK ANALİZ

Ters seçim ve ahlaki tehlike sorunlarının bulunduğu kredi piyasalarında ödünç verenler *kredi tayinlamasına* başvurmaktadır. Ters seçimde ödünç verenlerin faiz oranını yükseltmeyip kredi tayinlamasını tercih etmelerinin sebebi, faiz oranı arttıkça daha çok sayıda riskten kaçınan bireyin borçlanma havuzundan çıkacak olmasıdır. Ahlaki tehlike probleminde bankaların faiz oranlarını arttırmayıp kredi tayinına gitmelerinin nedeni ise, faiz oranı arttıkça yatırımcıların riskli projelere girme yönündeki teşviklerinin artacağı düşüncesidir.

²⁰⁶ R. I. MCKİNNON ve H. PİLL, a.g.m.,s.s. 19-38.

Kredi tayinlamasına gidilmeyip faiz oranlarının yükseltilmesi durumunda geri ödememe riski fazla olan müşteriler borç almak isteyeceklerinden, bankaların beklenen karları azalacaktır. Bu karlılığın azalması, verilen kredilerin geri dönmemesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, yüksek faiz oranları başarılı olacak yatırımların azalmasına neden olacaktır. Aynı zamanda yüksek faiz, başarı olasılığı düşük fakat başarılı olduğu takdirde getirisi fazla olan yatırımları da teşvik edecektir. Söz konusu başarı olasılığı düşük yatırımların başarısızlıkla sonuçlanması durumunda, verilen kredilerin geri dönüşünde sorun yaşanacak, geri dönmeyen kredilerin artması banka bilançolarında dönem karını olumsuz etkileyecektir.

Çisel Ekiz²⁰⁷ “ Asimetrik Bilgi Teorisinin Bireysel Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri” adlı yüksek lisans tezinde yaptığı regresyon çalışmasında *Vergi Öncesi Kar (VÖK)* ile *O/N Faiz Oranları* arasındaki ilişkiyi 1995:1 ile 2005:3 dönemi için analiz etmiştir. Türk Bankacılık Sisteminde *O/N faiz oranlarındaki artışın 3 çeyrek dönem için (3 dönem gecikmeli olarak) VÖK’ı azalttığı* sonucuna ulaşmıştır. Ulaştığı sonuç, asimetrik bilgi ve kredi tayinlaması teorisinin ortaya koyduğu sonuçları desteklemektedir.

Banka bilançolarında dönem karında meydana gelen azalışların önemli bir sebebi geri dönmeyen kredilerdir. Faiz oranlarında meydana gelen artışlar kredilerin geri dönme olasılıklarını azaltacaktır. Ekiz, söz konusu çalışmasında *O/N faiz oranları ile geri dönmeyen krediler* arasındaki ilişkiyi 2000:05 – 2005:12 dönemi için analiz etmiştir. Geri dönmeyen kredilerdeki artışı sadece faiz oranlarıyla ilişkilendirmediği analizinde anlamlı sonuçlara ulaşamamış bu nedenle analize *gelir artış hızını* da ilave ederek devam etmiştir. Geri dönmeyen kredileri, *O/N faiz oranı (2 dönem gecikmeli)* ve gelir arasındaki ilişkiyle açıkladığı analizinde ulaştığı sonuç ise teorisinin aksini savunmaktadır. Türk bankacılık sektöründe faiz değişkeni istatistiki olarak geri dönmeyen krediler üzerinde etkili değildir. Gelirde meydana gelen % 1’lik bir azalış geri dönmeyen kredileri % 0.12 oranında arttırmaktadır. Dolayısıyla TBS’nde kredi borçlularının borçlarını ödeyemez duruma düşmesinin temel sebebi faiz oranlarının yüksek seviyelerde olması değil, bireylerinin

²⁰⁷ Çisel EKİZ, a.g.e.,s.s.76-79.

gelirlerinin düşük olmasıdır.²⁰⁸ Çalışmamızda ise TBS'nde asimetrik bilginin varlığı takipteki krediler, dönem karı, gecelik faiz oranları verileri yardımıyla sorgulanacaktır.

2.1. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bu bölümde asimetrik bilgi olgusunun Türk bankacılık sektöründe yaşanıp yaşanmadığı ekonometrik olarak analiz edilecektir. Çalışmamızın teorik kısmında da belirtildiği gibi kredi piyasalarında asimetrik bilgi söz konusu iken bankalar yükselen faiz oranlarında kredi tayinlemesine gitmeyip kredi vermeye devam ederse takipteki kredilerde artış meydana gelecektir. Bu çerçevede çalışmamızın bu bölümünde *Gecelik Faiz Oranları* ile *Takipteki Krediler* arasındaki ilişki analiz edilmeye çalışılmıştır.

2.1.1. Analizde Kullanılan Veriler

Türk bankacılık sektöründe asimetrik bilgi olgusunu test edecek veriler 2001-2007 dönemine ait olup, çeyrekli verilerdir. Analizde kullanılan veriler Ek 1'de sunulmuştur. Araştırma verilerinin kaynağı Türkiye Bankalar Birliği (TBB) ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasıdır (TCMB).

2.1.2. Yöntem

Analizimiz zaman serisi analizidir. Birçok ekonometrik çalışmada kullanılan makro ekonomik zaman serileri çoğu zaman durağan (stationary) değildir. Bir serinin durağan olması, ortalama değerinde ve standart sapmasında sistematik değişikliklerinin olmaması ve serilerin periyodik dalgalanmalardan arındırılması anlamına gelir. Bu analiz için en fazla kullanılan Augmented Dickey-Fuller testi (ADF) bu çalışmada serilerin durağan olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Serilerin durağanlığı sağlandıktan sonra model kurulmuştur. Yapılan çalışmalarda Eviews 3 programı kullanılmıştır.

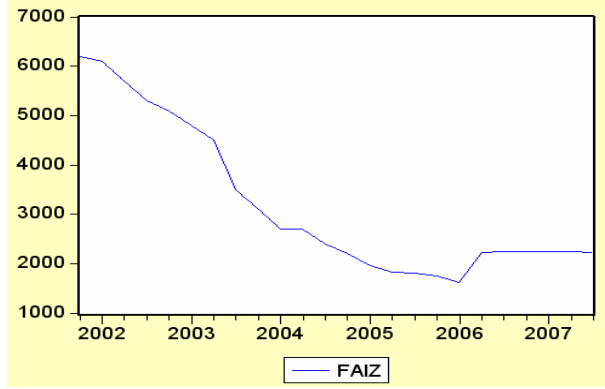
²⁰⁸ Çisel EKİZ, a.g.e., s.s.79-82.

2.2.Araştırma Bulguları

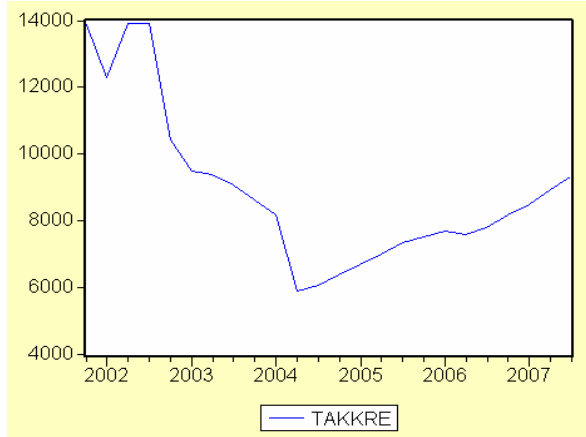
2.2.1. Serilerin Durağanlık Testleri

ADF test sınavasından önce veriler görsel olarak incelenmiştir.

Şekil 3: Faiz Serisi

Şekil 4: Takipteki Krediler Serisi

Görsel olarak da seriler düzenli olarak artış ya da azalış göstermediği için durağan olmağını söylemek mümkündür.

Faiz için korelasyon testi yaptığımızda 1. derece otoregresif çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle kısmi korelasyon aralık dışına bir kez çıkmıştır. Bu nedenle 1. gecikme ile ADF testi uygulandığında elde edilen sonuçlar şu şekildedir.

ADF Test İstatistiği = -0.73

%5 Anlamlılık Düzeyinde Kritik Değer = -3.63

H₀= Birim Kök Vardır(Durağan Değildir)

H₁= Birim Kök Yoktur (Durağandır)

[-0.73] < [-3.63]

H₀ Kabul , seri durağan değildir. Ancak 2. dereceden durağanlık testi yaptığımızda;

ADF Test İstatistiği = -4.27

%5 Anlamlılık Düzeyinde Kritik Değer = -3.01 bulunmaktadır.

[4.27] > [3.01] H₀ Red, takipteki krediler serimiz 2. dereceden farkı alınarak durağan hale gelen bir seridir.

Takipteki krediler için korelasyon testi yaptığımızda 1. derece otoregresif çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle kısmi korelasyon aralık dışına bir kez çıkmıştır. Bu nedenle 1. gecikme ile ADF testi uygulandığında elde edilen sonuçlar şu şekildedir.

ADF Test İstatistiği = -0.85

%5 Anlamlılık Düzeyinde Kritik Değer = -3.63

H₀= Birim Kök Vardır(Durağan Değildir)

H₁= Birim Kök Yoktur (Durağandır)

[-0.73] < [-3.63]

H₀ Kabul , seri durağan değildir. Ancak 1. dereceden durağanlık testi yaptığımızda;

ADF Test İstatistiği = -3.62

%5 Anlamlılık Düzeyinde Kritik Değer = -3.01 bulunmaktadır.

[3.62] > [3.01] H₀ Red, faiz serimiz 1. dereceden farkı alınarak durağan hale gelen bir seridir.

2.2.2. Regresyon Analizi Sonuçları

2001:4 ile 2007:3 dönemini kapsayan veriler ile 1 nolu denklem ile regrese edilmiştir.

$$\text{TAKKRE}_t = c(1) + c(2) \text{FAIZ}_t + u_t \quad (1)$$

$$u_t \sim (0, \sigma^2); \text{cov}(u_t, u_j) = 0$$

Tablo 8: TBS'nde Gecelik Faiz Oranları İle Takipteki Krediler Arasındaki İlişki (2001:4-2007:3)

Dependent Variable: TAKKRE				
Method: Least Squares				
Date: 04/13/08 Time: 14:09				
Sample: 2001:4 2007:3				
Included observations: 24				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	4.529.978	5.741.934	7.889.289	0.0000
FAIZ	1.372.305	0.162733	8.432.866	0.0000
R-squared	0.763729	Mean dependent var		8.915.635
Adjusted R-squared	0.752989	S.D. dependent var		2.398.897
S.E. of regression	1.192.257	Akaike info criterion		1.708.474
Sum squared resid	31272477	Schwarz criterion		1.718.291
Log likelihood	-2.030.169	F-statistic		7.111.323
Durbin-Watson stat	0.874966	Prob(F-statistic)		0.000000

Analiz sonucunda TBS'nde faiz oranlarının takipteki krediler üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Regresyonda bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü %76'dır. Katsayılar %5 düzeyinde anlamlıdır. Regresyonu kabul etmek mümkündür. Tablonun denklem formatına çevrilmiş hali aşağıdaki gibidir:

$$\text{TAKKRE}=4.529+1.372\text{FAIZ}+u_t$$

Söz konusu dönem için TBS'nde faiz oranlarında meydana gelen 1 birimlik bir artış, takipteki kredilerin 1.37 birim artmasına neden olmaktadır. Elde edilen sonuçlar asimetrik bilgi ve kredi tayinlaması teorisini destekler niteliktedir. Artan faiz oranlarında kredi kullandırmaya devam eden bankacılık siteminde takipteki kredilerde artış kaçınılmazdır. Tablo 9'daki veriler de bu sonu desteklemektedir.

Tablo9: TBS'nde Asimetrik Bilginin Varlığını Sorgulayan Veriler (2000-2007)

Yıllar	Toplam Kredi Hacmi (Mlyn YTL)	Takipteki Krediler (Mlyn YTL)	Takipteki Krediler/ Toplam Kredi Hacmi (%)	Enflasyon Oranı (Yıllık- Tüketici)	Dönem Karı (Bin YTL)	TCMB Gecelik (O/N) Borç Verme Faiz Oranları (%)
2000	28.604	4.962	13.5	39	1.972.672	19,50
2001	37.085	16.931	29.52	68,5	-12.332.286	62
2002	56.371	10.429	18.5	29,7	2.882.215	51
2003	69.991	8.629	12.33	18,4	5.610.281	31
2004	103.241	6.356	6.15	9,3	6.456.079	22
2005	153.059	7.087	4.76	7,7	7.271.752	17.5
2006	217.899	8.181	3.75	9,6	10.966.731	22.5
2007	280.453	9.827	3.51	8,4	14.331.479	20

Kaynak: Bankalarımız Kitabı :2000-2007

Tablo1 de TBS'nde 2001 yılında asimetrik bilgi sorunu açıkça görülmektedir. 2001 yılında yaşanan krizin etkisiyle gecelik faiz oranları %19,5'ten %62 ye yükselmiştir. Buna rağmen bankacılık sektörü kredi vermeye devam etmiştir. Toplam kredi hacmi 2000 yılına göre %30 artış göstermiştir. Asimetrik bilgi ve kredi tayinlaması teorisine uygun olarak, yükselen faiz oranlarında kredi tayinlamasına gitmeyip bu faiz oranlarından kredi vermeye devam eden TBS'nde asimetrik bilgi probleminde kaynaklanan sorunlar nedeniyle takipteki krediler hacmi yükselmiştir. Takipteki krediler 4,962 Milyon YTL'den 16,931 Milyon YTL'ye yükselmiştir. 2002 yılı ve sonrasında faiz oranlarında görülen düşme eğilimi toplam kredi hacmindeki artışı devam ettirmiştir. Takipteki kredilerle faiz oranları arasında aynı yönlü bir ilişki söz konusudur. 2002 yılından itibaren faiz oranlarının düşmesi kredi hacmini arttırdığı gibi takipteki kredilerin azalmasını da sağlamıştır.

Faiz oranlarındaki artışla beraber toplam kredi hacmi artıyorsa, teoriye göre asimetrik bilgi vardır demek her zaman doğru olmayacaktır. 2006 yılında faiz oranları %22,5'e yükselmiştir. Yükselen bu faiz oranlarına rağmen toplam kredi hacmi ve takipteki krediler de artmıştır. Ancak 2006 yılı için sektörde asimetrik bilgi vardır demek yanlış olacaktır. Çünkü takipteki krediler artmasına rağmen *Takipteki Krediler/Toplam Kredi Hacmi Oranı*'nda bir önceki yıla göre azalma meydana gelmiştir. Bu da sektörde asimetrik bilginin etkisinin azaldığını göstermektedir. Sektörde takipteki kredi hacminin artmasının veya azalmasının tek nedeni elbette ki sadece faiz oranları değildir. Krizin etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik politikalar uygulandıkça ekonomik faaliyetler gelişmeye başlamıştır. Sistemde belirsizliklerin giderilmesi, güvenin tekrar sağlanması ve borsanın toparlanmasına paralel olarak enflasyon oranlarında ve dolayısıyla faiz oranlarında meydana gelen düşüşler bankacılık sektörü üzerinde etkisini krediler aracılığıyla göstermiştir. Başka bir ifadeyle makroekonomik dengelerin sağlanmasıyla rasyonel yatırımları arttırmıştır. Yatırımlardan başarılı sonuçlar elde edildikçe kredilerin geri dönüşü hızlanmış dolayısıyla Türk bankacılık sisteminin dönem karı da artış göstermiştir.

Bu zincirin tam tersi de mümkündür; makroekonomik dengesizlikler ekonomik yatırımları olumsuz etkileyecek, rasyonel olmayan yatırımlar artacaktır. Başarısız sonuçlanan yatırımlar nedeniyle kredilerin geri dönme olasılığı düşecek ve bankacılık sektörünün karlılığı azalacaktır. Dolayısıyla TBS’inde karlılığı azaltan tek neden faiz oranlarındaki artış dolayısıyla kredi tayinlemesine gitmeyip toplam kredi hacminin artması değildir. Başka bir ifadeyle karın azalmasının nedeni sadece asimetrik bilginin varlığı değildir. Makroekonomik dengesizlikler de TBS’inde geri dönmeyen kredileri arttıran önemli bir unsurdur.

Alovsat Müslümov, “Mevduat Sigorta Sistemi ve Ahlaki Tehlike: Türk Bankacılık Sektörü Örneği” adlı çalışmasında mevduat sigorta sistemi öncesi (1988-1993) ve sonrası (1994-2000) dönemlere ait verileri karşılaştırmalı olarak analiz etmiş ve %100 mevduat sigortası uygulamasının Türk bankacılık sektöründe ahlaki tehlike sorununa yol açtığı ve bu sorunun da Türk bankacılık sektörünün 1994 yılı sonrasında kötü performans göstermesine neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Müslümov’a göre mevduat sigorta sistemi sonrasında ahlaki tehlike sorununa yüksek duyarlılık gösteren küçük ölçekli yerli özel ticaret bankaları sermaye yeterliliğini kaybetmiş, kredi, likidite riskleri artmış, gelir gider dengesi bozulmuş, ortalama faiz yükü artmış ve temsilcilik maliyetleri yükselmiştir.²⁰⁹

Çalışmamızda, Müslümov’un yapmış olduğu analizin benzeri *Spss Programında Wilcoxon İşaretili Sıra Testi* kullanılarak 1988-1993 ve 1995-2006 yılları için yapılmış ancak Müslümov’un ulaştığı sonuçlara ulaşamamıştır. Elde edilen sonuçlar Ek 2’de sunulmuştur. Mevduat sigorta sistemi öncesi 6 yıl sonrasında ise 12 yılın analize dahil edilmesi, 2000 yılı sonrası sektörde önemli kırılmalar yaşanması ve 2004 yılında mevduat güvencesine 50 Bin YTL sınırı konulması analizin sağlıklı sonuçlar vermesini engellemiştir. Ancak vergi öncesi karlar, toplam kredi hacmi, takipteki krediler, toplam aktifler ve özkaynakların yıllar itibariyle seyri incelendiğinde 2000 yılı sonrasında da bankacılık sektöründe sermaye yeterliliğinin düşük, kredi, likidite ve faiz oranı risklerinin yüksek, faiz giderlerinin ve temsilcilik maliyetlerinin yüksek seviyesini sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

²⁰⁹ Alovsat müslümov, 2002 mevduat sigorta sistemi ve ahlaki tehlike: türk bankacılık sektörü örneği, banka mali ve ekonomik yorumlar dergisi, sayı:39(8) s.37-54

Tablo 10: Türk Bankacılık Sektörü Sermaye Yeterliliği, Kredi, Faiz Oranı Riski, Karlılık, Faiz Giderleri, Temsilcilik Maliyetleri Rasyoları* (2000-2006)

YILLAR	SERMAYE YETERLİLİĞİ	KREDİ RİSKİ	FAİZ ORANI RİSKİ	KARLILIK	FAİZ GİDERLERİ	TEMSİLCİLİK MALİYETLERİ
2000	13,98	6,10	45,79	2,37	14,55	2,10
2001	7,84	36,35	41,53	-6,14	15,89	1,63
2002	19,71	9,06	50,56	2,21	11,22	1,49
2003	23,50	6,81	54,49	2,75	8,93	1,59
2004	22,26	5,03	54,72	2,43	6,70	1,63
2005	17,21	4,18	54,07	1,32	5,21	1,36
2006	17,50	3,58	49,87	2,30	6,71	1,25

*SERMAYE YETERLİLİĞİ: Özkaynaklar/(Kredi, Piyasa, Operasyonel Riske Tabi Esas Tutar)

KREDİ RİSKİ: Takipteki Krediler /Toplam Krediler

FAİZ ORANI RİSKİ: Likit Aktifler/(Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar)

KARLILIK: Vergi Öncesi Kar/Ortalama Toplam Varlıklar

FAİZ GİDERİ: Faiz Giderleri/Ortalama Götürümlü Aktifler

TEMSİLCİLİK MALİYETİ: (Personel Gideri+Kıdem Tazminatı)/Toplam Aktifler veya Faaliyet Gideri/Toplam Aktifler

Kaynak: Bankalarımız Kitabı:2000-2006, TCMB

Ancak Müslümov'a ek olarak 2000-2006 yılları arasında da sektörde mevduat güvencesinden kaynaklanan ahlaki tehlike sorunu var demek mümkün değildir. Çünkü %100 mevduat sigorta sistemi, piyasa disiplini mekanizmasını zayıflatıp ahlaki tehlikeye yol açarak krizlerin oluşmasına neden olduğu ve ekonomiye ciddi zararlar verdiği için 2004 yılında kaldırılmış yerine kısmi tasarruf mevduat sigortası uygulaması getirilmiştir. Dolayısıyla mevduat güvencesinden kaynaklanan ahlaki tehlike sorunu azalmıştır.

Sadece mevduat güvencesinin sınırlandırılması değil günümüz bilgi çağında tam ve doğru bilgiye daha kısa sürede ulaşma imkanlarının artmasıyla da ahlaki tehlike sorunu azalmıştır. 20. yüzyılın sonlarında dünya, geleneksel siyasi blokların ortadan kalktığı, her alanda liberal eğilimlerin güçlendiği, teknolojik gelişmenin sınır tanımaz bir şekilde önemli değişmelere yol açtığı bir süreç yaşamıştır. Dünyada yaşanan bu siyasal, kültürel ve ekonomik değişiklikler beraberinde "enformasyon

çağı”, “bilgi toplumu” gibi yeni kavramları da getirmiştir. Tüm zamanlar için önemli bir kaynak olan bilginin önemi, bilgi toplumuna geçişle birlikte daha da artmıştır. Çünkü bilgi toplumunda rekabet büyük ölçüde bilgiye dayanmaktadır.

Günümüz ekonomilerinde tüm dünya ülkeleri için en önemli kaynak bilgidir. Bu nedenle tüm ülkeler ekonomik faaliyetlerini sağlam temellere oturtabilmek için tam ve doğru bilgiye en kısa zamanda ulaşma çabası içerisinde. Küresel rekabet ortamında bilginin hızlı ve yüksek kapasiteli aktarımı son derecede önemlidir. Bu nedenle ülkeler bilgi teknolojilerine yatırım yapmakta ülkeler arası etkileşimi simetrik bilgilerle sağlama çabasına girmektedir. Gelişen bilgi teknolojileriyle günümüzde bilgiyi yaratma ve bilgiye ulaşma oldukça kolaylaşmıştır (Google, Wikipedia, Blogger vb.). Bilgiye ulaşmak kolaylaştıkça ekonomik faaliyetler ülke sınırlarını aşmıştır.

Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler kredi piyasalarında borç verenlerin daha iyi analiz yapmasını daha doğru kararlar vermesini sağlamaktadır. Artık bankalar, kredi verecekleri müşterileri hakkında detaylı istihbarat yapabilme, kredinin geri dönebilirliğini daha iyi izleme imkanına sahiptir. Dolayısıyla gerek kredilendirme öncesi gerek sonrasında ortaya çıkabilecek sorunları önceden tespit etme imkanına kavuşan bankalar artık müşteri odaklı olma çabasına girmektedir. Günümüz koşullarında kredi piyasalarında müşterilerin (borç alanlar), öncelikleri, yaşam tarzları, beklentileri değişmektedir. Müşteriler daha güvensiz, daha sabırsız, daha talepkar, daha araştırmacı ve deneyimli hale geldikçe bankalar da müşteri odaklılığa yönelmiştir. Örneğin; bankalar, geri ödeyememe problemi yaşayan kredi müşterilerinin sorunlarının neyden kaynaklandığını tespit ederek uygun ödeme kolaylığı sağlayan teklifler sunarak yeni ürünlerini satma fırsatını değerlendirmektedir.

Hem kredilendirme öncesi istihbarat ile tam ve kesin bilgilere ulaşma imkanının artmasıyla ters seçim, hem de kredilendirme sonrasında yanlış kullanımın tespit edilip yeni ürünlerin müşterilere satılması yoluyla ahlaki tehlikeden kaynaklanan sorunlar azalma eğilimi göstermektedir. Artık bankalar sektörde tam

bilgiye ulaşma imkanına büyük ölçüde kavuşmuştur. Dolayısıyla bankalar artık kredi piyasalarında asimetrik bilgi sorunuyla uğraşmamaktadır. Bankalar artık, müşteri sayısını arttıracak, sektör payını yükseltecek, rekabet ortamında ayakta kalacak ve en önemlisi müşteri memnuniyetini maksimize edecek müşteri odaklı yaklaşımlar peşindedir. Bunun için bankalar, müşterilerinin ihtiyaçlarını önceden tespit ederek kişiye özel ürün ve hizmet sunma çabasıdadır.

SONUÇ

20. yüzyılın sonlarında dünya, her alanda liberal eğilimlerin güçlendiği ve teknolojik gelişmenin sınır tanımaz bir şekilde önemli değişimlere yol açtığı bir süreç yaşamıştır. Dünyada yaşanan siyasal, kültürel ve ekonomik değişiklikler beraberinde “enformasyon çağı”, “bilgi toplumu” gibi yeni kavramları da getirmiştir. Tüm zamanlar için önemli bir kaynak olan bilginin önemi, bilgi toplumuna geçişle birlikte daha da artmıştır. Çünkü bilgi toplumunda rekabet büyük ölçüde bilgiye dayanmaktadır.

Neoklasik İktisat anlayışına göre tam rekabet piyasası, piyasada oluşan statik bir denge durumunu ifade eder ve belirli koşulların varlığına dayanır. Söz konusu koşullardan birisi de herkesin bilgi sahibi olması piyasada tam bilgilenmenin var olmasıdır. Neoklasik İktisada göre ekonomideki tüm karar birimleri ekonomik değişkenler hakkında tam ve mükemmel bilgiye sahiptir. Söz konusu bilgi eksiksiz ve simetrik olduğu gibi ekonomik birimler bilgiye ulaşmak için herhangi bir maliyete katlanmak zorunda değildir. Dolayısıyla Neoklasik anlayışta bilgi serbest bir maldır. Neoklasik iktisadın dayandığı varsayımlar, gerçek dünyanın varlığından yoksun ve gerçek dünyanın gerçek ekonomik ilişkilerini anlamak için yeterli araca sahip değildir. Gerçek dünyada, piyasalar tam rekabet koşulları altında çalışmamaktadır. Bilgi çağında olmamızdan dolayı ekonomik birimler bilgiye çok hızlı bir şekilde ulaşabilmektedir. Ancak ulaşılan her bilginin doğru olması mümkün değildir. Ekonomide yer alan birimlerin diğer birimlerden sakladığı ya da bilmelerini istediği farklı bilgiler olabilir.

Neoklasik varsayımların aksine Yeni Keynezyenler tarafından da savunulduğu gibi, piyasalarda tam bilginin elde edilmesi mümkün olmadığı gibi bilgiye ulaşmak da belirli bir maliyete katlanmayı zorunlu kılmaktadır. Ekonomik birimler, bilginin getireceği fayda ve katlanacakları maliyete bakarak o bilgiyi edinip edinmeme kararını verirler.

Tam bilgilenme durumunda piyasada tek bir fiyat seviyesinde denge oluşmakta ve tüm birey ve firmalar fiyat alıcı durumunda olmaktadır. Ancak tam ve mükemmel bilginin olmadığı gerçek dünyada bir taraf, diğerine göre daha güvenilir, doğru veya ayrıntılı bilgiye sahip olabilir ve bu bilgisini diğer tarafın bu eksikliğinden yararlanmak için kullanabilir. Genellikle alıcıların satıcılardan daha az bilgiye sahip olduğu asimetrik bilginin söz konusu olduğu böyle bir ortamda piyasalar dengeden uzaklaşır, piyasa başarısızlıkları dolayısıyla rekabetçi piyasaların etkinliği kaybolur.

Bilgiye ulaşmanın kolaylaştığını, doğru bilgilerin hatasız ve hızlı yayılmasının maliyetinin azaldığını söylemek mümkün olsa da günümüz ekonomilerinde yer alan ekonomik birimlerin diğer birimlerden sakladığı ya da diğer birimlerin bilmemelerini istediği farklı bilgiler olabilmektedir. Ekonomik birimlerden en az birinin sahip olduğu gizli bilgi (hidden information) piyasaların çalışmasını etkileyerek sistemde, sektörde ya da piyasada etkinliği ve verimliliği azaltacaktır.

Simetrik bilgi, karşılıklı tarafların sözleşme yapmadan önce ve sözleşme yaptıktan sonra, bir mal ve hizmetin niteliği konusunda aynı bilgiye sahip oldukları durumu ifade etmektedir. *Asimetrik bilgi* ise iki taraf arasında simetrik dağılmayan bilgidir. Başka bir ifadeyle, ekonomik faaliyette bulunan bir taraf, diğer tarafa göre daha fazla bilgiye sahip ise, tarafların bilgiye erişim olanağı eşit değilse veya bir tarafın söylediğini karşı tarafın doğrulama veya teyit etme imkanı bulunmuyorsa asimetrik bilgi söz konusudur.

Asimetrik bilgi, ters seçim ve ahlaki tehlike olmak üzere iki temel problem yaratmaktadır. Kredi piyasasında ters seçim sorunu, taraflar arasında kredi sözleşmesi yapılmadan önce kredi verenin krediyi kullanan hakkında tam bilgiye sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Ters seçim sorunu olan piyasalarda arzu edilmeyen sonuçlar doğuracak işlemler yapılmaktadır. Ters seçimde, potansiyel borçlancıların büyük bir ihtimalle kredi riskleri en kötü kişiler olması söz konusudur. Bu kişilerin kredi için aşırı istekli olmaları ödünç veren kurumu bu

kişilere kredi vermeye zorlayacaktır. Kredi piyasalarında geri ödeme potansiyeli düşük müşterilere kredi kullandırıldığında ters seçim ortaya çıkmaktadır.

Kredi piyasasında ahlaki tehlike sorunu, kredi verildikten sonra kredi alanın sözleşme şartlarına uygun hareket etmemesinden (istenmeyen faaliyetlere girmesi) ve kredi verenin kredi alanın faaliyetlerini gözleyememesinden kaynaklanmaktadır. Kredi verenin, kredi alanın aldığı krediyi verimli bir şekilde kullanıp kullanmadığını takip edemediği durumda ahlaki tehlike sorunuyla karşılaşmaktadır.

Kredi piyasasında tam bilgi söz konusu ise krediler etkin bir şekilde kullanılacak ve piyasada denge, faiz oranı tarafından sağlanacaktır. Ancak piyasada çoğu zaman asimetrik bilgilenme söz konusudur. Piyasada tam bilgilenme söz konusu iken, yani kredi kullandıranlar krediyi kullananların bu krediyi geri ödeme güçleri hakkında tam bilgiye sahip ise; kredi verenler, kullanıcıların geri ödeme gücüne bağlı olarak faiz oranı belirleyecek, böylece müşterinin geri ödememe riskini telafi edecek ölçüde faiz oranı talep edecektir. Yüksek geri ödeme gücü olan müşterilerden düşük faiz, düşük geri ödeme gücü olan müşterilerden yüksek faiz talep edecektir.

Piyasada eksik bilgilenme söz konusu ise, güvenilir müşterilerle güvenilir olmayan müşteriler birbirinden ayırt edilemeyeceği için *ortama bir faiz* oranı belirlenecektir. Bu durumda belirlenen faiz, güvenilir müşteri için, tam bilgi söz konusu iken uygulanacak faiz oranından daha yüksek, güvenilir olmayan müşteri için ise tam bilgi söz konusu iken uygulanacak faiz oranından daha düşük olacaktır. Dürüst müşterilerin bir kısmı tam bilgi durumunda ödeyecekleri faiz oranından daha yüksek olan faiz oranını kabul etmedikleri için kredi kullanmaktan vazgeçebilirler. Bu durumda güvenilir müşterilerin kredi talebinde düşme meydana geleceği için toplam krediler içinde, güvenilir olmayan müşterilere kullandırılan kredilerin payında artış meydana gelecektir. Bu durumda sorunlu krediler artacağı için bankalar, kredilerin artan marjinal maliyetlerini karşılayabilmek amacıyla kredi faizlerini yükseltmek zorunda kalacaktır. Yükselen faiz oranları karşısında güvenilir müşterilerin bir kısmı daha kredi talebinden vazgeçecektir. Sonuçta faiz oranını

yükselten banka güvenilir olmayan müşterilerin ağırlıklı olduğu kredi talebiyle karşı karşıya kalacaktır.

Artan faiz oranlarında sorunlu kredi müşterilerinin artmasını istemeyen bankalar kredi tayinlamasına gitmektedir. Stiglitz ve Weiss modeli, banka açısından faiz oranını düşük tutup kredileri fiyat dışı bir mekanizmaya dayalı olarak tayinlamanın, faiz oranlarının yükseltilmesine göre daha fazla bir getiri beklentisine yol açacağını göstermektedir. Aksi takdirde kredi tayinlamasına gidilmeyip faiz oranlarının yükseltilmesi durumunda geri ödememe riski fazla olan müşteriler borç almak isteyeceklerinden dolayı bankaların beklenen karları azalacağı gibi verimli yatırımların azalması nedeniyle ekonomik faaliyette daralmanın yol açtığı finansal krizlerin yaşanması da kaçınılmaz olacaktır.

1994 yılında Türkiye’de uygulanmaya başlanan %100 güvenceli doğrudan mevduat sigortasının bankacılık sektöründe ahlaki tehlike sorununa yol açtığı, bu sorunun da bankacılık sektörünün 1994 sonrası dönemde kötü performans gösterdiğini söylemek mümkündür. 1994 öncesi dönemle 1994 sonrası dönem karşılaştırıldığında 1994 sonrası dönemde sermaye yeterliliğinin düşük, kredi, likidite ve faiz oranı risklerinin yüksek, faiz giderlerinin ve temsilcilik maliyetlerinin yüksek seviyelerde olduğunu söylemek mümkündür. 2004 yılında %100 mevduat güvencesinin kaldırılıp yerine kısmi tasarruf mevduat sigortası uygulamasının getirilmesiyle mevduat güvencesinden kaynaklanan ahlaki tehlike sorunu azalmıştır. Sadece mevduat güvencesinin sınırlandırılması değil, Basel II düzenlemesi ile getirilen standartlara uyulması da bankacılık sektöründe asimetric bilgiden kaynaklanan sorunların azalmasına önemli katkılar sağlanmıştır. Düzenleme, borçlu-kredi kalitesine verilen önemi arttırmış ve kurallara uygun bir kredi kültürünün oluşmasını sağlamıştır. Farklı risk ölçüm yöntemleri geliştirilmiş ve ülke, banka ve şirketler için kredi notlarına göre risk ağırlıkları belirlenmiştir. Bankaların kendi bünyelerinde risk derecelendirme sistemleri kullanabilmeleri için “içsel derecelendirme metodu” geliştirilmiştir. Böylece bankalar kredi verecekleri müşterilerinin kredi notuna göre risk ağırlığı belirleyerek “iyi”, “riskli”, “az riskli” gibi kavramlarla fiyatlama yapacaklardır. Risk odaklı kredi fiyatlamasında

kullandırılan kredinin türü, vadesi, verilen teminat ve kredi notu gibi çeşitli kriterler kredinin fiyatına yansıtılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, iyi ve kötü müşteri ayrımı yapılarak riski düşük müşterilere düşük, riski yüksek müşterilere daha yüksek faiz oranı uygulanarak asimetrik bilgidен kaynaklanan ters seçim sorunu önlenmiş olmaktadır.

TBS’inde asimetrik bilginin varlığını araştırdığımızda, 2001 yılında asimetrik bilgi sorunu açıkça görülmektedir. 2001 yılında yaşanan krizin etkisiyle gecelik faiz oranları %19,5’ten %62 ye yükselmiştir. Buna rağmen bankacılık sektörü kredi vermeye devam etmiştir. Toplam kredi hacmi 2000 yılına göre %30 artış göstermiştir. Asimetrik bilgi ve kredi tayinlaması teorisine uygun olarak, yükselen faiz oranlarında kredi tayinlamasına gitmeyip bu faiz oranlarından kredi vermeye devam eden TBS’nde asimetrik bilgi probleminden kaynaklanan sorunlar nedeniyle takipteki krediler hacmi yükselmiştir. Takipteki krediler 4,962 Milyon YTL’den 16,931 Milyon YTL’ye yükselmiştir. 2002 yılı ve sonrasında faiz oranlarında görülen düşme eğilimi toplam kredi hacmindeki artışı devam ettirmiştir.

Takipteki kredilerle faiz oranları arasında aynı yönlü bir ilişki söz konusudur. 2002 yılından itibaren faiz oranlarının düşmesi kredi hacmini arttırdığı gibi takipteki kredilerin azalmasını da sağlamıştır. Gecelik faiz oranları ile takipteki kredilerin ilişkilendirildiği uygulamalı analizde de aynı sonuca ulaşılmıştır. TBS’nde faiz oranlarında meydana gelen 1 birimlik bir artış, takipteki kredilerin 1.37 birim artmasına neden olmaktadır. Elde edilen sonuçlar asimetrik bilgi ve kredi tayinlaması teorisini destekler niteliktedir. Artan faiz oranlarında kredi kullanırmaya devam eden bankacılık siteminde takipteki kredilerde atış kaçınılmazdır.

2006 yılında faiz oranları %22,5’e yükselmiştir. Yükselen bu faiz oranlarına rağmen toplam kredi hacmi ve takipteki krediler de artmıştır. Ancak 2006 yılı için sektörde asimetrik bilgi vardır demek yanlış olacaktır. Çünkü takipteki krediler artmasına rağmen *Takipteki Krediler/Toplam Kredi Hacmi Oranı*’nda bir önceki yıla göre azalma meydana gelmiştir. Bu da sektörde asimetrik bilginin etkisinin azaldığını göstermektedir. Sektörde takipteki kredi hacminin artmasının veya azalmasının tek

nedeni elbette ki sadece faiz oranları değildir. Krizin etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik politikalar uygulandıkça ekonomik faaliyetler gelişmeye başlamıştır. Sistemde belirsizliklerin giderilmesi, güvenin tekrar sağlanması ve borsanın toparlanmasına paralel olarak enflasyon oranlarında ve dolayısıyla faiz oranlarında meydana gelen düşüşler bankacılık sektörü üzerinde etkisini krediler aracılığıyla göstermiştir. Başka bir ifadeyle makroekonomik dengelerin sağlanması rasyonel yatırımları arttırmıştır. Yatırımlardan başarılı sonuçlar elde edildikçe kredilerin geri dönüşü hızlanmış dolayısıyla Türk bankacılık sisteminin dönem karı da artış göstermiştir.

Asimetrik bilgi piyasaların etkin çalışmasını engellemekte piyasa başarısızlığına yol açmaktadır. Asimetrik bilginin yaratmış olduğu sorunları ortadan kaldırmak için alınması gereken önlemler vardır. Bunlar; özel bilgi üretimi ve satışı, kamu düzenlemeleri, markalı malların satışının yaygınlaştırılması, satılan ürüne garanti vermek, istihbarat ve izleme, borçludan teminat alınması ve ortak bir bilgi alt yapısının oluşturulmasıdır.

2000 Kasım 2001 Şubat krizlerinden sonra uygulanan yeniden yapılandırma programları, mevduat güvencesinin sınırlandırılması, Basel II kriterlerine uyum çalışmaları, asimetrik bilgi kaynaklı sorunlara yönelik alınan önlemler ve en önemlisi bilgi ekonomisiyle birlikte bilgiye ulaşmanın daha kolay ve ucuz hale gelmesi dolayısıyla TBS'inde asimetrik bilgi probleminin azaldığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- ABELES, Zeev “Mevduat Sigortası - İsrail Örneği”, **Mevduat Sigorta Sistemi**, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No:195, İstanbul, 1996.
- ACAR, Mustafa, “Nedenleri, Sonuçları ve Ortadan Kaldırılma Yollarıyla Piyasa Başarısızlığı”, **Piyasa Dergisi**, Cilt:4, Sayı:13, Kış-2005.
- AFŞAR, Muharrem, **Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1558, Eskişehir, 2004.
- AKERLOF, George, “The Market for ‘Lemons’ : Quality Uncertainty and The Market Mechanism (1970)”, (Der: Ömer DEMİR), **Devlet, Rekabet, Mülkiyet ve İktisat**, Değişim Yayınları, Adapazarı, 2000.
- AKTAN, Coşkun Can ve İstiklal Yaşar VURAL, **Bilgi Nedir?**, Bilgi Sistemleri, <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/bilgi-yonetimi/bilgi-nedir.htm>,(06.05.2007).
- ALLEN, Franklin ve Douglas GALE, “Optimal Banking Crises”, **Journal of Finance**, Vol:53, Issue:4, 1998.
- ALOĞLU, Ziya Tunç, **Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Bankacılık Krizler Üzerindeki Etkileri**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara, Mart 2005, <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/ziyatuncaloglu.pdf>, (19.04.2007).
- ALTAY, Erdinç, **Sermaye Piyasalarında Varlık Fiyatlama Teorileri**, Derin yayınevi, İstanbul 2004.
- ARAS Güler ve Alövsat MÜSLÜMOV, “Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerindeki Etkileri”, <http://www3.dogus.edu.tr/amuslumov/research/Article/Muslumov%20-%20Asimmetry%20-%20IF%20-%202004.pdf>, (25.12.2006).
- ARDINÇ, Oğuzhan ve Pınar YILDIZ, **Para Banka Uluslararası İktisat ve Türkiye Ekonomisi**, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2002.

- ATIKER, Mustafa “Basel I ve Basel II”, **Bilgi Raporu**, Konya Ticaret Odası Etüd Araştırma Servisi, Sayı:2005–41/08, 2005,
<http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/BASEL.pdf>, (20.01.2008)
- BAKDUR, Alper, **Bankacılık Sektörünü Düzenleyen Kurumların Yapıları: Ülke Uygulamaları ve Türkiye İçin Öneri**, Uzmanlık Tezi, DPT Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Mali Piyasalar Dairesi Başkanlığı, Ankara, Eylül 2003,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/banka/bakdura/yapi.pdf>, (19.03.2007).
- ATİYAS, İzak, Hasan ERSEL ve Emin ERTÜRK “Türk Bankalarında Müşteri Deseni ve Kredi Tayınlaması”, **T.C.M.B. Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 2, Temmuz 1993, <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/9301tur.pdf>, (20.10.2007).
- BELL, Daniell, **Post-Industrial Society: A venture in Social Forecasting**, American Economic Review, 1973.
- BDDK, **Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmeliğin Uygulanmasına İlişkin 1 Sayılı Tebliğ**, Kabul Tarihi: 8.2.2001, <http://www.tbb.org.tr/turkce/mevzuat/Teb-AA3.doc>, (25.04.2007).
- BDDK, **Finansal Piyasalar Raporu**, Sayı:4, Aralık 2006, http://www.bddk.org.tr/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/1651B-DDK_FPR_Aralik2006_27042007.pdf, (28.12.2007).
- BDDK-TCMB, Eurostat, **ECB Report – 2006**
BDDK-TCMB, **Global Financial Stability Report**, IMF-Eylül 2007
BDDK, **Finansal Piyasalar Raporu**, Sayı:8, Aralık 2007, <http://www.bddk.org.tr/turkce/Raporlar/Raporlar.aspx>, (20.07.2008).
- BLANCHARD, Olivier Jean ve Stanley FISCHER, **Lectures on Macroeconomics**, The MIT Pres, 1989.
- ÇOBAN, Hasan, **Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, Mart 1996.
- DEMİR, Ömer, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Birinci Basım, Ankara, 1996.
- DEMİR, Ömer ve Mustafa ACAR, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Vadi Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2002.

- DEMİRKAN, Balkır, “Sigorta Sektöründe Asimetrik Bilgi Problemi”, **Sigorta Araştırmalar Dergisi**, Türkiye Sigorta ve Reasürans Birliği, Sayı:2, Temmuz 2006, s.s. 126-127, http://www.tsrbsb.org.tr/NR/rdonlyres/03EE6DB6-4920-461A-88EC-94F5A9BAD73C/2143/127_142.pdf, (20,09,2007).
- DORNBUSCH, Rudiger ve Stanley FİSCHER, **Macroeconomics**, Sixth Edition, McGraw - Hill, Inc, New York, 1994.
- DURA, Cihan ve Hayriye ATİK, **Bilgi Toplumu Bilgi Ekonomisi ve Türkiye**, Literatür Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, Mart 2002.
- EĞİLMEZ, Mahfi ve Ercan KUMCU, **Ekonomi Politikası**, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul, 2005.
- EKEN, Mehmet Fehmi, **Faizsiz Bankacılık Modelleri ve Türkiye Uygulamaları**, T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Haziran 2005, http://www.tkbb.org.tr/index.php?option=com_doqment&cid=15&Itemid=813, (30.01.2008).
- EKEN, Mehmet Hasan, “Türk Bankacılık Sektörü Yapılanma Sürecinde Bankalarda Finansal Risk Yönetimi”, **Muhasebe-Finansman Araştırma ve Uygulama Dergisi**, Marmara Üniversitesi, Cilt:6, Yıl:15, Sayı:15, İstanbul, Nisan 2006.
- EKİZ, Çisel, **Asimetrik Bilgi Teorisinin Bireysel Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2006.
- Ekodialog, “Bankacılık: Mevduatlar”, **Finansal Ekonomi**, http://www.ekodialog.com/finansal_eko/fin_eko_konulari5.html, (15.03.2007).
- Ekodialog, “Sermaye ve Para Piyasası Araçları”, **Borsa -Yatırım**, http://www.ekodialog.com/Konular/borsa_yatirim/sermaye_para_piyasasi_aracлари.html, (15.03.2007).
- ERDEM, Metin, Doğan ŞENYÜZ ve İsmail TATLIOĞLU, **Kamu Maliyesi**, Ekin Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 2003.

- EREN, Ercan, “Keynes, Keynesci İktisat Okulları ve Yeni Keynesci İktisat”, **İktisatın Damataşları Ekoller Kavramlar İz Bırakanlar**, İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti İktisat Dergisi, 2001 Eğitim Serisi:1.
- EROĞLU, Ömer, **Para Teorisi ve Politikası Ders Notları**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayın No:50, Isparta, 2004.
- ERTUNA, Özcan, **Finansal Kurumlar**, Ege Üniversitesi Matbaası, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayın No:3, İzmir, 1982.
- FREMIER, Marshall ve Myron GORDON, “ Why Bankers Ration Credit”, **Quarterly Journal of Economics**.
- GÜNEŞ, İsmail, **Dışsalıklar Teorisi ve Ağ Dışsalıkları**, Bilgi Yönetimi, s.1.,
[http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=240\(03.09.2007\)](http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=240(03.09.2007)).
- Halkbank, **Finansal Sözlük**,
<http://www.halkbank.com.tr/channels/30.asp?id=674>, (18.03.2007).
- Headrick, Daniel R., **Enformasyon Çağı Akıl ve Devrim Çağında Bilgi Teknolojileri:1700-1850**, (Çev. Zülal Kılıç), Kitap yayınevi, Birinci Basım, İstanbul, Ekim 2002.
- Hissenet, “Sermaye Piyasaları Hakkında Merak Ettikleriniz”, **Borsa Okulu**,
http://www.hisse.net/ okul_merak.php, (17.03.2007).
- HODGMAN, Donald R., “Credit Risk and Credit Rationing”, **The Quarterly Journal of Economics**, Vol: 74, No:2 , May 1960.
- İMKB, **Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu**, İMKB Eğitim Yayınları No:1, 12. Basım, İstanbul, Ekim 1997.
- İMKB, **Sorularla Borsa ve Sermaye Piyasası**, İMKB Yayınları, İstanbul.
- İMKB, **Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu**.
- İMKB, **İMKB Hisse Senetleri Piyasası**,
<http://www.imkb.gov.tr/piyasalar/hisse.htm>, (15.03.2007).
- İŞCAN, Ayşen, **Banka Kredilerinde Daralmanın Ekonomik Etkileri ve Krizlerdeki Gelişim**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara, Temmuz 2003,
<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/ayseniscan.pdf>,
(19.03.2007).

- JAFFEE, Dwight ve Thomas RUSSELL, "Imperfect Competition, Uncertainty, and Credit Rationing", **Quarterly Journal of Economics**, 90, No: 4, 1976.
- JAFFE, Dwight M. ve Franco MODİGLİANİ, "A Theory and Test of Credit Rationing", **American Economic Review**, Vol: LIX, No:5, December 1969.
- JENSEN, Michael C. ve William H. MECKLING, "Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure", **The Journal of Political Economy**, 3, No: 4, 1976.
- JENSEN, M. J. and W. H. MECKLING, "The Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Cost and Ownership Structure", **Journal Of Financial Economics**, Vol:3, No:4, October 1976.
- KANE, E. J. "Three Paradigms for the Role of Capitalization Requirements in Insured Financial Institutions," **Journal of Banking and Finance**, Vol: 19, 1995.
- KARA, Oğuz "Bilgi Ekonomisi'nin Olası Mikro Ekonomik Etkilerinin Teorik Analizi", **Pamukkale Üniversitesi ve Türkiye Ekonomi Kurumu**, Ekonomi Yaz Seminerleri - 2 Konferansları, Denizli, Haziran 2003.
- KARACABEY, Ali Argun, **Finansal Piyasalarda Finansal Kurumların Yeri ve Önemi**, Sayısal Yöntemler Dersi Notları, [\(http://www.politics.ankara.edu.tr/sbflocal/index.php?uye_adi=karacabey&baslik=.....\)](http://www.politics.ankara.edu.tr/sbflocal/index.php?uye_adi=karacabey&baslik=.....),(05.01.2007).
- KARACAN, Ali İhsan, **Bankacılık ve Kriz**, Finans Dünyası Yayınları No:1, Tütünbank., Ocak 1996.
- KARAOSMANOĞLU, Atilla, "Bilgi Çağı Rekabet Ve Türkiye", **Perşembe Konferansları 15**, Rekabet Kurumu Yayınları, Ankara, Mayıs 2001.
- KAVAL, Hasan, **Bankalarda Risk Yönetimi**, Yaklaşım Yayınları, Ankara 2000.
- KIRÇOVA, İbrahim, **İşletmeler Arası Elektronik Ticaret**, İTO Yayın No:2001-32, İstanbul, 2001.
- KORUYAN, Adil, **Sermaye Piyasası**, İzmir, 2001.

- LELAND, Hayne ve Pyle Douglas, “Informational Asymmetries, Financial Structure, and Financial Intermediation”, **Journal of Finance**, 32, No:2, 1977.
- MACHLUP, Fritz, **The Production and Distribution of Knowledge in the United States**, Princeton UP, 1962.
- MANDACI, Pınar Evrim, “**Türk Bankacılık Sektörünün Taşıdığı Riskler ve Finansal Krizi Aşmada Kullanılan Risk Ölçüm Teknikleri**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 5, Sayı:1, Yıl:2003.
- MCKİNNON, R. I. ve H. PİLL, “Exchange Rate Regimes for Emerging Markets: Moral Hazard and International Overborrowing”, **Oxford Review of Economic Policy**, Vol:15, 1999.
- MERTON Robert C. and Zvi BODİE, "A Conceptual Framework for Analyzing the Financial Environment." Harvard Business School Working Paper, No. 95-062, Boston, 1995
- Millennium Bank, “Tahvil - Bono”, **Finans Sözlüğü**, <http://www.bankeuropa.com/InvestmentPortal/FinancialDictionary/Bonds.aspx>, (17.03.2007).
- MİSHKİN, Frederic S., **The Economics of Money, Banking and Financial Markets**, The Lehigh Press, Third Edition, California, 1992.
- MİSHKİN, Frederic S., **The Economics of Money, Banking and Financial Markets**, Argosy Publishing,, Seventh Edition, United States of America, 2004.
- MÜSLÜMOV, Alövsat, Mübariz HASANOV ve Cenktan ÖZYILDIRIM, “Döviz Kuru Sistemlerinin Türkiye’de Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkisi: Asimetrik Bilgi Yaklaşımı”, **Tügiad Ekonomi Ödülleri 2002**, Bilimsel Eser Yarışması Birincilik Ödülü, Scala Basım Yayın, 2003.
- NİCHOLSON, Walter, **Microeconomic Theory: Basic Principles and Extensions**, Drayden Pres, 6.b. Florida, 1995.
- OKKA, Osman, **Finansal Yönetime Giriş**, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, Ankara, Şubat 2006.
- ORHAN, Osman Z. ve Seyfettin ERDOĞAN, **Para Politikası**, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

- ÖKTE, M. Kutluğhan Savaş, “Finansal Piyasalarda Asimetrik Enformasyon Problemi: Temel Kavramlar, Literatür ve Çözüm Önerileri”, **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:19, Sayı:1-2, Nisan 2001, http://www.gençbilim.com/odev_tez/finansial+piyasalarda+asimetrik+enformasyon+problemi.odev_tez_makale.11778.php, (10.09.2007).
- ÖZİNCE, Ersin, “Finansal İstikrar, Basel II ve Bankalar Açısından Etkileri”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:53, 2005, <http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi53/Finansalistikrar.pdf.>, (26.01.2008)
- PARASIZ, İlker, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 7. Baskı, Bursa, Ocak 2000.
- PARASIZ, İlker, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, Ezgi Kitabevi, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, İstanbul, 2005.
- PEKİN, Tefvik, **Makro Ekonomi**, Bilgehan Basımevi, 4. Baskı, İzmir, 1996.
- PİNDYCK Robert S. ve Daniel L. RUBİNFELD, **Microeconomics**, Macmillan Publishing Company, Second Edition, New York, 1992.
- Risk Yönetimi, **Operasyonel Risk**, <http://www.riskyonetimi.com/operasyonelrisk.asp>, (25.04.2007).
- ROSS, Stephen A., “The Determination of Financial Structure: The Incentive-Signalling Approach”, **Bell Journal of Economics**, 8, No: 1, 1977.
- SAVAŞ, Vural, **Piyasa Ekonomisi ve Devlet**, Beta yayıncılık, İstanbul, 1987.
- SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, Geliştirilmiş 15. Baskı, İstanbul, 2003.
- STİGLİTZ Joseph E. ve Andrew WEİSS, “Credit Rationing in Markets with Imperfect Information”, **American Economic Review**, Vol:71, June 1981.
- STİGLİTZ, Joseph E., **Kamu Kesimi Ekonomisi**, (Çev:Ömer Faruk Batırel), İkinci Baskı, Marmara Üniversitesi Yayınları, No:549, İstanbul, 1994.
- ŞAKAR, Hakan, **Genel Bankacılık Bilgileri**, Strata Yayıncılık, Yayın No:4, 1. Basım, İstanbul, 2000.
- ŞAKAR, Hakan, **Genel Bankacılık Bilgileri**, Strata Yayıncılık, Yayın No:4, 1. Basım, İstanbul, 2000.

- TAKAN, Mehmet, **Bankacılık: Teori Uygulama ve Yönetim, Nobel Yayınları**, Geliştirilmiş İlaveli 2. Baskı, Ankara,2002.
- TBB, **Bankacılık Kanunu**, Kabul Tarihi:19.10.2005, <http://www.tbb.org.tr/turkce/kanunlar/5411/5411%20Kanun.doc>, (15.02.2007).
- TBB,**Bankalarımız Kitabı 2007**, <http://www.tbb.org.tr/turkce/kitap2007/2007.asp>, (17.07.2008).
- TBB, **Bankacılık Kanunu**.
- TBB, **Bankalarımız Kitabı 2002**, <http://www.tbb.org.tr/v12/asp/2002.asp>, (26.12.2007).
- TBB Bankacılık Eğitim Sitesi, **Ücretsiz Kurslar**, Temel Bankacılık, <http://www.tbb-bes.org.tr/> (19.03.2007).
- TCMB, **Mevduat ve Kredi Faiz Oranları ve Katılma Hesapları Kar ve Zarara Katılma Oranları İle Özel Cari Hesaplar Dahil Bu İşlemlerde Sağlanacak Diğer Menfaatler Hakkında Karar**, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/mevzuat/BANKACILIK/Mevkarar11188.htm>, (15.02.2007).
- TCMB, **Zorunlu Karşılıklar Hakkında Tebliğ**, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/mevzuat/BANKACILIK/1-x.doc>, (16.03.2007).
- TCMB, **Umumi Disponibilite Hakkında Tebliğ**, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/mevzuat/BANKACILIK/1-ix.doc>, (16.03.2007).
- TDK, **Sözlük**, <http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF05A79F75456518CA>, (04.05.2007).
- TEKER, Suat, K. Evren BOLGÜN ve M. Barış AKÇAY, “Banka Sermaye Yeterliliği: Basel II Standartlarının Bir Türk Bankasına Uygulanması”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C:3, S:12, Bahar 2005, <http://www.e-sosder.com/Dergi/1204-TEKER.pdf>., (25.01.2008)
- TEVFİK, Arman T. ve Gürman TEVFİK, **Bankalarda Finansal Yönetime Giriş**, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No:203, İstanbul, 1997.
- TMSF, www.tmsf.org.tr.

- TMSF, **Mevduat Sigortası (Tasarruf Mevduatınız Güvence Altında)**, <http://www.tmsf.org.tr/documents/guvence-mevduat.pdf>, (25.12.2007).
- TSKB, **Yatırımcı Sözlüğü**, <http://www.tskb.com.tr/FinansSozlugu.aspx#hazinebonosu>, (16.03.2007).
- TSPAKB, “Diğer Teşkilatlanmış Piyasa ve Borsalar”, **Lisanslama Eğitimleri**, Mart 2006, <http://www.tspakb.org.tr/>, (15.01.2007).
- TSPAKB, **Yatırımcı Köşesi**, <http://www.tspakb.org.tr/yatirimci.htm>, (15.03.2007).
- TÜİK, BDDK-TCMB, **ECB Report-2006**
- Türkiye İş Bankası, Kurumsal Bankacılık, **Risk yönetimi**, <http://www.isbank.com.tr/kurumsal/k-risk.html>, (21.04.2007).
- ÜNSAL, Erdal M., **Mikro İktisat**, İmaj Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara, 2001.
- YILDIRIM, Oğuz, “Türk Bankacılık Sektörünün Temel Sorunları ve Sektörde Yaşanan Mali Riskler”, **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl:9, Sayı:30, Ocak 2004, www.econturk.org/Turkiye2004.html, (15.12.2007)
- YILMAZ, Celali, **Sermaye Piyasası Kurumları**, Mart 2001, <http://ozgur.beykent.edu.tr/~lokman/spk.pdf>, (07.01.2007).
- YILDIRIM, Kemal, Rana EŞKİNAT ve Ali KABASAKAL, **Endüstriyel Ekonomi**, Ekin Yayınları, Eskişehir, 2005.
- VARIAN, Hal R., **Intermediate Microeconomics A Modern Approach**, W.W. Norton Company, Second Edition, New York, 1990.
- Wikipedia Özgür Ansiklopedi, **Serbest Piyasa Ekonomisi**, http://tr.wikipedia.org/wiki/Serbest_piyasa_ekonomisi, (01.09.2007).
- Wegner, Richard E., “Refah Ekonomisi, Piyasa Başarısızlığı ve Düzeltici Devlet”, **Piyasa Dergisi**, Cilt:4, Sayı:13, Kış-2005.
- WEIMER David L. and Aidan R. VINING, **Policy Analysis: Concepts and Practice**, Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall, 1992.

EKLER

EK 1:Takipteki Krediler ve Faiz Oranları (2001-2007)

YILLAR	DÖNEM	TAKİPTEKİ KREDİLER (MİLYON YTL)	FAİZ ORANLARI (BORÇ VERME) (%)
2001	Aralık	13.886,0	62,00
2002	Mart	12.300,4	61,00
	Haziran	13.922,2	57,00
	Eylül	13.920,6	53,00
	Aralık	10.429,7	51,00
2003	Mart	9.494,6	48,00
	Haziran	9.363,9	45,00
	Eylül	9.085,9	35,00
	Aralık	8.628,7	31,00
2004	Mart	8.154,8	27,00
	Haziran	5.886,7	27,00
	Eylül	6.056,0	24,00
	Aralık	6.355,7	22,00
2005	Mart	6.674,2	19,50
	Haziran	6.980,8	18,25
	Eylül	7.355,7	18,00
	Aralık	7.496,4	17,50
2006	Mart	7.692,9	16,25
	Haziran	7.584,9	22,25
	Eylül	7.773,0	22,50
	Aralık	8.181,6	22,50
2007	Mart	8.498,4	22,50
	Haziran	8.934,4	22,50
	Eylül	9.316,1	22,25

**EK2: TBS'nde Mevduat Sigorta Sistemi Öncesi ve Sonrası Karlılık ve Faiz Oranı Riskinin Durumu(1988-1993)
(1995-2006) Wilcoxon İşaretili Sıra Testi Sonuçları**

Değişkenler	N	1994 Öncesi Ortalama (Ortanca)	1994 Öncesi Standart Sapma	1994 Sonrası Ortalama (Ortanca)	1994 Sonrası Standart Sapma	Ortalama Değişim (Ortanca)	Ortancalar Arasındaki Farkın Z İstatistiği	P
Faiz Oranı Riski Likit Aktifler/(mevduat+ mevduat Dışı Kaynaklar)	6/12	57.45 (57.32)	4.35	49.92 (50.22)	4.62	-7.53 (-7.1)	2.20	0.028<0.05
Karlılık Vergi Öncesi Kar/Toplam Aktifler	5/12	4.01 (4.02)	0.59	3.70 (2.60)	4.07	-0.31 (-1.42)	2.02	0.04<0.05
Faiz Gideri Faiz Giderleri/Toplam Aktifler	5/12	24.66 (26)	4.18	15.71 (16.8)	6.95	8.95 (9.2)	0.677	0.498<0.05